STUDIU LINGVISTIC ASUPRA CĂRȚII A PATRA (NUMERII) DIN BIBLIA DE LA BUCUREȘTI (1688), ÎN COMPARAȚIE CU MS. 45 ȘI CU MS. 4 389

DE
VASILE ARVINTE

INTRODUCERE

Modul de a analiza și de a interpreta fenomenele caracteristice normelor limbii române literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, plecînd de la limba textelor menționate în titlu, a fost expus și ilustrat în detaliu în studiile care preced cărțile *Facerea* (ST. L. FAC.), *Ieșirea* (ST. L. EX.) și *Preoția* (ST. L. LV.), din prezenta lucrare, dedicată *Bibliei de la București*. Pentru evitarea repetițiilor, în capitolele de fonetică și morfologie vor fi studiate, de regulă, fenomene nediscutate în studiile precedente. În cazul unor fenomene importante, se va continua ilustrarea lor cu exemple din cartea de față.

Compararea amănunțită a celor trei variante vechi românești ale cărții *Numerii* cu versiunile grecească și slavonească a scos la iveală un număr însemnat de calcuri semantice, care vin să mărească exemplele similare din studiile precedente. De asemenea, au putut fi relevate numeroase împrumuturi lexicale, de diferite origini, care caracterizau cele două variante literare ale românei de la sfîrșitul secolului al XVII-lea. Pe lîngă aceste aspecte, cercetarea comparativă atentă a putut evidenția existența unor calcuri gramaticale după limba greacă (uneori și după cea slavonă). Ilustrative sînt construcțiile perifrastice cu εἰμί + gerunziul sau anumite moduri și tipuri ale verbului γίγνομαι, pentru redarea cărora traducătorii români au recurs la soluția transpunerii servile a elementelor componente în românește, creîndu-se forme perifrastice paralele cu cele românești tradiționale. Preluarea structurilor gramaticale grecești este semnalată și în alte compartimente ale morfologiei și sintaxei. Tabelul tuturor fenomenelor de acest fel poate fi văzut în capitolul de *Concluzii* (p. 43-44).

I. FONETICA

1. ACCENTUL

1.1.0. Adverbul *dencoleá* (< lat. *de* + *in-eccum-illăc*) are accentul, notat, pe silaba finală, ca în româna veche, fiind atestat în BB și în ms. 45: *„Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleá"* (Nm., *11*, 31); *„Gard dencoace și gard dencoleá"* (Nm., 22, 24; în ms. 4 389: *„De cêea parte"*). Menționăm tot aici și forma *acoleá*, din ms. 45 (Nm., *19*, 18).

1.2.0. Substantivul *prépeliță* (< bg. *prĕpelica*, s. cr. *prepelica* < vsl. *prĕpelica*) poartă accentul, notat, pe prima silabă, în BB: *„Și au trecut prépelițe"* (Nm., *11*, 31); *„Au adunat prépelițele"* (Nm., *11*, 32). Varianta cu accentul pe prima silabă se întîlnește și în ms. 4 389: *„Prépelițe"* (Nm., *11*, 32). Dar în ms 45, accentul este pe vocala *i*-: *„Prepelíțe"* (Nm., *11*, 31; pe margine, de aceeași mînă: *„Cîrstei"*); *„Prepelíțele"* (Nm. *11*, 32). Diferența de accentuare are bază dialectală, cum se poate vedea în *ALR SN*, h. 708, *prepeliță*. În majoritatea punctelor în care s-a răspuns cu acest termen, accentul dinamic este pe prima silabă. Numai în 8 puncte, accentul cade, în forma nearticulată de singular, pe silaba penultimă. Dintre acestea, 4 puncte sînt situate în jumătatea de nord a Moldovei dintre Carpați și Prut; 3 puncte, în Transilvania (172, 219, 250); 1 punct, în sudul Dobrogei (987).

2. VOCALISMUL

2.1.0. Vocala *ă* neaccentuată din cuvîntul *zăvor* (< vsl. *zavorŭ*), în urma unui fenomen de asimilație regresivă (*ă – ó* > *o – ó*), apare ca *o*, în ms. 4 389: *„Zovoarăle lui"* (Nm., *3*, 36; *4*, 31), în timp ce în BB și în ms. 45 se întîlnește varianta cu *ă*, *zăvoarăle* (Cf. ST. L. EX., p. 2, **I. 2. 1. 1.**).

2.1.1. Vocala ă neaccentuată, rezultată prin delabializarea lui *o* neaccentuat din lat. *fontana*,

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

apare ca atare în ms. 45, în variantele: *fântâna* (ѳѣнтѣна) (Nm., *21*, 16, 16, 22); *fântână* (ѳѣнтѣнъ) (Nm., *21*, 17, 18, 19), în timp ce în BB, în toate cele 6 ocurenţe menţionate, se află forma cu *-î-*: *fîntîna* (ѳѫнтѫна), respectiv *fîntînă* (ѳѫнтѫнъ). (În ms. 4.389, se foloseşte sinonimul aproximativ *puţ*). Aceste forme ne determină să punem încă o dată problema dificilă privitoare la valorile slovelor ѣ şi ѫ în textele studiate.

O primă remarcă se referă la ms. 4 389, în care, de cele mai multe ori, slova ѣ notează un *ă*, iar ѫ, un *î*, dar, de multe ori, şi un *ă*, mai ales în poziţie finală: сѣмѫнѣ́ (= sămănắ); лѹ́ (= luắ). A doua observaţie se referă la textul din BB, în care, de regulă, ѣ are valoarea lui *ă*, iar ѫ, pe cea a lui *î*. Se poate spune că în acest text s-a introdus, în linii generale, o ordine în scrierea vocalelor posterioare nerotunjite *ă* şi *î*. Scrierea ѳѫнтѫна, *-ѣ*, arată că în prima silabă exista un *-î-* neaccentuat întocmai ca în limba literară actuală, sunet care rezultase în urma unui fenomen de asimilaţie regresivă de tipul *ă – á̆ > î – í̆*. Dar, pentru ca acest fenomen de asimilaţie regresivă să fi putut să aibă loc, trebuia ca mai înainte să se fi petrecut trecerea vocalei *á̆* (< lat. *á*) + *n* + voc. la *í̆*: lat. *fontána* > **fontá̆nă* > **făntănă* > *făntănă* > *fîntănă*. Această fază cu *-í̆-* se întîlneşte şi în alte exemple din textul BB: *mînă, mînile, mîinile*, cu ѫ = *î* [există, însă, şi forma cu *-ă-* (*-ѣ-*)]. Din acest punct de vedere, textul BB conţine faza cea mai avansată a evoluţiei fonetice. În el se reflectă, pe de altă parte, situaţia din graiurile sudice, în care *á̆* + *n* + voc. (şi *á̆* + *n*, *m* + cons.) a trecut la *í̆* mai de timpuriu decît în graiurile nordice (cf. şi munt. *întîi, călcîi, căpătîi, gutîi*, faţă de mold. *întăi, călcăi, căpătăi, gutăi*). În această situaţie, atunci cînd în textul manuscrisului 45, care are caracteristicile lingvistice ale variantei literare nordice, moldoveneşti, întîlnim scrierea cu slova ѣ urmată de *n* + vocală sau de *n*, *m* + consoană, această slovă nu poate avea decît valoarea *ă*: мѣнѹѕ = *mănuș*; ѳѣнтѣнъ = *fântână*. În ediţia de faţă, am procedat în modul indicat acum (deşi în primul volum s-a strecurat şi transpunerea *fîntînă*, acolo unde în text era succesiunea ѣ – ѣ).

2.1.2. Vocala *ă* neaccentuată în *părău* (cf. alb. *përrua*, art. *përroi*) este, probabil, etimologică. A doua vocală, cea accentuată, a putut proveni dintr-un **ó*, cum se poate deduce din forma de plural *pîrauă* (sau *pîraie*), în care *-á-* a făcut parte din diftongul *-ǫ́á-*, iar acesta, la rîndul său, a rezultat prin metafonia lui *ó* în poziţie *-ă, -e* (vezi V. Arvinte, *Terminaţia de plural* **-auă** *a unor substantive neutre*, în SCL, X, 1959, nr. 3, p. 213–237; R. Todoran, *Despre pluralul unei clase de substantive neutre româneşti. 1. Terminaţia de plural* -(e)auă *a substantivelor neutre cu singularul în* **-ău** *şi* -éu, în *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, 1984, p. 98–111). Sub influenţa substantivului *rîu* (< lat. *rivus*). *părău* a devenit *părîu*. Din ultima variantă, prin asimilaţie regresivă, a rezultat *pîrîu* (cf. mai sus *fântînă – fîntînă*). La plural, s-a păstrat terminaţia veche *-áie*, dar se întîlnesc şi formele *părîie, părîuri*. Schimbările fonetice menţionate nu datează de prea mult timp. În multe graiuri populare, ele nu au avut loc: mold. *părău*, pl. *părăie*; transilv., criş., maram. *părău*, pl. *părauă*.

În cărţile *Facerea, Leviticul* şi *Numerii* (în *Ieşirea* cuvîntul nu apare), varianta mai veche cu *ă – á̆* este prezentă în ms. 4 389: *părău* (пъра́ѹ): *„Agnu den părău"* (Lv., *23*, 40); *părá̆ul:* (пъра́ѹа) *„Până la părăul Eghipetului"* (Nm., *34*, 5). La plural, în acelaşi ms. 4 389, vocala din prima silabă, neaccentuată, este, de asemenea, *ă*: *păraie* (пъраіе): *„Sădirile lîngă păraie"* (Nm., *24*, 6; în BB şi în ms. 45: *„Grădini lîngă rîuri"*); *păraiele* (Nm., *21*, 14). Succesiunea *ă – á̆* este prezentă o singură dată şi în BB: *părău*, în *„Agnu den părău"*. Editorii BB 1688–1988, uniformizînd transcrierea, au redat cuvîntul, пъръѹ, din acest verset, prin *pîrîu*. În BB, se întîlnesc, apoi, succesiunile *ă – í̆* şi *î – í̆*: *părîile* (пъръѫіе) (Nm., *21*, 14, 15); *pîrîul* (пѫръѫа) (Fac., *32*, 23; Nm., *34*, 4). Ultima variantă este identică cu cea admisă astăzi în româna literară (vezi *DEX: pîrîu*, pl. *pîraie*; este consemnată şi varianta de sg. *pîrău*). Faţă de ms. 4 389 şi de BB, situaţia din ms. 45 este următoarea: la singular există succesiunea *ă – í̆*: *părîu* (пъръѹ); *„Agnu den părîu"* (Lv., *23*, 40); *părîul* (пъръѹа): *„Părîul Eghiptului"* (Nm., *34*, 5). Aceeaşi succesiune se întîlneşte şi la plural: *părîiele* (пъръѣіе) (Nm., *21*, 15). Dar la plural există şi succesiunea *ă – á:* *păraiele* (пъра́ѣіе) (Nm., *21*, 14), care este astăzi admisă în normă. Este foarte posibil că variantele acestui cuvînt din ms. 45 să fi fost influenţate de copistul Dimitrie din Cîmpulung, care aparţinea, ca formaţiune literară, normei sudice, muntenești.

Formele literare actuale sînt un rezultat al unor modificări apărute în regiunea de sud a dialectului dacoromân, care au pătruns în norma variantei literare din această zonă probabil în decursul secolului al XVII-lea. Generalizarea lor în norma literară actuală pare a fi de dată relativ recentă.

2.1.3. Vocala *ă* neaccentuată în poziţie protonică apare transformată în *a* în (*mă*) *sălaşluiesc* (< *sălaş*), în ms. 4 389 (Nm., *35*, 34). În acelaşi verset, se află, însă, şi varianta cu *-ă-*, *sălăşluiesc*, încît ar putea fi vorba de o scăpare de copist sau de influenţa radicalului *sălaş*. Cf. ST. L. EX., p.2, **I.2.1.3.**

2.1.4. Vocala *ă* neaccentuată în poziţie posttonică apare, sporadic, ca *a*, în: *„Tatal ei"*, în BB (Nm., *12*, 14; în ms. 45: *„Tatăl ei"*; în ms. 4 389: *„Tată-său*).

2.2.0. Monoftongarea diftongului *ǫ́á* în poziţie *´-ѫа, ´-ѫă, ´-ѫе, ´-о*, în cuvintele bisilabice (vezi ST. L. FAC., p. 49, **I.2.2.0.**; ST. L. EX., p. 2, **I.2.3.0.**), inovaţie în curs de realizare chiar în timpul cînd sînt scrise textele de care ne ocupăm, este ilustrată de exemplul *rooa*, din BB

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

(Nm., *11*, 9; în ms. 45 *„Roa"*), față de varianta *„Roaoă"*, din ms. 4 389 (*ibid.*).

2.3.0. Vocala *é* + *n* + cons. se menține în: *„Îmbrăcămentea"*, în BB (Nm., *31*, 20; în ms. 45: *„Înbrăcămintea"*; în ms. 4 389: *„Hainele"*). Vezi ST. L. FAC., p. 52, **I.2.6.0.**; ST.L. EX., p. 4, **I.2.5.0.**; ST. L. LV., p. 2, **I.2.3.0.**

2.3.1. Trecerea lui *e* neaccentuat la *i*: **a)** înainte de accent: *acoperimînt*, în BB (Nm., *4*, 6, 8; *11*, 12); *judicată*, în BB (Nm., *35*, 29); *lenivi*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 16); *tinirêțele*, în BB (Nm., *30*, 4); **b)** după accent: *căușile*, în ms. 45 (Nm., *4*, 7); *pîntecile*, în BB (Nm., *5*, 21). Vezi ST. L. FAC., p.52, **I.2.6.3.**; ST. L. EX., p.4, **I.2.6.0.–2.6.3.**; ST. L. LV., p.2, **I.2.3.1.**

2.4.0. Trecerea lui *i* neaccentuat la *e*: **a)** înainte de accent: *răsepească*, în ms. 4 389 (Nm., *10*, 35); *rîdecîndu-se*, în BB (Nm., *21*, 13); *veței*, în ms. 45 (Nm., *28*, 27); **b)** după accent: *curățițe-vă*, în BB Nm., *11*, 18); *lunele*, în BB (Nm., *10*, 10); *potrivnecii*, în BB (Nm., *10*, 9); *praznecile*, în BB (Nm., *15*, 3). Vezi ST. L. FAC., p.53, **I.2.8.2.**; ST. L. EX., p.4, **I.2.7.1.**; ST. L. LV., p.2, **I.2.4.1.**

2.4.1. Epenteza lui *i* neaccentuat este prezentă în forma *roidii*, din ms. 45 (Nm., *13*, 24), față de *rodii*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Cf. gr. ῥοΐδιον. Vezi ST. L. EX., p. 4, **I.2.7.3.**; p. 37, **IV.1.5.29.**

2.5.0. Vocala inițială *î*, din cuvîntul *înflat* (< lat. *ĭnflo, -āre*), este transformată în *u-*: *unflat*, BB (Nm., *5*, 21) și în ms. 4 389: *„Să se umfle"* (*ibid.*). Schimbarea *în-, îm-* > *um*, ilustrată și de exemple ca *împlu* > *umplu; îmblu*>*umblu* (vezi ST. L. FAC., p. 51–52, **1.2.5.2.**), se produce începînd de prin secolul al XVII-lea. Ea va fi acceptată în norma limbii literare abia în secolul al XIX-lea. După I. Gheție, *BDRL*, p. 335, prima atestare a formei *umfla* este din anul 1683. Ms. 4 389, în care am semnalat această variantă, este puțin mai vechi: cca. 1665–1680.

2.6.0. Trecerea lui *o* la *u* este atestată o singură dată în cuvîntul *rudii*, în loc de *rodii*, în ms. 45 (Nm., *20*, 5). Schimbarea a putut avea loc sub influența diminutivului *rudioare*, în care *o* neacentuat a trecut ușor la *u*; diminutivul este atestat în ms. 45 (Ex., *29*, 23, 24, 25). Vezi ST. L. EX., p. 37, IV.1.5.29., *rodie*.

2.6.1. Vocala *o* neaccentuată apare uneori în locul vocalei *u*: *conoscut*, în BB (Nm., *16*, 5; *31*, 35), alături de *cunoscut*; *morit*, în ms. 4 389 (Nm., *27*, 3), alături de *murit*. Vezi ST. L. FAC., p. 53, **I.2.9.1.**; ST. L. EX., p. 5, **I.2.9.0.**

2.7.0. Vocala *u* accentuată din lat. *palŭmbus* a cunoscut un fenomen de delabializare, devenind *î: porîmb*, în ms. 45 (Nm., *6*, 10). Vezi ST. L. FAC., p. 54, **I.2.10.2.bis**; ST. L. LV., p. 3, **I.2.6.0.**

2.6.1. Vocala *u* neaccentuată apare între *l* și *b* în forma *cúiubul*, în loc de *cúibul*, în BB (Nm., *24*, 21); și: *cúiubu* (Nm., *24*, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 54, **I.2.10.1.**; ST. L. EX., p. 5, **I. 2.13.0.**; ST. L. LV., p. 2, **I.2.3.1.**

3. CONSONANTISMUL

3.1.0. Palatizarea labialelor. În cartea *Numerii*, exemplele pentru acest fenomen sînt puține: *her*, în *„Cinte de her"*, în ms. 45 (Nm., *35*, 16; în BB și în ms. 4 389: „Fier"); *hier*, în *„Afară...den hier"*, în BB (Nm., *31*, 22; în ms. 45: *„Fier"*; în ms. 4 389: *„Fierul"*); *him*, în: *„De folos să him perit"*, în ms. 45 (Nm., *20*, 3; în BB și în ms. 4 389: *„Fim"*). Vezi ST. L. FAC., p. 54, **I.3.1.0.**; ST. L. EX., p. 6, **I.3.1.0.**; ST. L. LV., p. 3, **I.3.1.0.**

3.1.1. Palatizarea lui *f* în verbul *a resfira* a dus la apariția unei variante speciale, *a răşchira*, pentru explicația căreia vezi ST. L. FAC., p. 54–55, **I.3.1.1.** În cartea *Numerii*, ea apare numai în ms. 45: *(să) răşchire* (Nm., *10*, 35); *(au) răşchirat* (Nm., *15*, 29).

3.2.0. Pentru formele hiperliterarizate sau hipercorecte ale cuvintelor *viclean, a vicleni, vicleşug, viclenie,* care apar alături de cele care au la inițială consoana *h-*, motivată etimologic (< magh. *hütlen, hütlen; hütlenség*), sau alături de cele care au la inițială consoana *f-*, vezi discuția din ST. L. FAC., p. 55, **I.3.3.0.**; ST. L. EX., p. 6, **I.3.2.0.** Din cartea *Numerii*, pot fi consemnate cîteva exemple. Un prim grup conține variantele cu *v-*, care au rezultat prin hiperliterarizare și care sînt acum acceptate în norma limbii literare. Aceste variante se întîlnesc în ms. 45: *vicleni* (Nm., *14*, 9); *(să) vicleneascâ* (Nm., *31*, 16); *viclenescu* (Nm., *25*, 17); *vicleşug* (Nm., *35*, 20); *vicleşiug* (Nm., *25*, 16). Al doilea grup conține exemple din BB. Diortositorii BB se dovedesc, în acest caz, a fi inconsecvenți, recurgînd atît la forme hipercorecte, cît și la forme justificate din punct de vedere etimologic: *vicleşug* (Nm., *35*, 20); *ficlêni*, în: *„Să nu vă faceți ficlêni"* (Nm., *14*, 9); *ficlenit*, în: *„Au ficlenit asupra mea"* (Nm., *14*, 35); *(să) ficlenească* (Nm., *31*, 16); *ficleşug* (Nm., *35*, 22), alături de varianta etimologică *hicleşug* (Nm., *24*, 22). În ms. 4 389, norma este cu *h-: hiclenie* (Nm., *5*, 27; *24*, 22); *hicleşug* (Nm., *25*, 18; *35*, 20).

3.3.0. Africata sonoră *ğ*, în cuvinte din fondul latinesc de tipul *ğos, ğudeț, ğur*, constituie o trăsătură caracteristică a normei literare din manuscrisul 45. Uneori, forme cu *ğ* au fost transferate și în textul tipărit al BB, dar nu se întîlnesc niciodată în ms. 4 389. De remarcat este faptul că, pe măsură ce înainta cu transcrierea, copistul ms. 45, Dimitrie din Cîmpulung, manifesta tendința de a substitui variantele care aveau în original fonemul *ğ* prin variante în care apare fonemul *j*, caracteristic normei literare sudice. Exemplele care urmează provin din ms. 45: *(va) agiunge* [(Nm., *11*, 22); în același verset, copistul muntean folosește varianta cu *j-, ajunge*, care, sub forma *ajiunge* (cu -жю-), reapare și în versetul următor (Nm., *11*, 23); pentru ultima variantă fonetică,

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

vezi studiile menționate la sfîrșitul acestui paragraf]; *agiungă-vă* (Nm., *16*, 7); *agiutori* (Nm., *11*, 17); *(va) giudeca* (Nm., *35*, 12, 29); *giudeţul* (Nm., *27*, 5, 21); *giudêţele* (Nm., *35*, 24); *giumătate* (Nm., *12*, 12; *15*, 9, 10; vezi ST. L. EX., p. 6, **I.3.3.1.**); *giumătăţarea* (Nm., *31*, 43); *giuncă* (Nm., *19*, 2); *giunce* [(Nm., *7*, 23, 29, 41, 47, 53, 65, 71, 88; dar textul conține și variante cu *j-*: *junce* (Nm., *7*, 25) sau cu *jiu-: jiunce* (Nm., *7*, 17, 59, 77, 83), care aparțin copistului muntean]; *giuncei* (Nm., *19*, 6, 9); *giunghe* (Nm., *22*, 40); *(va) giunghea* (Nm., *19*, 3); *(va) giura* (Nm., *5*, 19, 20; *30*, 2; *32*, 10); [*(m-am) giurat* (Nm., *11*, 12, 14, 16; *32*, 11; dar și: *(să) jura* (Nm., *32*, 10)]; *giurământu* (Nm., *5*, 21; *30*, 10); *giurămînturile* (Nm., *5*, 20); *împregiur* (Nm., *16*, 24, 27); *(vor) încungiura* (Nm., *34*, *5*; în BB, la fel); *(au) încungiurat* (Nm., *21*, 4); *îngiumătăţarea* (Nm., *31*, 36); *prenpregiurul* (Nm., *11*, 31). Vezi ST. L. Fac., p. 55, **I.3.4.0.**; ST. L. EX., p. 6, **I.3.3.0.**; ST. L. LV., p. 3, **I.3.2.0.**

3.4.0. Velarizarea prin șuierătoarea *ș* a vocalelor *e, i* poate fi ilustrată cu următoarele exemple din cartea *Numerii*:

3.4.1. Față de varianta *căușile*, din ms. 45 (Nm., *4*, 7), în BB se întîlnește varianta cu *ș* dur, *căușăle*.

3.4.2. Velarizarea prin *ș* este prezentă în BB în exemple ca *ieșînd* (Nm., *1*, 1); *ieșîră* (Nm., *12*, 5), față de *ieșind, ieșiră*, din ms. 45 (*ibid.*).

3.4.3. Verbul *a înșela* 'a pune șaua pe cal', 'a înșeua' are în ms. 45 grupul sonor *-șe-*: *„Au înșelat măgărița"* (Nm., 22, 21), pe cînd în BB apare *-șă-*: *„Au înșălat"* (*ibid.*). Tot o formă velarizată se întîlnește și în ms. 4 389: *„Înșălă măgarii"* (*ibid.*).

3.4.4. Durificarea lui *ș* este prezentă în *leșînat*, din BB: *„Au leșînat norodul"* (Nm., *21*, 4), față de varianta cu *-și-*, *leșinat*, din ms. 45 (*ibid.*). În ms. 4 389: *„Leșinară"* (cuvînt adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru *slăbiră*, din text).

3.4.5. Velarizarea prin *ș* a vocalei *ę* se întîlnește în *mielușalele*, din BB (Nm., *7*, 17, 23, 29), față de *mielușealele*, din ms. 45 (ibid.).

3.4.6. Același fenomen de velarizare prin *ș* este prezent în forma *orașăle*, din ms. 4 389 (Nm., *32*, 33).

3.4.7. În cazul cuvîntului *șarpe*, formele velarizate, cu *-șa-*, la sg., și cu *șă-*, la pl., se întîlnesc, în concordanță cu norma literară sudică, în textul BB și în cel al ms. 4 389: *șarpe*, în BB (Nm., *21*, 7, 8, 9) și în ms. 4 389 (Nm., *21*, 8, 9); *șarpele*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., *21*, 8, 9, 9); la plural: *șărpii*, în BB (Nm., *21*, 6); *șărpi*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 6, 7). Spre deosebire de aceste texte, în ms. 45 sînt prezente formele nevelarizate: *șearpe* (Nm., *21*, 7, 8, 9); *șearpele* (Nm., *21*, 8, 9, 9); la plural: *șerpii* (Nm., *21*, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 58, **I.3.5.14.**

3.4.8. Tendința spre formele velarizate, prezentă în BB, se manifestă și în cazul cuvîntului *șirag* 'unitate militată', 'trupă' (< magh. *sereg*); *șîreagurile*, în BB (Nm., *10*, 14), față de forma *șiragurile*, din ms. 45 (*ibid.*). Totuși, în alte 10 ocurențe ale acestui cuvînt din BB este prezentă varianta nevelarizată, întocmai ca în ms. 45, probabil datorită faptului că termenul era un împrumut recent.

Numeroase exemple privind velarizarea prin șuierătoarea *ș*, precum și absența acestui fenomen, în cele trei texte studiate, pot fi văzute în ST. L. FAC., p. 56–58, **I.3.5.0. – 3.5.17.**; ST. L. EX., p. 6–9, **I.3.5.0. – 3.5.20.**; ST. L. LV., p. 3–5, **I.3.3.0. – 3.3.14.**

3.5.0. Velarizarea prin șuierătoarea sonoră *j* poate fi ilustrată prin următoarele exemple din cartea *Numerii*: *jafurile* (*jahurile*, în ms. 4 389), în BB (Nm., *31*, 12), față de *jeacurile*, din ms. 45 (*ibid.*); *jîrtăvnic*, în BB (Nm., *4*, 11), față de *jirtăvnic*, în ms. 45 (*ibid.*); *jîrtvă*, în BB (Nm., *5*, 15, 18), față de *jirtvă*, din ms. 45 (*ibid.*); *slujăscu*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., *4*, 9, 12; în ms. 4 389, fără *-u*), față de *slujesc*, în ms. 45 (*ibid.*); *slujîți*, în BB (Nm., *16*, 9, 9), față de *slujiți*, în ms. 45 (*ibid.*); *tînjaște*, în ms. 4 389 (Nm., *30*, 13); *strajă*, în BB (Nm., *32*, 17), față de *straje*, în ms. 45 (*ibid.*); *vrajă*, în ms. 4 389, față de *vraje*, din ms. 45 (Nm., *23*, 23; ultima formă a fost preluat și în textul BB, *ibid.*). Vezi ST. L. FAC., p. 58–59, **I.3.6.0. – 3.6.7.**; ST. L. EX., p. 9–10, **I.3.6.0. – 3.6.8.**; ST. L. LV., p. 5, **I.3.4.0. – 3.4.4.**

3.6.0. Velarizarea prin labiale poate fi ilustrată cu puține exemple din cartea *Numerii*. Pentru primele trei cărți, vezi ST. L. FAC., p. 59–60, **I.3.7.0. – 3.7.3.**; ST. L. EX., p. 10, **I.3.7.0. – 3.7.3.**; ST. L. LV., p. 5, **I.3.5.0. – 3.5.5.**

3.6.1. Velarizarea prin *p* a vocalei *e* și a semivocalei *ę* din diftongul *ęa* se întîlnește în ms. 45 în exemple ca: *ethiopanca*, în: *„Muiêrea ethiopanca"* (Nm., *12*, 1), față de varianta cu *-ęa-*, *ethiopeanca*, din BB (*ibid.*); (*să*) *lipăscu*, în ms. 45 și în BB (Nm., *35*, 4); (*să*) *lipască*, în ms 45 (Nm., *18*, 2); (*să*) *știopască*, în ms. 45 (Nm., *12*, 14).

3.6.2. Velarizarea prin *m* poate fi ilustrată prin exemple ca: (*să*) *margă*, din ms. 45 (Nm., *22*, 14), față de BB, unde apare (*să*) *meargă* (*ibid.*); *urmadză*, în ms. 45 (Nm., *22*, 20), față de *urmează*, din BB (*ibid.*).

3.6.3. Velarizarea semivocalei *-ę-* din diftongul *ęa*, cînd este precedată de fricativa labio-dentală *v*, este prezentă în *blagoslovască*, din ms. 45 (Nm., *6*, 24), față de *blagoslovească*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.7.0. Velarizarea prin africata surdă *ț*. Verbul *a afița* (< lat. **attĭtio, -ire*) cunoaște forme în care lui *-i-* din radical îi corespunde un *-î-*, în toate cele trei texte studiate: (*să*) *afîță*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., *11*, 1; în ms. 4 389, și în vers. 3); (*au*) *afîțat*, în BB și în ms. 45 (Nm., *11*, 3); *afîțară*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 30). Este semnalată, însă, și varianta cu *-i-*: (*să*) *afiță*, în ms.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

45 (Nm., *11*, 1). Vezi ST. L. FAC., p. 60–61, **I.3.8.0. – 3.8.3.**; ST. L. EX., p. 10–12, **I.3.8.0. – 3.8.5.**; ST. L. LV., p. 5, **I.3.6.0.**

3.8.0. Velarizarea prin sibilantele *s* și *z*. Consemnăm toate formele din cartea *Numerii*, în care se constată, ca și în cărțile precedente, același amestec de forme velarizate și de forme nevelarizate ca și în norma limbii române literare contemporane. Astfel, în BB se întîlnește forma *dusără* (Nm., *12*, 9), față de *duseră*, din ms. 45 (*ibid.*); *decusară* apare atît în ms. 45, cît și în BB (Nm., *9*, 21); variantei velarizate *năsîlnică*, din ms. 45 (Nm., *13*, 29), îi corespunde în BB varianta cu *-si-*, *năsilnică* (*ibid.*). Dar în cazul cuvîntului *rămasără*, forma velarizată, cu *-să-*, apare în BB (Nm., *11*, 26), pe cînd cea cu *-se-*, *rămaseră*, este prezentă în ms. 45 (*ibid.*). Amestecul de forme velarizate și nevelarizate este ilustrat și de cuvîntul *singur*. Cu silaba inițială *sî-*, el este atestat în toate cele trei texte studiate (Nm., *23*, 9; în ms. 4 389: *„Sînguri"*; și în: *11*, 14, 17; *12*, 2). Varianta cu *si-* este atestată în BB (Nm., *12*, 1: *„Cu Moisi singur au grăit Domnul"*; în ms. 4 389: *„Însuș"*). Velarizarea lui *-e* prin *s* se găsește în exemple ca: (*să*) *rumpsă*, din ms. 45 (Nm., *16*, 31), față de (*se*) *rupse*, din BB (*ibid.*); *unsă*, în ms. 45 (Nm., *7*, 1; dar și: *„Unse"*, *ibid.*), față de *unse*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.1. Variante hipercorecte sau hiperliterarizate. Substituirea silabelor *să, sî* prin *se, si*, din cauză că primele sînt considerate neliterare, are drept efect apariția unor variante hipercorecte, ca: *răserit*, în BB (Nm., *23*, 7), față de forma etimologică, normală, *răsărit*, din ms. 45 și din ms. 4 389 (*ibid.*); *simbete*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., *28*, 10), față de *sîmbete*, din ms. 45 (*ibid.*); *simbetei*, în BB (Nm., *28*, 10), față de *sîmbetei*, în ms. 45; *simbetelor*, în BB (Nm., *28*, 9), față de *sîmbetilor*, în ms. 45 (*ibid.*; în ms. 4 389: *„Sîmbetii"*); *simburi* (cf. alb. *sumbull, thumbull*), în BB (Nm., *6*, 4), față de *sîmburi*, în ms. 45 și în ms. 4 389 (*ibid.*).

3.8.2. O variantă hiperliterarizată, de data aceasta în cazul sibilantei sonore *z*, este (*am*) *zemislit*, din ms. 45 (Nm., *11*, 12), față de *zămislit*, din BB și din ms. 4 389 (*ibid.*). Pentru acest cuvînt, vezi ST. L. FAC., p. 63, **I.3.10.4.**; p. 87–88, **IV.1.2.34.**

3.9.0. Velarizarea vocalelor *e, i* prin *t, d, n, r*. În cartea *Numerii*, se găsesc exemple numai pentru consoanele *d* și *r*. Vezi ST. L. FAC., p. 63–65, **I.3.11.0. – 3.17.3.**; ST. L. EX., p. 13–15, **I.3.12.0. – 3.13.12.**; ST. L. LV., p. 6, **I.3.9.0. – 3.9.7.**

3.9.1. Velarizarea prin *d* a lui *e* (>*ă*) este caracteristică pentru limba manuscrisului 4 389, oferind și un indiciu important pentru localizarea acestui text. Au fost întîlnite următoarele exemple: *dăparte* (Nm., *9*, 10, 13); *dăscoperită* (Nm., *24*, 16); *dăscoperiț* (Nm., *24*, 4); *dăsfăcu* (Nm., *16*, 31); *dăschid* (Nm., *8*, 16; în ms. 45, copistul muntean a introdus forma: *„Dăschidu"*); *dăschide* (Nm., *3*, 12; *16*, 30; *18*, 15); *dăschise* (Nm., *16*, 32; *22*, 28, 31); *dăschizînd* (Nm., *26*, 10); *dăștepta* (Nm., *24*, 9); *dăzbrăcă* (Nm., *20*, 26, 28); *dăzvălească* (Nm., *5*, 18); *îndăllunga* (Nm., *9*, 22); în ms. 45: *dodăiește* (Nm., *14*, 11).

3.9.2. Velarizarea prin *r* se găsește în exemple ca: *doisprăzece*, în BB (Nm., *7*, 2, 3); *hotarăle*, în toate cele trei texte (Nm., *20*, 17); *hotarălor*, în toate cele trei texte (Nm., *20*, 16); *strîcată*, în ms. 45 (Nm., *12*, 10; și: *„Stricată"*, *ibid.*); *strîcatul*, în ms. 45 (Nm., *5*, 2); *strîmptu*, în ms. 45 (Nm., *22*, 26; în BB: *„Strîmtu"*), față de *strimt*, din ms. 4 389 (Nm., 22, 26); *zăddrașe*, în BB (Nm., *14*, 11). Rostirea palatală a lui *r* a avut ca efect apariția, sporadică, a unor variante fonetice ca: *odreaslă* (< vsl. *otrasli*), în ms. 45 (Nm., *17*, 8); *strejile*, în BB (Nm., *31*, 30; în ms. 45: *„Străjile"*). În ultimul caz, s-ar putea recunoaște o tendință de hiperliterarizare, adică de evitare a variantelor rezultate prin velarizare chiar în formele în care acest fenomen nu a avut loc, cum este cazul formei de plural *străjile*.

3.10.0. Alte fenomene în domeniul consonantismului. Grupuri consonantice.

3.10.1. Grupul consonantic latinesc *-nct-* a devenit *-mpt-* și apoi *-mt-*. Faza intermediară este prezentă în forma *strîmptu* (< lat. **strĭnctus*), din ms. 45 (Nm., *22*, 26), în timp ce ultima fază se găsește în BB, *strîmtu*, și în ms. 4 389, *strimt*.

3.10.2. Grupul consonantic latinesc *-scl-* > *-šcl-* > *-šḱ-*. În formele verbului *a deșchide*, prezența grupului *-ști-* se explică prin fenomenul formulat mai sus. În textele studiate (vezi *Indice*), este folosită numai varianta cu *ș*, *deșchide, dășchide*, care este prezentă și în dialectele suddunărene: ar. *dișclîdiri, dișclîdeare*, perf. *dișclîș*; mgl. *dișclîdire* (*CDDE*, 369). De asemenea, formele cu *-šḱ* sînt în uz în multe graiuri populare dacoromâne. Trecerea de la grupul consonantic *šḱ* la *sḱ* a avut loc prin analogie cu alte cuvinte care aveau grupul *sḱ*: *sḱimb, sḱit* (G. Ivănescu, BIFRPh, XI–XII, Iași, 1944–1945, p. 423–424). Inovația este semnalată în *Psaltirea Hurmuzachi*, la Coresi, *Praxiu* (1563) (I. Gheție, *BDRL*, p. 236; 250), dar generalizarea formelor cu *s* (*deschid*) în limba literară are loc abia în secolul al XIX-lea.

3.11.0. Sonorizarea lui *s*, din grupul *sm-* apare în: *zmochinele*, în ms. 4 389 (Nm., *11*, 5); *zmochini*, în BB și în ms. 4 389 (Nm., *13*, 24, 25; *20*, 5), față de *smochini*, din ms. 45; *zmultă*, în *„Cu sabia zmultă"*, în BB și în ms. 45 (Nm., *22*, 23, 31; în ms. 4 389: *„Cu sabia goală"*.

II. MORFOLOGIA

1. SUBSTANTIVUL

1.1.0. Declinarea. Consemnăm forma arhaică a substantivului *mînă*, anume *mînu* (sg. fem.), *mînule* (pl. art.), în ms. 45: *mînule* (Nm., *3*, 3; *6*, 19; *21*, 34; *24*, 10; *27*, 23; *31*, 6). Vezi ST. L. FAC., p. 69, **II,1.1.0.**; ST. L. EX., p. 16, **II,1.1.0.**; ST. L. LV., p. 8, **II,1.1.0.**

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

1.1.2. Forma arhaică *sor* apare în BB: *„Şi la tată şi la mumă şi la frate şi la sor"* (Nm., *6*, 7; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 69, **II.1.1.1.**; ST. L. LV., p. 8, **II.1.1.1.**

1.1.3. În locul desinenţei *-ă*, din *pioă* (< lat. **pĭlla*, în loc de **pĭlŭla*), diminutiv din *pĭla* (*CDDE*, 1 397), formă atestată în ms. 4 389 (Nm., *11*, 8), se întîlneşte desinenţa *-o*, *pio*, rezultată din diftongul *-uă*, printr-un fenomen de asimilaţie reciprocă (acomodare): *„O pisa* [mana] *în pio"*, în ms. 45 şi în BB (*ibid.*).

1.1.4. Substantivul *arame* (< lat. *aeramen*), de declinarea a III-a, apare în ms. 45 (Nm., *16*, 37), alături de *aramă*. Ultima formă este prezentă în BB şi în ms. 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 16, **II.1.1.1.**

1.1.5. Substantivul *umere* este de declinarea a III-a: *„Un umere de berbêce"*, în ms. 4 389 (Nm., *6*, 19). Vezi ST. L. LV., p. 8, **II.1.1.6.**

1.1.6. Substantivul *brăţare* (< lat. *brachiale*) cunoaşte o formă de masculin, *brăţariu*, cu totul neobişnuită, care se întîlneşte numai în ms. 45 (Nm., *31*, 50; în BB: *„Brăţare"*, în ms. 4 389: *„Brăţări"*). Schimbarea de gen şi de declinare s-a putut efectua sub influenţa echivalentului grecesc (τὸ) περιδέξιον 'bracelet qu'on porte au bras droit', pe care Nicolae Milescu l-a redat printr-un neutru românesc: *un brăţariu – două brăţare* (sau *brăţări*). Fenomene similare se găsesc în număr mare în traducerea din ms. 45. Din acest text, *brăţariu* a fost preluat şi în textul tipărit al BB, în cartea *A împărăţiilor a doua*, 1, 10: *„Şi am luat... brăţariul cel de pre braţul lui"*. În ultimul caz, echivalentul grecesc este (ὁ) χλιδών, -ῶνος 'bracelet', de genul masculin. Această formă este semnalată în *DA*, s.v., nu numai în *Biblia* de la 1688, ci şi în *Anonimus Caransebesiensis* (cca. 1670).

1.2.0. Genul. Substantivul de genul neutru *blestem* este trecut la genul masculin, în ms. 45: *„Nice cu blăstămi îm vei blestămă pre el* (Nm., *23*, 23; în BB: *„Blestême"*; în ms. 4 389: *„Cu blestem"*). Dar în ms. 45 este consemnată şi forma de pl. *blăstămile* (Nm., *5*, 23).

1.2.1. Substantivul *siclu* cunoaşte ocilaţii în privinţa genului. Uneori este masculin: (*un*) *siclu* – (*doi*) *sicli* (ca în gr. (ὁ) σίκλος,-ου); alteori este de genul feminin: *„70 de sicle, după sicla sfîntă"*, în ms. 4 389 (Nm., *7*, 13); şi alteori este de genul neutru, în BB: *„Şaptezeci de sicle, după siclul cel sfînt, amîndoao pline de făină cernută"* (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 38, **IV.1.6.8.**; ST. L. LV., p. 21, **IV.1.4.22.**

1.3.0. Numărul. Pluralul articulat al substantivului *şa* este *şalele*, în ms. 4 389: *„Puse şalele pe măgari"* (Nm., *22*, 21; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, pentru: *„Înşălă măgarii"*, din text; în BB: *„Au înşălat măgăriţa"*; în ms. 45: *„Au înşelat măgăriţa"*). Forma de pl. *şăi* nu este atestată.

1.3.1. Substantivul *pază* cunoaşte două forme de plural: *paze* şi *păzi*. Ultima se întîlneşte în ms. 45: *„Să păzască pădzi"* (Nm., *8*, 26; în BB şi în ms. 4 389: *„Pazele"*). Ea a apărut sub presiunea unor plurale ca *prăzi, ţări, sări*, curente în epocă, de la care a pornit alternanţa *á* (acc.) la sg. – *ắ* (acc.) la pl. Această alternanţă a acţionat şi în cazul formei de pl. *primăvări*, care este prezentă în gen. dat. sg. art. *primăvării*, din ms. 45 (Nm., *13*, 21). Modelul oferit de alternanţă a dus la suspendarea acţiunii legii „velarizării prin labiale", care cerea să apară vocala *e*, atunci cînd în silaba următoare sau în imediata vecinătate existau *e, i*, sunet muiat: *primăveri*. Un caz similar, anume pl. *covăţi*, în loc de *coveţi*, a fost semnalat în textul aceluiaşi ms. 45 (ST. L. FAC., p. 71, **II.1.3.1.**)

1.3.2. Desinenţa de neutru plural *-e* este substituită prin *-i* în: pl., art. *numerile* 'numele', în ms. 45: *„Şi acêstea-s numerile fêtelor Salpaad"* (Nm., *26*, 33; şi în vers. 55; *21*, 1); în gen. -dat., pl., art. *numerilor* 'numelor', în ms. 45: *„Să-l moştenească den numărul numerilor"* (Nm., *26*, 53; în BB şi în ms. 4 389: *„Numărul numelor"*). Pentru că nu cunoştea cuvîntul, copistul ms. 45 adaugă pe margine, în două locuri (Nm., *26*, 53 şi *27*, 1) explicaţia, eronată, *numelile* 'numele' (pl. art.). Pentru etimologia din pl. lat. *nomina* > *numene* (cf. vb. *a numeni* 'a numi') > *numere* (sub influenţa lui *număr* < *numerus*), vezi ST. L. FAC., p. 86, **IV.1.1.15. – 1.1.16.**

1.3.3. Desinenţa de neutru plural *-uri* alternează cu desinenţa neutră de plural *-e* în *norodurile*, în BB (12 ocurenţe în cartea *Numerii*), faţă de *noroadele* (peste 50 de ocurenţe; *ibid.*). Textul ms. 45 are preferinţă pentru pl. în *-uri*: *nărodurile*, deşi apare şi forma *năroadele*. Ultima este însă generală în ms. 4 389. Pentru *norod – nărod*, vezi ST. L. EX., p. 1–2, **I.2.1.0.**

Semnalăm prezenţa desinenţei *-uri* în: *cărnurile*, în BB (Nm., *11*, 33; *18*, 18; *19*, 5; la fel în ms. 45); *giurămînturile*, în ms. 45 (Nm., *5*, 20; în BB şi în ms. 4 389:„*Jurămîntele*").

1.4.0. Cazul. Forma de gen.-dat. sg. art. a substantivului *ţară* este, în ms. 4 389, *ţărăi*: *„Oraşăle denprejurul ţărăi"* (Nm., *32*, 33; şi *20*, 22). Forma nearticulată de genitiv-dativ singular este *ţără*: *„Nu vă temeţ de oamenii acei ţără"* (Nm., *14*, 9), în concordanţă cu forma de plural, articulat, *ţărăle*, atestată în acelaşi manuscris 4 389. Vezi ST. L. EX., p. 17, **II.1.4.1.**; ST. L. LV., p. 6, **I.3.9.1.**

1.4.1. Substantivul *văduă* cunoaşte la gen. -dat. sg. art. forma *văduii*, în ms. 45 (Nm., *39*, 9; în BB, vers. 10: *„Văduvei"*).

1.4.2. Forma de genitiv-dativ, singular, articulat, a substantivului *zi* este, în ms. 4 389, *zioăi* (ꙁїѡѫи), iar sensul este 'în fiecare zi': *„Să faceţ zioăi cei den şapte zile dar în arderea-de-tot"* (Nm., *28*, 24; pe margine, de aceeaşi mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Zilelor preste săptămînă"*).

1.4.3. Vocativul în *-e!* se întîlneşte în ms. 4 389 în cazul unor nume proprii: *Israile!* (Nm., *24*, 5); *Iácove!* Nm., *24*, 5; aceeaşi formă şi în versiunea slavă); *Valace!* (Nm., *23*, 18; aceeaşi formă şi în versiunea slavă).

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

1.4.4. Apoziția acordată. Următoarele exemple ilustrează procedeul, folosit adesea de Nicolae Milescu și de frații Greceanu, de a reda în românește construcțiile grecești cu apoziție acordată: *„Fiii lui Ruvim, celui-dentîi-născut al lui Israil"*, în BB (Nm., *1*, 20; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. οἱοὶ Ῥουβὴν πρωτοτόκου Ἰσραὴλ (adj. πρωτότοκος,-ος,-ον 'premier né', 'ainé'; forma de genitiv singular din textul grecesc a fost tradusă ca atare în românește); *„Și vei da pre leviți lui Aaron, fratelui tău, și feciorilor lui, preoților"*, în BB (Nm., *3*, 9; în ms. 45: *„Lui Aaron, frate-tău"*; *„Preoților"*; precizăm că forma *frate-tău* are funcție de gen.-dat., cum se poate vedea în ST. L. LV., p. 9, **II.2.1.0.**), după gr. καὶ δώσεις τοὺ λευῖτας Ἀαρών τῷ ἀδελφῷ σου καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ τοῖς ἱερεῦσι (apoziția: *„Fratelui tău"* redă forma de dativ, singular, τῷ ἀδελφῷ, iar apoziția: *„Preoților"*, forma de dativ plural τοῖς ἱερεῦσι); *„Feciorul lui Aaron, preotului"*, în BB (Nm., *4*, 29; în ms. 45: *„A preotului"*), după gr. τοῦ υἱοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως [apoziția: *„(A) preotului"* redă forma de genitiv singular τοῦ ἱερέως].

1.4.5. Transpunerea servilă a construcțiilor grecești explică apariția formei de dativ plural articulat a numelui propriu biblic *madianitean*, precedat de verbul *a se învrăjbi*: *„Învrăjbiți-vă madiianitênilor"*, în ms. 45 (Nm., *25*, 17), după gr. ἐχθραίνετε τοῖς μαδιηναίοις (vb. ἐχθραίνω 'haïr', être ennemi de'), pe cînd în BB și în ms. 4 389 apare construcția alcătuită din verb urmat de *cu* + acuzativul: *„Învrăjbiți-vă cu madianitênii"*.

2. ARTICOLUL

2.1.0. Articolul hotărît feminin *-a* este prezent în sintagma *pentru greșala*, în loc de *pentru greșală*. Folosirea incorectă se datorește transpunerii servile a construcției grecești περὶ τῆς ἁμαρτίας, prin traducerea articolului τῆς. Prima construcție, cu articol, cunoaște în BB, Nm., 14 ocurențe, iar a doua, cea corectă, 16 ocurențe. Remarcăm faptul că și în grecește articolul τῆς este adesea lăsat deoparte: περὶ ἁμαρτίας.

2.1.1. Articolul hotărît de dativ, masculin, singular, este folosit înaintea numelor proprii străine; cuvîntul precedent, de regulă *fecior* sau *fiu*, este nearticulat: *„Ficior lui Sediur"*, în ms. 45 (Nm., *1*, 5), față de *„Feciorul lui Sedeur"*, din BB (*ibid.*). În alte cazuri, articolul este complet eliminat: *„Fecior Amisadai"*, în ms. 45 (Nm., *1*, 12); *„Fiiu Enan"*, în ms. 45 (Nm., *1*, 15), față de: *„Feciorul lui Amisadai"*; *„Feciorul lui Enan"*, din BB (*ibid.*). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a transpus în mod servil textul grecesc, în care întîlnim construcții fără articol: υἱὸς Ἀμισαδαΐ; υἱὸς Αἰνάν.

2.1.2. Consemnăm apariția sporadică a formei *lu* de genitiv-dativ a articolului hotărît proclitic: *„Ficiorii lu Gad"*, în ms. 45 (Nm., *32*, 29); *„Lu Iadin"*, în ms. 4 389 (Nm., *26*, 36).

2.1.3. Înaintea unor nume proprii masculine apare articolul antepus *ii* de genitiv-dativ: *„Ca să dați izbînde de la Domnul ii Madiam"*, în ms. 45 (Nm., *31*, 3; în BB și în ms. 4 389: *„Lui Madiam"*). Pentru originea și funcțiile acestui articol, vezi ST. L. FAC., p. 72, **II.2.1.0. – 2.1.1.**

2.1.4. Articolul hotărît de genitiv-dativ singular *a i* (alcătuit din prepoziția *a* și articolul hotărît *i*; vezi studiul citat în paragraful precedent) este semnalat o singură dată în cartea *Numerii*, din ms. 45, cu observația că lipsește *i*: *„Întru pustiiul a Sinâ"* (Nm., *1*, 1; în BB: *„În pustiia Sinâii"*; în ms. 4 389: *„În pustiia Sinaei"*), după gr. τῇ Σινᾷ.

2.1.5. Articularea numelui propriu *Manasi*, la genitiv-dativ, singular, se face cu ajutorul articolului *-ei*, în ms. 4 389: *„Seminția Manásiei"* (Nm., *32*, 33); *„Nepotul Manasiei"* (Nm., *32*, 39); *„Feciorul Manásiei"* (Nm., *32*, 40, 41), față de *„Feciorul lui Manasi"*, din BB, și față de construcția cu genitivul cuvîntului *fecior*, urmat de numele propriu: *„Feciorului Manasî"*. În ultimul caz, este preluat în mod servil modelul grecesc: υἱοῦ Μανασσῆ.

2.2.0. Articolul adjectival. Consemnăm cîteva exemple cu forma de gen-dat. sg. fem. *cei* (= celei): *„Numele muierii...cei lovite"*, în BB (Nm., *25*, 15; la fel în ms. 45); *„Apa mustrării cei blestemate"*, în BB (*5*, 24, 24, la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Vezi ST. L. FAC., p. 73, **II.2.3.0.**; ST. L. EX., p. 18, **II.2.3.0.**

2.3.0. Articolul nehotărît. Urmînd în mod servil modelul grecesc, textul ms. 45 (după el, și cel al BB) conține construcții în care se folosesc numeralele *unu, una* (uneori, chiar *unul*) în locul articolelor nehotărîte *un, o*. Această situație nu există în textul ms. 4 389. Cîteva exemple: *„Căție una... vițel unul... berbêce unul, miel unul, țap... unul"*, în BB (Nm., *7*, 15; la fel în ms. 45), pe cînd în ms. 4 389 textul este conform limbii românești: *„O căție, un vițel..., un miel..., un țap"*, dar și *„1 berbêce"* (*ibid.*). Recurgerea la numeralul *unu, una* (forme care, ca și articolul nehotărît *un, o*, provin din numeralul latinesc *unus, una, unum*) se explică prin prezența în textul grecesc a numeralelor εἷς, m., μία, f., ἕν, n. 'un(ul)', 'una'.

Reproducerea servilă a textului grecesc este prezentă și în poziția numeralelor, de la *doi* înainte, după substantiv: *„Junce două, berbeci cinci, țapi cinci"*, în BB și în ms. 45 (Nm., *7*, 16), după gr. δαμάλεις δύο, κριοὺς πέντε, τράγους πέντε, față de ms. 4 389: *„2 junci, 5 berbeci, 5 țapi"*. Vezi ST. L. LV., p. 10, **II.4.6.0.**

3. ADJECTIVUL

3.1.0. Adjectivul nehotărît *vreun* cunoaște inserția prepoziției *într(u): vre într-un chip*, în loc de *în vreun chip*, în ms. 4 389 (Nm., *15*, 24). Inserția unei prepoziții sau a articolului genitival *al, a, ai, ale* în cazul unor pronume nehotărîte constituie un fenomen

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

caracteristic textului manuscrisului 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 76, **II.4.6.3.**; ST. L. EX., p. 21, **II.4.6.6.**; ST. L. LV., p. 10, **II.4.6.7.**; **4.6.12.**; **4.6.14.**

4. PRONUMELE

4.1.0. Pronumele personale. La pers. I, sg., dat., apar uneori formele *îm, m*: *„Cuvîntul carele îm va pune Dumnezău în gura mea"*, în BB (Nm., *22*, 38; în ms. 45: *„Carele-m va pune"*); *„Fă-m mie aicea 7 jîrtăvnice şi-m gătêşte aicea 7 viţei"*, în BB (Nm., *23*, 1; în ms. 45: *„Fă-mi... şi-m gătêşte"*; în ms. 4 389: *„Aşază-m... şi-m gătêşte"*); *„Blastămă-m mie... osîndêşte-m mie"*, în BB (Nm., *23*, 7; în ms. 45: *„Blastămă-m... osîndêşte-mi"*; în ms. 4 389: *„Vino să-m blêstemi"*).

4.1.1. Pronumele personal de dativ, singular, masculin, *mie* apare într-o construcţie calchiată din greceşte: *„Au rîvneşti tu mie?"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *11*, 29), după gr. μὴ ζηλοῖς σύ μοι (vb. ζηλόω,-ῶ, viit. -ώσω 'rivaliser avec'; 'porter envie à'; 'chercher à égaler, à imiter'; 'regarder comme hereux'; 'ambitionner'; 'avoir du zéle pour'). Apariţia lui μοι, în loc de ἐμέ este explicată în nota 39 din versiunea greacească de la 1687 (Veneţia) ca o influenţă a modelului ebraic. Pasajul este redat în franceză (BJ): *„Serais-tu jaloux pour moi?"*; în germană: *„Bist du eifersüchtig fiir mich?"*

4.1.2. Pronumele personal de persoana a II-a, singular, dativ, *ţ* este aşezat între verbul de conjugat, la infinitiv, şi auxiliarul de viitor *vom*, în: *„Da-ţ-vom preţul ţie"*, în BB (Nm., *20*, 19; în ms. 45: *„Îţi voi da"*; în ms. 4 389: *„Vom da ţie"*.

4.1.3. O topică specială cunoaşte şi pronumele conjunct de dativ *i*: *„Au făcutu-i se milă"* (= i s-au făcut), în ms. 4 389 (Nm., *25*, 13); *„Să fie-i toate făgăduinţele ei"* (= să-i fie), în ms. 4 389 (Nm., *30*, 15).

4.1.4. Pronumele personal de persoana a III-a plural, acuzativ, neaccentuat, este plasat, uneori, între verb şi auxiliarul de viitor: *„Stîlpii lor scoat-i-veţi*, în BB (Nm., 33, 52; în ms. 45: *„Îi veţi scoate"*. Cf. mai sus, sub **4.1.2.**

4.1.5. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a, singular, masculin, cunoaşte şi varianta *ii*, în ms. 45: *„Ii înghiţi"* (Nm., *26*, 10; în ms. 4 389: *„Îi înghiţi"*); *„Ii veţi scoate"* (Nm., *33*, 52).

4.1.6. Pronumele personal conjunct, de persoana a III-a singular, feminin, acuzativ, *o*, este aşezat, uneori, înaintea auxiliarului, aceasta fiind o particularitate a limbii vechi. Exemple: *„O am dat"*, în ms. 4 389 (Nm., *18*, 24); *„O aş fi lăsat vie"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 33); *„O au auzit"*, în ms. 4 389 (Nm., *30*, 16, 16); *„O au dat"*, în ms. 4 389 (Nm., *32*, 7, 9); *„O au robit"*, în BB (Nm., *31*, 9).

În alte cazuri, pronumele *o* (şi *oă*), din lat. *(i)llam* [cf. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 31: lat. *habeo comparatu(m) (i)llam* > *am cumpărat-o*], este aşezat după verbul de conjugat: *„Iscodindu-oă*, în ms. 4 389 (Nm., *13*, 33); *„Au săpaţu-o pre însă"*, în ms. 45 (Nm., *21*, 18; la fel şi în BB); *„Au luatu-o pre ea"*, în ms. 45 şi în BB (Nm., *21*, 32); *„Pre însă ar fi cruţatu-o"*, în ms. 45 (Nm., *22*, 33); *„Puterea lor au robitu-o"*, în ms. 45 (Nm., *31*, 9). La imperativ: *„Vindică-o!"*, în ms. 4 389 (Nm., *12*, 13).

4.1.7. Pronumele personale *luiş* (< *lui* + *şi*) 'lui însuşi' şi *dînsuş* (< *dînsu* + *şi*) 'el însuşi' apar în următoarele exemple: *„Fieştecarele dentr-înşii luiş"*, în BB (Nm., *31*, 53; în ms. 45: *„Fieştecarele şie singur"*; în ms. 4 389: *„Fieştecine lui"*); *„Iar Valac se duse la dînsuş*), în ms. 4 389 (Nm., *24*, 25; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Acasă-ş"*; în ms. 45: *„La însul"*; în BB: *„Cătră dînsul"*).

4.1.8. Pronumele de întărire, însoţite uneori de *tu, noi, voi, vouă*, sînt folosite mai ales în ms. 4 389: *„Tu însuţ"* (Nm., *11*, 16); *„Însuş"* (Nm., *11*, 30; *12*, 2); *„Noi înşine"* (Nm., *32*, 17); *„Înşivă"* (Nm., *16*, 6); *„Voi înşivă"* (Nm., *34*, 8, 10); *„Înşivă voi"* (Nm., *34*, 7). În BB: *„Vouă înşivă"* (Nm., *34*, 7, 10). *Singur* are şi valoare de pronume de întărire ('însuşi'), în exemplul din paragraful precedent: *„Fieştecarele şie singur"*, în ms. 45 (Nm., *31*, 53).

4.2.0. Pronumele reflexiv *şie* este prezent în ms. 45: *„Au zvîntat şie zvîntări"* (Nm., *11*, 32; în BB: *„Loru"*; în ms. 4 389: *„Lor"*); *„Să-ş facă şie prohab"* (Nm., *15*, 36; în BB: *„Loru"*); *„Pre ceia ce n-au ales şie nu i-au apropiiat cătră el"* (Nm., *16*, 5; în BB: *„Către sine"*); *„Luaţ voao şie căţii"* (Nm., *16*, 6; în BB, *şie* a fost înlăturat; în ms. 4 389: *„Înşivă"*); *„Au prădat fieştecarele şie sîngur"* (Nm., *31*, 52; în BB: *„Luiş"*). Vezi ST. L. FAC., p. 74, **II.4.2.0.**; ST. L. EX., p. 19, **II.4.2.0.**; ST. L. LV., p. 9, **II.4.2.0.** Forma de acuzativ a pronumelui reflexiv, *sine*, a fost înregistrată în ms. 45 şi în BB (Nm., *16*, 5, 9).

4.3.0. Pronume şi adjective posesive. Pot fi semnalate următoarele exemple: *„Acasă-ş"*, în ms. 4 389 (Nm., *24*, 25; cuvîntul este scris pe margine, de aceeaşi mînă, pentru: *„La dînsuş"*, din text; în BB: *„Cătră dînsul"*; în ms. 45: *„La însul"*); *fată-i*, în: *„Între tată şi între fată-i"*, în ms. 4 389 (Nm., *30*, 17); *fêţe-ş*, în: *„Căzură pre fêţe-ş"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 22); în BB şi în ms. 45: *„Faţa lor"*); *„Muiêre-i"*, în ms. 4 389 (Nm., *30*, 17); *„Neamu-ş"*, în ms. 4 389 (Nm., *1*, 4). Vezi ST. L. FAC., p. 75, **II.4.3.1.**; ST. L. EX., p. 20, **II.4.3.0.**; ST. L. LV., p. 10, **II.4.3.0.**

4.4.0. Pronume şi adjective demonstrative. Pronumele demonstrativ de apropiere are la plural, masculin, nominativ-acuzativ, terminaţia *-ea, aceştea*, care a apărut din forma *aceştia*, prin analogie cu forma de feminin plural *aceastea* < lat. *eccum* + *ĭstae* + *a*. Exemple: *„Leviţii aceştea"*, în BB (Nm., *1*, 53); *„Dare daţi sînt aceştea"*, în BB (Nm., *3*, 9; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 10). Alte exemple pot fi văzute în *Indicele de cuvinte* de la sfîrşitul fiecărui volum. Atragem atenţia asupra faptului că, în mod eronat, în aceste volume finala -ѣ (-ѧ) din ꙗчєцѣ, -ѧ a fost transcrisă *-ia*, în loc de *-ea*. Varianta cu *-ea* la

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

masc., nom. -acuz., pl. este curentă în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 121).

4.4.1. Pronumele şi adjectivul demonstrativ feminin, plural, nominativ-acuzativ, *aceaştea* apare în următorul context, din BB: *„Şi carele-s cetăţile carele aceaştea* [se subînţelege: *noroadele*] *lăcuiescu întru dînsele"* (Nm., *13*, 20). La genitiv-dativ, singular, forma de feminin este *aceştiia* (-ѱїѧ, în: *„Capul muierii aceştiia"*, în BB (Nm., *5*, 18; în ms. 45: *„Capul aceştiia muieri"*). Forma *aceştiia* se mai întîlneşte în BB şi în ms. 45: *„Mijlocul adunării aceştiia"* (Nm., *14*, 35; în ms. 4 389: *„Aceştii adunări"*). De asemenea, este prezentă şi în ms. 4 389 (Nm., *14*, 35; *35*, 5). Cf. O. Densusianu, *ILR*, II, p. 120–121.

4.4.2. Pronumele şi adjectivul demonstrativ *ceastă* (nom. -acuz., sg., fem.) este prezent în BB şi în ms. 45: *„Pînea ceastă deşartă"* (Nm., *21*, 5), precum şi în ms. 4 389: *„În ceastă noapte"* (Nm., 22, 8, 19). Pentru acest fel de pronume, vezi ST. L. FAC., p. 75, **II.4.4.0.**; ST. L. EX., p. 20, **II.4.4.0.**; ST. L. LV., p. 10. **II.4.4.0.**

4.4.3. Pronumele şi adjectivul demonstrativ de depărtare *acei, cei, ceii* (= *acelei*) (gen. -dat. sg., fem.) apare în exemple ca: *„Nu vă têmeţ de oamenii acei ţără"* [= acelei ţări], în ms. 4 389 (Nm., *14*, 9); *„Şi ruga văduvei şi ceii scoase de la bărbat"*, în BB şi ms. 45 (Nm., *30*, 10); *„El nu era întru mijlocul adunării ceii ce au stătut înpotrivă"*, în ms. 45 (Nm., 27, 3; în BB: *„Cei ce au stătut"*).

4.5.0. Pronume şi adjective nehotărîte. Pronumele nehotărît *unul, una* apare în locul articolului nehotărît *un, o*, datorită transpunerii servile a situaţiei din originalul grecesc: *„Căţie una, viţel unul"*, în loc de *„O căţie, un viţel"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *7*, 15); vezi mai sus, p. 7 , **II.2.3.0.**; şi ST. L. LV., p. 10, **II.4.6.0.**

Pronumele nehotărît feminin, genitiv-dativ, singular, *alţii* (= altei), se întîlneşte în exemplul: *„Să fie muieri alţii seminţii"*, în ms. 4 389 (Nm., *36*, 3). Exemple din secolul al XVI-lea, la O. Densusianu, *ILR*, II, p. 123; H. Tiktin[2], *DRG*, s.v.).

4.5.1. Pronumele nehotărît *careleş* 'fiecare' este prezent în ms. 45: *„Careleş cu căţiia lui"* (Nm., *16*, 17; în BB: *„Fieştecarele"*; în ms. 4 389: *„Fieştecare"*); tot în ms. 45, *careleş* mai apare în Nm., *35*, 8; *36*, 8. În ms. 4 389, este consemnată forma *careş* 'fiecare' (Nm., *36*, 8).

4.5.2. Pronumele nehotărît *cineş* 'fiecare' se găseşte în ms. 4 389: *„Ne vom întoarce...cineş pe la locul său de moştenire"* (Nm., *32*, 18).

4.5.3. Pronumele nehotărît *cinevaş* (< *cineva* + *şi*) 'cineva' este prezent în ms. 4 389: *„De va muri cinevaş"* (Nm., *6*, 9; în BB şi în ms. 45: *„Neştine"*). Împreună cu *alt-*, se formează pronumele nehotărît *altcinevaş*, în ms. 4 389: *„Şi va fi şi altcinevaş patul său ţie"* (Nm., *5*, 20; în BB: *„Niştine"*; în ms. 45: *„Neştine"*).

4.5.4. Pronumele nehotărît *cevaş* (< *ceva* + *şi*) 'ceva' se întîlneşte în BB şi în ms. 45: *„Acum putêrnic voiu fi a grăi cevaş"* (Nm., *22*, 38).

4.5.5. Pronumele nedefinit *fiecare* cunoaşte variante ca: *fieşcarele*, în BB [Nm., *35*, 8; în ms. 45: *„Careleş"*; în ms. 4 389 (vers. 9): *„Fieştecare"*]; *fieştecare*, în toate cele trei texte (Nm., *1*, 4; *17*, 9); *fieştecarele*, în BB şi în ms. 45 (14 ocurenţe în BB); *fieştecăruia* (5 ocurenţe în BB); *fieştecui*, în ms. 4 389 (Nm., *5*, 10).

4.5.6. Pronumele nehotărît *fieştecine* 'fiecare' se întîlneşte în ms. 4 389: *„Prădase fieştecine lui"* (Nm., *31*, 53; în BB: *„Fieştecarele...luiş"*; în ms. 45: *„fieştecarele şie sîngur"*); *fieştecui*, în ms. 4 389: *„Şi a fieştecui sfinţire a lui să fie"* (Nm., *5*, 10; şi în *17*, 2).

4.5.7. Pronumele şi adjectivul nehotărît *fieştece* 'niște', 'oricare', 'orice' este prezent în BB şi în ms. 45: *„Cu fieştece piatră"* [Nm., *35*, 23; în ms. 4 389: *Or cu ce piiatră"* (vers. 24)]; în ms. 4 389: *„Fieştece fată"* (Nm., *36*, 8); în ms. 4 389: *„Or cu fiece dichis"* (Nm., *35*, 23).

4.5.8. Pronumele nedefinit (şi adjectivul nedefinit) *oarece* este atestat după cum urmează: *„Şi mîncă oarece parte den tabără"*, în BB (Nm., *11*, 1; în ms. 45 şi în ms. 4 389: *„O parte oarece"*; şi în: 22, 41; *33*, 6); *oarice*, în ms. 45 (Nm., 22, 41; *23*, 13; *33*, 6; în ultimul caz: *„O parte oárice de pustiiu"*); *orice*, forma actuală, apare în ms. 4 389, în combinaţie cu *tot*: *„Şi tot orice vei zice mie voiu face*; (Nm., 22, 17; şi în *5*, 9, 10; *18*, 13); *orce*, în ms. 4 389: *„Orce dar va făgădui..., orce va afla mîna lui...orce va cîştiga"* (Nm., *6*, 21).

O trăsătură caracteristică a limbii din ms. 4 389 este inserţia unei prepoziţii între elementele componente ale acestui pronume şi adjectiv nehotărît. Astfel, în loc de: *cu orice, în orice, de orice*, întîlnim construcţiile: *„Or cu ce (dichis)"* (Nm., *35*, 20); *„Or cu ce (piiatră)"* (Nm., *35*, 24); *„Or în ce (zi)"* (Nm., *6*, 6); *„(Şi) or de ce (se va atinge)"* (Nm., *19*, 22).

4.5.9. Pronumele şi adjectivul nehotărît *orcîtă* apare în ms. 4 389: *„Orcîtă vor usebi feciorii lui Israil"* (Nm., *18*, 19; şi în vers. 24).

4.5.10. Pronumele nedefinit *neştine* 'cineva' este folosit în BB şi în ms. 45: *„Niştine"*, în BB (Nm., *5*, 19, 20); *„Neştine"*, în ms. 45 (Nm., *5*, 19, 20), 1n ms. 45 şi în BB (Nm., *6*, 9; în ms. 4 389: *„Cinevaş"*).

4.5.11. Pronumele nedefinit negativ *nici unul* cunoaşte formele: *„Pre nice unul"*, în BB (Nm., *16*, 15; în ms. 45, la fel); *„Nice unuia*, în BB (Nm., *16*, 15, la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389).

4.5.12. Pronumele negativ *nimeni* are formele: *„Nimini"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 40); *„Nimenilea"*, în BB (*ibid.*); *„Nimirile"*, în ms. 45 (*ibid.*).

4.5.13. Pronumele negativ *nemică* 'nici un lucru rău, defavorabil, primejdios', se întîlneşte în BB: *„Ce lucrul nemică iaste, pre lîngă munte vom trêce"* (Nm., *20*, 19; în ms. 45:*„Nimic"*, în ms. 4 389: *„Într-alt*

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

chip nu iaste lucrul, ce numai să trêcem pre supt munte". Versiunea din ms. 45 şi din BB urmează îndeaproape modelul grecesc: ἀλλὰ τὰ πρᾶγμα οὐδέν ἐστι (οὐδείς, οὐδεμία, οὐδέν 'pas un seul', 'pas un', 'nul', 'aucun').

5. NUMERALUL

5.1.0. Numeralul cardinal. Pentru numeralele *unu, una*, vezi mai sus, p. 7, **II.2.3.0.**; p. 9, **II.4.5.0.** Modelul grecesc este urmat îndeaproape într-un exemplu ca: *„Norodul lui Amram unul, şi norodul lui Isaar unul, şi norodul lui Hevron unul, şi norodul lui Oziil unul"* (Nm., *3*, 27), în care *unul* redă gr. εἷς...εἷς...

5.2.0. Numeralul ordinal. Cu valoare de numeral ordinal, pentru prima membră a seriei, este folosită forma *uña* 'prima', 'întîia': *„Într-una a lunii a doua*, în BB (Nm., *1*, 1; şi în vers. 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„În zioa dentâi"*), după gr. ἐν μιᾷ τοῦ μηνὸς τοῦ δευτέρου; în BJ: *„Le premier jour du second mois"*. Absenţa lui *-a* se întîlneşte în forma *„Al doile"*, în BB (Nm., *2*, 16; în ms. 45 şi în ms. 4 389: *„Al doilea"*). Uneori, numeralele ordinale formează cu subst. *parte* numeralele partitive, dar substantivul este, adesea, lăsat deoparte: *„Întru a patru lui in"*, în ms. 45 (Nm., *15*, 4; în BB: *„A patra al lui in"*; dar în ms. 4 389: *„A patra parte"*), după gr. ἐν τῷ τετάρτῳ τοῦ ἴν [(τὸ) τέταρτος (subînţeles: μερίς 'parte') 'le quart']; *a cincea*, în *„A cincea va adaoge"*, în BB (Nm., *5*, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389:*„A cincea parte"*), după gr. τὸ ἐπίπεμπτον αὐτοῦ [(τὸ) ἐπίπεμπτον 'le cinquième']; *al zêcilea* 'a zecea parte', 'o zecime', în *„Al zêcilea lui ifi"*, în BB (Nm., *5*, 15; în ms. 45: *„Dzêcelea a lui ifi"*; în ms. 4 389: *„A zêcea parte"*), după gr. τὸ δέκατον τοῦ ὑφεὶ [δέκατος, -η, -ον 'dixiéme'; (ἡ) δεκάτη, -ης 'la dîme']; *a zêcea* 'a zecea oară', în BB (Nm., *14*, 22; în ms. 45: *„A dzêcea*; în ms. 4 389: *„A zêcea oară"*); *a patrasprăzêcea*, în: *„Într-a patrasprăzêcea zi"*, în BB (Nm., *9*, 3, 11).

5.3.0. Numeralul colectiv. În ms. 45, este atestat numeralul *tustrei* (Nm., *12*, 4), căruia îi corespunde în BB *cîteştrei* (Nm., *12*, 4, 5), iar în ms. 4 389, *cîte trei*. Ultimul apare şi în ms. 45 (Nm., *12*, 5).

6. VERBUL

6.1.0. Conjugări. În ms. 4 389, este atestat verbul de conjugarea I *a umbra*: *„Umbrează"* (Nm., *4*, 5; în BB şi în ms. 45: *„Umbrêşte"*); *„Va umbra"* (Nm., *9*, 18); *„Umbrîndu-l"* (Nm., *9*, 22); *„Umbrîndu-se"* (Nm., *24*, 6). Vezi ST. L. EX., p. 21, **II.6.1.0.**

6.1.1. Sufixul verbal *-esc*, de la indicativ şi conjunctiv prezent, conjugarea a IV-a, este absent în forma *potoale*: *„Să s‹ă› potoale cîrteala"*, în ms. 45 (Nm., *17*, 10; în BB: *„Potolească"*; în ms. 4 389: *„Contenească"*).

6.2.0. Reflexivul cu valoare de pasiv se întîlneşte în exemple ca: *„Se vor blagoslovi"* 'vor fi blagosloviţi', în ms. 4 389 (Nm., *22*, 6); *„Se vor blestema"* 'vor fi blestemaţi', în ms. 4 389 (*ibid.*); *„Să chemară"* 'fură chemaţi', în BB şi în ms. 45 (Nm., *12*, 5); *„Să dêderă"* 'fură daţi', în BB şi în ms. 45 (Nm., *21*, 29); *„Se vor feri"* 'li se va interzice', 'vor fi opriţi', în BB (Nm., *8*, 26; în ms. 45: *„Să vor feri"*); *„Să rădică"* 'sînt ridicate', în BB şi în ms. 45 (Nm., *4*, 33); *„Se robiră"* 'fură robiţi', în ms. 4 389 (Nm., *21*, 1).

6.3.0. Prezentul indicativului. Verbul *a măsura* (< *mensūro, -āre*), la prezentul indicativului (şi conjunctivului), are accentul pe radical: *„Să măsuri"*, în ms. 4 389 (Nm., *35*, 5), întocmai ca alte verbe de conjugarea I cu infinitivul în *-ură*, cum ar fi *„Să înfăşure"*, din ms. 4 389 (Lv., *13*, 45 [44]). Dar în BB şi în ms. 45, este atestată şi o formă cu accentul pe *-ú-*: *„Să măsúre"* (Nm., *34*, 29), care poate fi etimologică. Varianta cu *-ór* (*măsór*), creată prin analogie cu verbe ca *înfior, zbor*, nu a fost înregistrată pînă acum în textele studiate. De altfel, forma *să măsoare* a fost semnalată abia într-un text din anul 1752 (vezi I. Gheţie, *BDRL*, p. 168).

6.3.1. Forma specială de prezent indicativ, persoana I, singular, *poci* 'pot' este prezentă o singură dată în ms. 4 389: *„Nu poci eu singur să port acest nărod"* (Nm., *11*, 14). Vezi ST. L. FAC., p. 77, **II.6.3.0.**

6.3.2. Forme perifrastice de prezent indicativ. Semnalăm prezenţa construcţiei cu valoare de prezent indicativ *este curînd* 'cure', 'curge', în BB: *„Pămînt carele iaste curînd mière şi lapte"* (Nm., *14*, 8; în ms. 45: *„Iaste curîndu"*; în ms. 4 389: *„Ţara carea fiêrbe cu lapte şi cu mière"*), construcţie calchiată după gr. γῆ ἥ τις ἐστὶ ῥέουσα γάλα καὶ μέλι. Pentru alte detalii, vezi ST. L. LV., p. 11, **II.6.4.0.**; pentru folosirea verbului *a fierbe* în acest context celebru, vezi mai jos, p. 38–39, **IV.2.2.20.**

6.4.0. Imperfectul indicativului. Consemnăm cîteva forme de imperfect în *-íja* şi în *-íja*, care vin să completeze lista prezentată în studiile precedente, la cărţile *Facerea, Ieşirea* şi *Preoţia*. Din primul grup, în *-íja*: *clevetiia*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *21*, 5); *muriia*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 6); *prisosiia*, în BB (Nm., *3*, 49, 51; în ms. 45, numai în vers. 49); *prorociia*, în toate cele trei texte (Nm., *11*, 27); *răpştiia*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 5); *umbriia*, în ms. 4 389 (Nm., *10*, 34); *veniiai*, în BB (Nm., *22*, 37; în ms. 45 însă: *veneai*). Din al doilea grup, în *-îja: omorîia*, în BB (Nm., *21*, 6; *pogorîia*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *11*, 9); *tăbărăia*, în toate cele trei texte (Nm., *9*, 17).

6.4.1. Construcţii perifrastice de imperfect. O primă formă perifrastică de imperfect este alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *era cîrtind* 'cîrtea', în *„Şi era norodul cîrtind rău înaintea Domnului"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *11*, 1; în ms. 4 389: *„Răpştiia"*), după gr. ἦν γογγύζων (vb. γογγύζω, viit. -ύσω 'murmurer', 'gronder', 'être mécontant').

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

6.4.2. A doua construcţie perifrastică cu valoare de imperfect reproduce gr. ἐγένετο (persoana a III-a, singular, a aoristului 2, de la verbul γίγνομαι **1.** 'naître', **2.** 'devenir', **3.** 'être, exister', 'se trouver', 'avoir lieu') şi este alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi*, urmat de *cînd* (gr. ὅταν) + imperfectul verbului de conjugat: *„Şi fu cînd să rîdica"* cu sensul 'cînd se ridica', 'cînd pleca', în BB şi în ms. 45 (Nm., *10*, 35; în ms. 4 389: *„Şi fu cînd rădica"*), după gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐξαίρειν τὸν κυβωτὸν (vb. ἐξαιρέω, -ῶ 'enlever', 'faire sortir'); în lat.: *„Cumque elevaretur arca, dicebat Moyses"*; în fr. (BJ): *„Quand l'arche partait"*; în germ. *Wenn die Lade aufbrach, sagte Mose"*; *„Şi fu cînd învăluia adunarea pre Moisi"*, în BB (Nm., *16*, 42; în ms. 45: *„Şi fu cîndu răcoşiia"*; în ms. 4 389: *„Şi fu cînd se întoarse nărodul asupra lui Moisei"*), după gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐπισυστρέφεσθαι τὴν συναγωγὴν ἐπὶ Μωϋσῆν (vb. ἐπισυστρέφω 'rassembler dans, pour ou contre'; 'ameuter *ou* soulever contre'); în lat.: *„Cumque oriretur seditio et tumultus increscerer"*; în fr. (BJ): *„La communauté s'attroupait contre Moïse*; *„Şi fu cînd muşca şarpele pre om"*, în BB (Nm., *21*, 9; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Deaca muşca şarpele pre om"*), după gr. καὶ ἐγένετο ὅταν ἔδακνεν ὄφις ἄνθρωπον.

6.4.3. A treia construcţie perifrastică de imperfect constă dintr-un alt mod de transpunere în românește a gr. ἐγένετο. Ea este formată din imperfectul verbului *a se face* + gerunziul verbului de conjugat: *„Şi norul Domnului să făcea umbrind zioa preste ei"*, în BB (Nm., *10*, 34; în ms. 45: *„Să fêce umbrind"*), după gr. καὶ ἡ νεφέλη κυρίου ἐγένετο σκιάζουσα ἐπ'αὐτοῖς ἡμέρας (vb. σκιάζω, viit. -άσω 'couvrir d'ombre', 'ombrager').

6.4.4. A patra construcţie perifrastică de imperfect este alcătuită din imperfectul verbului *a fi*, urmat de *de* + imperfectul verbului respectiv: *„Iar norul Domnului era preste dînşii de-i umbriia zioa"*. Vezi paragraful precedent. Pentru imperfect, vezi ST. L. FAC., p. 77–78, **II.6.4.0.**; ST. L. EX., p. 22, **II.6.4.1.–6.4.2.**; ST. L. LV., p. 12, **II.6.4.0., a.2.**).

6.5.0. Perfectul simplu. Consemnăm cîteva forme: (*se*) *spăreară* (pers. a III-a pl.), în ms. 4 389 (Nm., *14*, 2; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă); *scoaset* (pers. a II-a, pl.) 'scoaserăţi', în: *„Că ce ne scoaset den Ţara Eghipetului să murim în pustie?"*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 5); *adusem* (pers. I. pl.) 'aduserăm', în: *„Că ne adusem aminte de pêştele care mîncam în Ţara Eghipetului"*, în ms. 4 389 (Nm., *11*, 5; în BB şi în ms. 45: *„Ne-am adus aminte"*); *nemernicim* (pers. I. pl.) 'nemernicirăm', în: *„Şi pogorîră părinţii noştri la Eghipet şi nemernicim la Eghipet zile multe"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *20*, 15; în ms. 4 389: *„Am lăcuit...vrême multă"*).

6.5.1. Pentru transpunerea în românește a gr. ἐγένετο (vezi mai sus, sub **6.4.2.**), se recurge, adesea, la forma de persoana a III-a singular a verbului *a fi*; sensul este 'a se petrece', 'a se întîmpla', 'a avea loc', 'a se face': *„Şi fu întru al doilea an"*, în BB (Nm., *10*, 11; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389); în gr. καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ τῷ δευτέρῳ; *„Şi fu norodul la Asiroth"*, în BB (Nm., *11*, 35; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Şi fură oamenii"*); în gr. καὶ ἐγένετο ὁ λαὸς ἐν Ἀσειρώθ; *„Şi fu a doua zi"*, în BB (Nm., *17*, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389:*„Iar cînd fu dimineaţă"*), după gr. καὶ ἐγένετο τῇ ἐπαύριον (adv. ἐπαύριον 'le lendemain'); *„Şi fu dimineaţa"*, în BB (Nm., *22*, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Iar cînd fu dimineaţa"*), după gr. καὶ ἐγενήθη πρωΐ; *„Şi fu după rană"*, în BB (Nm., *26*, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Iară după ucidere"*), după gr. καὶ ἐγένετο μετὰ τὴν πληγὴν [(ἡ) πληγή, -ῆς 'coup', 'blessure', 'plaie']; *„Şi fu înjumătăţirea adunării"*, în BB (Nm., *31*, 43; în ms. 45: *„Şi fu giumătăţarea"*; în ms. 4 389: *„Fu jumătăţarea"*), după gr. καὶ ἐγένετο τὸ ἡμίσευμα [(τὸ) ἡμίσευμα, -ατος 'moitié d'une chose'].

În ms. 4 389, apar, în exemplele citate, uneori, propoziţii temporale sau complemente circumstanţiale de timp. În aceste cazuri, traducătorul a putut avea ca model versiunea slavonă.

6.5.2. Uneori, gr. ἐγένετο este tradus prin perfectul simplu al verbului *a se face*, persoana a III-a, singular, forma arhaică *se fêce*, prin persoana a III-a, plural, forma arhaică *se fêceră*, sau prin formele mai noi *se făcu*, respectiv *se făcură*: *„Şi să fêce preste el duh a lui Dumnedzău"*, în ms. 45 (Nm., *24*, 2; în BB: *„Să făcu"*; în ms. 4 389: *„Fu duhul...spre dînsul"*), după gr. καὶ ἐγένετο ἐπ'αὐτῶ πνεῦμα Θεοῦ); *„Şi să fêce rana întru adunarea Domnului"*, în ms. 45 (Nm., *31*, 16; în BB *„Să făcu rana"*; în ms. 4 389: *„Au fost rană"*), după gr. καὶ ἐγένετο ἡ πληγή; *„Şi să fêce îngiumătăţarea"*, în ms. 45 (*31*, 36; în BB: *„Se făcu înjumătăţarea"*; în ms. 4 389: *„Se făcu jumătate"*), după gr. καὶ ἐγένετο τὸ ἡμίσευμα; *„Şi să fêceră fiii lui Ruvim"*, în ms. 45 (Nm., *1*, 20; în BB: *„Să făcură"*; în ms.4 389: *„Şi fură"*), după gr. καὶ ἐγένετο υἱοὶ Ῥουβήν; *„Şi să fêceră toate cêle dentăi născute"*, în ms. 45 (Nm., *3*, 43; în BB: *„Şi să făcură"*, în ms. 4 389: *„Şi fură"*), după gr. καὶ ἐγένετο πάντα τά πρωτότοκα; *„Şi să făcu socoteala lor"*, în BB (Nm., *4*, 37; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Şi fu după socoteala lor"*; la fel şi în Nm., *4*, 37, 41), după gr. καὶ ἐγένετο ἡ ἐπίσκεψις αὐτῶν; *„Şi să făcu în care zi săvîrşi Moisi ca să rădice cortul"*, în BB (Nm., *7*, 1; în ms. 45: *„Să făcu întru care dzi"*; în ms. 4 389: *„Şi fu"*), după gr. καὶ ἐγένετο τῇ ἡμέρᾳ συνετέλεσε Μωϋσῆς ὥστε ἀναστῆσαι τὴν σκηνὴν; *„Şi să făcu prisoseală robimei"*, în BB (Nm., *31*, 32; în ms. 45, la fel, dar, în loc de *prisoseală*, apare *prisosire*; în ms. 4 389: *„Şi fu după socoteala robiei"*), după gr. καὶ ἐγενήθη τὸ πλεόνασμα τῆς προνομῆς [(τὸ) πλέονασμα, -ατος 'excès, ce qui reste en trop'; (ἡ) προνομή, -ῆς 'action d'aller au fourage ou de fourager, de butiner, de piller']; *„Să făcură cei socotiţi 8 580"*, în ms. 45 (Nm., *4*, 49; la fel în BB; în ms. 4 389: *„Fu toată socoteala"*), după gr. ἐγενήθησαν οἱ ἐπεσκομμένοι; *„Şi să făcură...să făcură muieri fiilor lui Iosif"*, în BB (Nm., *36*, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Şi fură...muieri"*), după gr. καὶ ἐγένοντο...ἐγενήθησαν γυναῖκες.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

6.6.0. Mai-mult-ca-perfectul. Menţionăm construcţia perifrastică alcătuită din perfectul compus al verbului *a fi* + participiul trecut al verbului respectiv: *„Au fost început surparea*, în ms. 45 (Nm., *16*, 47); *„Osteneala carea au fost sosit pre noi*, în ms. 4 389 (Nm., *20*, 14).

6.7.0. Viitorul I. Auxiliarul de viitor are aceeaşi formă cu verbul predicativ, astfel că *va* însemnă şi 'vrea', iar *veţ* are şi valoare de 'vreţi': *„Nu va Valaam să meargă cu noi"*, în BB (Nm., *22*, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„N-au vrut"*); *„Voi veţ să şădeţ aici?"*, în ms. 4 389 (Nm., *32*, 6; şi în vers. 14: *„Veţ să o mai adaogeţ"*).

6.7.1. Inversarea poziţiei auxiliarului de viitor, întîlnită mai des în textele din secolul precedent (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 144–145, 156, 158), poate fi ilustrată cu exemple şi din textele studiate aici: *„Da-le-veţi"*, în ms. 45 (Nm., 35, 7); *„Faceţ-vom ţie"*, în BB (Nm., *10*, 32); *„Arăta-i-vor"*, în ms. 45 (Nm., *24*, 17; în BB: *„Arăta-voiu"*, *ibid.*).

6.7.2. Forme perifrastice de viitor I. O primă formă este alcătuită din viitorul verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat. Construcţia este calchiată din limba greacă. Exemple: *vor fi păscînd* (= vor paşte; în cazul dat: 'vor fi nomazi'), în: *„Iară fiii voştri vor fi păscînd în pustiiu 40 de ani"*, BB (Nm., *14*, 33; în ms. 45: *„Vor fi păscîndu"*; în ms. 4 389: *„Se vor paşte"*), după gr. Οἱ δὲ υἱοὶ ὑμῶν ἔσονται νεμόμενοι (ἔσονται este viitorul persoana a III-a plural, de la verbul εἰμί 'être'; vb. νέμω, viit. νεμῶ sau νεμήσω, aor. ἔνειμα, perf. νενέμηκα, perf. pas. νενέμημαι, aor. pas. ἐνεμήθην are şi sensul 'faire paître'; 'mettre en pâture'); în fr. (BJ): *„Vos fils seron nomades"*; în lat.: *„Filii vestri erunt vagi in deserto"*; în germ.: *„Eure Sohne sollen vierzig Jahre lang în dieser Wüste hinfallen"*; *va fi murind* (= va muri), în: *„Nici la un suflet care va fi murind să nu se ducă"*, în ms. 4 389 (Nm., *6*, 6); *va fi stînd* (= va sta), în: *„Iar de va fi norul stînd pre cort"*, în ms. 4 389 (Nm., 9, 22). În cazul ultimelor două exemple, nu există în greacă o construcţie perifrastică alcătuită din εἰμί + gerunziul.

6.7.3. O a doua formă perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de adverbul *cînd* + viitorul verbului de conjugat. Ca structură, ea se aseamănă cu construcţia perifrastică de imperfect indicativ, de sub **6.4.2.** (vezi mai sus, p. 11). Exemple: *„Şi va fi cînd va acoperi norul"*, în BB (Nm., *9*, 20; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται ὅταν σκεπάζῃ ἡ νεφέλη (adv. ὅταν 'quand', 'lorsque'; vb. σκεπάζω, viit. -άσω 'abriter, mettre à l'abri; 'couvrir', 'envelopper'); *„Şi va fi cînd veţi mînca voi den pîinile pămîntului"*, în BB (Nm., *15*, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: „[Cînd] *veţ mînca pîinea"*, în vers. 18), după gr. καὶ ἔσται ὅταν ἔσθητε ὑμεῖς ἀπὸ τῶν ἄρτων τῆς γῆς (vb. ἐσθίω, viit. ἔδομαι sau φάγομαι 'manger'); *„Şi va fi cînd să va face norul"*, în BB (Nm., *9*, 21; la fel în ms. 45), după gr. καὶ ἔσται ὅταν γένηται ἡ νεφέλι.

6.7.4. O a treia construcţie perifrastică de viitor I este alcătuită din viitorul verbului *a fi*, urmat de conjuncţia condiţională *de* + viitorul verbului de conjugat: *„Şi va fi de va fi pîngărită..., şi va întra într-însa apa mustrării cea blestemată"*, în BB (Nm., *5*, 27; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„De va fi pîngărită..."*), după modelul grecesc, preluat în mod servil de Nicolae Milescu şi de diortositorii BB (dar nu şi de traducătorul ms. 4 389): καὶ ἔσται ἐὰν μέν ᾖ μεμιασμένη...καὶ εἰσελεύσεται εἰς αὐτὴν τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ τὸ ἐπικαταρώμενον [conjuncţia condiţională ἐάν 'si', 'dans le cas où'; tradusă în româneşte prin *de*, este aşezată după forma de viitor ἔσται 'va fi'; ᾖ este conjunctivul prezent, persoana a III-a singular a verbului εἰμί; vb. μιαίνω, -ανῶ, aor. ἐμίανα, perf. pas. μεμίασμαι 'sailir', 'souiller'; fig. 'polluer', 'profaner'; de remarcat preluarea tipului grecesc de construcţie condiţională cu καὶ pleonastic, aşezat la începutul propoziţiei principale (model preluat, probabil, în greceşte din ebraică), pentru care vezi şi ST. L. LV., p. 14, **II.9.7.1.**]; *„Şi va fi de vei merge cu noi..., faceţ-vom ţie bine"*, în BB (Nm., *10*, 32; în ms. 45 *„..., îţi vom face ţie..."*; în ms. 4 389: *„De vei mêrge cu noi..., vom face"*), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν πορευθῇς μεθ'ἡμῶν...εὖ σε ποιήσομεν; *„Şi va fi de va muşca şarpele pre om"*, în BB (Nm., *21*, 8; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ ἔσται ἐὰν δάκῃ ὁ ὄφις ἄνθρωπον (vb. δάκνω 'mordre').

6.8.0. Viitorul al II-lea este prezent în ms. 4 389, în exemple ca: *„Ne vei fi dat"* (Nm., *16*, 14; forma este adăugată pe margine, de aceeaşi mînă, pentru: *„Ne-ai dat"*, din text); *„Ne vei fi dus"* (*ibid.*; pe margine, de aceeaşi mînă, pentru: *„Ne-ai dus"*, din text); *„Vei fi scos ochii"* (*ibid.*, pe margine, de aceeaşi mînă, pentru: *„Ai scos ochii"*, din text); *„Nu mă va fi trimis"* (Nm., *16*, 29); *„De nu se va fi culcat"* (Nm., *5*, 19); *„De vei fi călcat"* (Nm., *4*, 20); *„Te vei fi spurcat"* (Nm., *4*, 20); *„Va fi dat...patul"* (Nm., *5*, 20).

6.9.0. Conjunctivul prezent. Pot fi semnalate cîteva forme speciale de conjunctiv prezent, persoana a III-a, singular şi plural: *„Să se (să) adaugă"*, în ms. 4 389 (Nm., *18*, 4; *20*, 24), în BB (Nm., *18*, 2; *20*, 24), în ms. 45 (Nm., *20*, 24); *„Să se (să) omoară"*, în BB (Nm., *15*, 33; *35*, 16, 17, 21, 21), în ms. 45 (Nm., *35*, 16, 21, 21); varianta cu *-e (să s‹ă› omoare)* este atestată o singură dată în ms. 45 (Nm., *35*, 17); *„Să ucig"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *22*, 6); *„Să ucigă"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *14*, 10), precum şi în ms. 4 389 (Nm., *15*, 35; *35*, 19, 19, 22).

6.9.1. Morfemul de conjunctiv *să* este substituit, uneori, prin conjuncţia *şi*, după modelul grecesc: *„Şi dea ţie pace!"*, în BB (Nm., *6*, 26; în ms. 45: *„Şi-ţi dea ţie pace!"*; în ms. 4 389: *„Şi să-ţ dea pace!"*), după gr. καὶ δῴη σοι εἰρήνην [(ἡ) εἰρήνη, -ης 'paix']; *„Zi şi facă fiii lui Israil Paştele"*, în BB (Nm., *9*, 2; la fel în ms. 45, cu diferenţa că aici apare varianta cu africata sonoră *dz*: *„Dzi..."*; în ms. 4 389: *„Zi...să facă"*), după gr. εἶπον, καὶ ποιείτωσαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

Πάσχα; *„Şi gonească pre tot stricătul afară den tabără"*, în BB (Nm., *5*, 2; la fel în ms. 45; dar în ms. 4 389, apare forma corectă românească: *„Să gonească"*), după gr. καὶ ἐξαποστειλάτωσαν...πάντα λεπρὸν (vb. ἐξαποστέλλω 'envoyer', 'renvoyer', 'faire partir'; *„Şi răsipească-se vrăjmaşii tăi"*, în BB (Nm., *10*, 35; în ms. 45: *Şi s‹ă› răşchire nepriiatenii tăi"*; în ms. 4 389: *„Să se răsepească"*), după gr. καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου [vb. διασκορπίζω 'disperser', 'eparpiller', 'dissiper'; (ὁ) ἐχθρός, -οῦ 'ennemi']. Vezi ST. L. FAC., p. 79, **II.6.9.1.**; ST. L. EX., p. 24, **II.6.9.1.**; ST. L. LV., p. 13, **II.6.8.3.**

6.9.2. Morfemul de conjunctiv *se*, în loc de *să*, apare în: *„Se-l grăieşti"*, în BB (Nm., *22*, 35; în ms. 45 şi în ms. 4 389: *„Să"*). Avem a face cu o trăsătură arhaică a textului BB, căci forma *se* a cunoscut o mare circulaţie în secolul precedent (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 59, 185).

6.9.3. Conjunctivul perfect. Auxiliarul de la acest mod şi timp păstrează încă formele flexionare, după număr şi persoană, în exemple ca: *„Să fiu făcut"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 30); *„Să fie abătut"*, în BB (Nm., *22*, 33; la fel în ms. 45); *„Să fim perit"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *20*, 3; în ms. 45: *„Să him"*); *„Să fim murit"*, în ms. 4 389 (Nm., *14*, 3; *20*, 3); *„Să mă fiţ sfinţit"*, în ms. 4 389 (Nm., *20*, 12). Vezi ST. L. FAC., p. 79–80, **II.6.9.2.**; ST. L. EX., p. 24, **II.6.9.3.**

6.10.0. Condiţionalul-optativ. Auxiliarul de condiţional-optativ, prezent şi perfect, este, la persoana a III-a singular şi plural, *ară*: *„Ară fi fost"*, în ms. 4 389 (Nm., *20*, 3); *„Ară linge"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 4); *„De nu se-ară fi dat"*, în ms. 4 389 (Nm., 22, 33); *„De nu mi-i ară da"*, în ms. 4 389 (Nm., *24*, 13). În ms. 45, a fost consemnată şi varianta *are*, mai apropiată de etimon: *„Are linge"* (Nm., 22, 4; în BB: *„Ar alêge"*); *„Are rădica"* (Nm., *11*, 12). Tot în ms. 45, a fost întîlnită, o singură dată, varianta de auxiliar, persoana I, singular, *aşi*, în loc de *aş*: *„De aşi fi avut sabie"*. Prezenţa lui *-i* este motivată etimologic. Forma cunoaşte numeroase atestări în textele din secolul al XVI-lea. În ms. 45, s-ar putea invoca şi preferinţa traducătorului, Nicolae Milescu, pentru scrierea (şi rostirea) muiată a şuierătoarelor *ş* şi *j*, ilustrată cu zeci de exemple în studiul de faţă şi în cele trei precedente. De asemenea, o intervenţie a copistului Dumitru din Cîmpulung, în vorbirea căruia şuierătoarele erau, probabil, muiate, nu este exclusă.

6.10.1. Condiţionalul-optativ perfect. Alături de forma normală (*să, de*) *am fi murit*, din BB şi din ms. 45 (Nm., *14*, 3), se întîlneşte, mai rar, şi construcţia alcătuită din perfectul compus al verbului *a vrea* + participiul trecut al verbului de conjugat: *„Vrut-am fi murit"*, în ms. 45 (Nm., *14*, 3). Forma aceasta este semnalată şi în secolul precedent: *„Am vrut fi zis"* 'aş fi zis' (O. Densusianu, *ILR*, II, p. 148). Diortositorii bucureşteni ai BB, plecînd de la forma din ms. 45, au transformat-o, înlocuind infinitivul scurt, *fi*, prin cel lung, *fire*, iar în locul participiului, *murit*, punînd conjunctivul, *să murim*, pentru o mai bună marcare a persoanei şi a numărului: *„Fire-am vrut să murim în pămîntul Eghipetului"* (*ibid.*; în ms. 4 389: *„Mai bine era noao să fim murit"*). Modelul grecesc are: ὄφελον ἀπεθάνομεν ἐν γῇ Αἰγύπτου (ὄφελον este aor. 2 al vb. ὀφείλω 'devoir', 'être débiteur'; 'être obligé', folosit în formulele de dorinţă; vb. ἀποθνήσκω, viit. θανοῦμαι 'mourir'). Vezi mai jos, p. 31, **IV.2.1.34.**, *folos*.

6.11.0. Imperativul. Consemnăm unele forme deosebite de imperativ: *„Bleastămă!"*, în BB (Nm., *22*, 6, 17; în ms. 45: *„Blastămi!"*; în ms. 4 389: *„Vino de-m bleastemă!"*; *„Dea-se noao!"*, în BB (Nm., *32*, 5; în ms.45, la fel; în ms.4 389: *„Să dai noaoă!"*; *„Dea-ţi Domnul în blestem!"*, în BB (Nm., *5*, 21; în ms. 45: *„Dea-te!"*; în ms. 4 389: *„Să te dea!"*; *„Ia-mblă!"*, în ms. 45 (Nm., *10*, 29; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Vino!"*); în BB: *„Vino!"*; în ms. 4 389: *„Pasă!"*; *„Şi acum ia-mblă blastămă!"*, în ms. 45 (Nm., *22*, 6; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Vino de"*; în BB şi în ms. 4 389: *„Vino!"*); *„Ia-mblă şi blastămă-mi!"*, în ms. 45 (Nm., *22*, 17; în BB: *„Vino de"*; în ms. 4 389: *„Vino de-m"*); *„Ia-mblă!"*, în ms. 45 (Nm., *23*, 7, 7, 13; în BB şi în ms. 4 389: *„Vino!"*); *„Ia blăm!"*, în ms. 45 (Nm., *23*, 27; în BB: *„Vino!"*; în ms. 4 389: *„Pasă!"*); *„Ia-mblăm!"*, în ms. 45 (Nm., *23*, 13; în BB: *„Mai vino!"*; în ms. 4 389: *„Mai blăm!"*; *„Ia-mblăm!"*, în ms. 45 (Nm., *24*, 14; în BB şi în ms. 4 389: *„Vino!"*) [pentru originea acestor forme, vezi ST. L. FAC., p. 80, **II.6.11.0.**; **6.11.1.**; ST. L. EX., p. 24, **II.6.11.1.**; alte atestări ale formei verbale *ia-mblă*, care nu-s mai vechi de anii 1672–1689, pot fi văzute în lucrarea lui Doru Mihăescu, *Cronografele româneşti* (*Cu privire specială asupra tipului Danovici*) II, *în Memoriile Secţiei de ştiinţe filologice, literatură şi arte*, Seria IV, tomul II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979–1980, p. 152]; *„Înnalţi-să!"*, în ms. 45 (Nm., *14*, 17; în BB: *„Înalţe-se!"*; în ms. 4 389: *„Să se înalţe!"*; *„Mîneţ!"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 8); *„Pasă!"*, în BB (Nm., *22*, 35; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389; în ultimul text, forma mai apare şi în: *10*, 29; *23*, 27; *24*, 11); *„Stăi!"*, în toate cele trei texte (Nm., *23*, 3; vezi ST. L. EX., p. 24, **II.6.11.0.**).

6.12.0. Infinitivul. Sub influenţa textului grecesc, pe care Nicolae Milescu şi diortositorii BB, fraţii Greceanu, l-au urmat în mod cît se poate de servil, se întîlnesc în ms. 45 şi în BB numeroase exemple cu construcţii infinitivale, echivalente celor din limba greacă, în locul cărora apar, de multe ori, în ms. 4 389 forme de la conjunctiv sau de la alte moduri şi timpuri. Astfel, în BB şi în ms. 45, apare construcţia infinitivală în: *„Nu am trimis către tine a te chema"* (Nm., *22*, 37), pe cînd în ms. 4 389 este folosită o formă de conjunctiv: *„...să te chême"* (*ibid.*) (în gr.: οὐχὶ ἀπέστειλα καλέσαι σε; vb. ἀποστέλλω, viit. -στελῶ 'envoyer'; καλέω, -ῶ, viit. καλέσω 'appeler', 'faire venir', 'convoquer'). Alte exemple: în BB şi în ms. 45, construcţia infinitivală: *„De unde mie carne a da la tot nărodul acesta?"* (Nm., *11*, 13), pe cînd în ms. 4 389 apare conjunctivul: *„Dar de unde iaste mie carne să dau acestor oameni tuturor?"* (*ibid.*) (în gr.: πόθεν μοι κρέα δοῦναι παντὶ λαῷ τούτῳ; πόθεν adv. interog. 'd'où?', 'comment, par quel

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

moyen?'; δοῦναι este infinitivul aor. 2, act., de la vb. δίδωμι 'donner'); în BB şi în ms. 45, construcţia cu infinitivul: *„Pentru că ce noao a ieşi den Eghipet?"* (Nm., *11*, 20), faţă de construcţia cu perfectul compus din ms. 4 389: *„Că ce am ieşit den Eghipet?"* (în gr.: ἱνατι ἡμῖν ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου; vb. ἐξελτεῖν este infinitivul aor. de la vb. ἐξέρχομαι 'sortir', 's'en aller', 'passer d'un lieu à un autre'); în BB şi în ms. 45, construcţia infinitivală: *„Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet"* (Nm., *14*, 3; în ms. 45: *„...iaste...Eghiptu"*), faţă de construcţia cu conjunctivul din ms. 4 389: *„Să ne întoarcem"* (*ibid.*) (în gr.: βέλτιον ἡμῖν ἐστιν αποστραφῆναι εἰς Αἴγυπτον; (βέλτιον, formă de neutru a adj. βελτίων, -ων, -ον, folosită ca adv., cu sensul 'mieux'; βέλτιόν ἐστι 'il vaut mieux'; vb. ἀποστρέφω, pasiv -στραφῆναι 'detourner', 'drehen', 'wenden'; 'sich drehen'); în BB şi în ms. 45, construcţia cu infinitivul: *„Şi vor fi cetăţile lor a lăcui"* (Nm., *35*, 3), faţă de construcţia cu conjunctivul din ms. 4 389: *„Să aibă ei cetăţi să lăcuiască"* (*ibid.*) (în gr.: καὶ ἔσονται αἱ πόλεις αὐτῶν κατοικεῖν; vb. κατοικέω, -ῶ 'habiter'; 's'établir ou se loger dans'); în BB şi în ms. 45, construcţiile cu infinitivul: *„Tot cela ce întra a posluşi şi a face lucrurile întru cortul mărturiei"* (Nm., *4*, 40; în ms. 45: *„...întră..."*), faţă de construcţiile cu conjunctivul din ms. 4 389: *„...va întra să slujască şi să facă lucruri..."* (*ibid.*) (în gr.: πᾶς ὁ εἰσπορευόμενος λειτουργεῖν καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίον); în BB şi în ms. 45, construcţia cu infinitivul: *„Nu voiu putea eu singur a purta norodul acesta"* (Nm., *11*, 14), faţă de construcţia cu conjunctivul din ms. 4 389: *„Nu poci eu sîngur să port acest nărod"* (*ibid.*) (în gr.: οὐ δυνήσομαι ἐγὼ μόνος φέρειν τὴν λαὸν τοῦτον (vb. δύναμαι, viit. δυνήσομαι 'pouvoir', 'être capable de'; φέρειν este infinitivul verbului φέρω 'porter').

6.13.0. Verbe auxiliare. Persoana a III-a singular, prezent indicativ, a verbului *a fi*, anume *iaste* (ꙗсте, **Асте**), se întîlneşte în nenumărate ocurenţe în toate cele trei texte studiate. Într-un singur caz, apare forma *este* (ѣсте), cu trecerea diftongului *ja* la *e-*, în poziţie *-e*: *„Mai bine este noao a ne întoarce la Eghipet"*, în BB (Nm., *14*, 3; în ms. 45: *„***Асте***"*; în ms. 4 389: *„*ꙗсте*"*). Inovaţia se va răspîndi mai tîrziu în limba literară.

7. ADVERBUL

7.1.0. Adverbul *acii* este atestat în ms. 45: *„Staţi acii"* (Nm., *9*, 8) şi în ms. 4 389: *„Acii vor muri"* (Nm., *14*, 35). Varianta cu *-a* se întîlneşte în BB: *„Staţi aciia"* (Nm., 9, 8). Pentru acest adverb, vezi ST. L. FAC., p. 81, **II.7.1.0.–7.1.2.**; ST. L. EX., p. 25, **II.7.1.0.**

7.2.0. Adverbul *acoleá* este prezent în ms. 4 389: *„Staţ acoleá"* (Nm., *9*, 8); *„Sufletele care sînt acoleá"* (Nm., *19*, 18).

7.3.0. Adverbul *acmu* (< lat. **eccu[m]* – *mó[do]*) se întîlneşte o singură dată în ms. 45: *„Arăta-i-vor lui şi nu acmu"* (Nm., *24*, 17; în BB: *„Acum"*). În acelaşi text, este atestată şi varianta *amu*, care provine din *acmu*: *„Şi amu au fostu început surparea întru nărodu"* (Nm., *16*, 47). Pentru aceste forme, vezi ST. L. FAC., p. 81, **II.7.2.0.**

7.4.0. Adverbul (*ca*) *atocma* (*cu*) 'chiar ca', 'la fel ca', variantă a lui *tocma(i)*, este semnalat în ms. 45: *„Să nu să facă ca atocma cu moartea"* (Nm., *12*, 12; în BB: *„Ca tocma cu"*; în ms. 4 389: *„Ca o moartă"*). Folosirea lui *atocma* de către Nicolae Milescu constituie o soluţie pentru redarea gr. ἴσον, din: ὡσει ἴσον θανάτῳ (ἴσος, -α, -ον 'égal', 'pareil').

7.5.0. Adverbul interogativ *au doară?* 'oare?' se întîlneşte în exemple ca: *„Au doară eu am zămislit în pîntece pre tot nărodul acesta?"*, în BB (Nm., *11*, 12; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389); *„Au doară va fi pre toţ măniia Domnului?"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 22); *„Au doară nu te-aş fi putut cinsti?"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 37); *„Au doară n-au făcut părinţii voştri aşa?"*, în ms. 4 389 (Nm., *32*, 8). Adv. interog. mai apare în BB (Nm., *11*, 23; *12*, 2; *22*, 30) şi în ms. 45 (Nm., *11*, 12, 23; *22*, 30). Vezi mai jos, sub **7.9.0.**; vezi şi ST. L. FAC., p. 81, **II.7.4.0.**; ST. L. EX., p. 25, **II.7.7.0.**

7.6.0. Adverbul *ba* este atestat în BB şi în ms. 45 (Nm., *13*, 21; *22*, 30), precum şi în ms. 4 389 (Nm., *10*, 30).

7.7.0. Adverbul *cîndai* 'posibil', 'poate' este prezent în BB: *„Şi voiu mêrge, cîndai mi se va arăta Dumnezău"* (Nm., *23*, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Doară"*).

7.8.0. Adverbul *curînd* 'îndată', 'nu peste mult timp', 'degrabă' este semnalat în ms. 4 389: *„Şi du curînd în strînsură* [= tabără]*"* (Nm., *16*, 46; în BB: *„Degrab"*; în ms. 45: *„De sîrgu"*).

7.9.0. Adverbul *dară* (= doară), cu sensul **1.** 'oare', este prezent în propoziţii interogative, din ms. 4 389: *„Dară de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?"* (Nm., *11*, 13); *„Dară nu sînt eu măgăreaţa ta?"* (Nm., *22*, 30); *„Dară mai nainte n-ai trimis să te chême?"* (Nm., *22*, 37); *„Dară în ce chip voiu blestema?"* (Nm., *23*, 8); *„Dară nu ţi-am spus...că cuvîntul...acela voiu face?"* (Nm., *23*, 26); *„Dară n-am grăit eu solilor tăi?"* (Nm., *24*, 12). Această valoare de 'oare' a rezultat prin confuzia dintre adv. *dară* (< lat. *de vero*) cu adv. *doară*, din *au doară?* (< lat. *de* **volat* [= *velit*], după H. Tiktin², *DRG.*, s.v.), sau < *de* + *oară* (< *hora* 'fois', după *CDDE*, nr. 1 270). Confuzia dintre *doară* şi *dară* 'oare' este atestată şi în secolul al XVI-lea (vezi O. Densusianu, *ILR*, II, p. 166). Pentru *au doară*, vezi mai sus, sub **7.5.0.**

Sensul **2.** al adv. *dară* este 'aşadar', 'prin urmare' (probabil < lat. *de vero*). Situat în interiorul propoziţiei, el este prezent în exemple ca: *„Acum, dară, mai bine, este noao a ne întoarce în Eghipet"*, în BB (Nm., *14*, 3; la fel în ms. 45); *„Roagă-te, dară, către Domnul"*, în BB (Nm., *21*, 7; la fel în ms. 45); *„Acum, dară, fugi la locul tău!"*, în BB (Nm., *24*, 11; la fel în ms. 45); *„Nu să stingă, dară, numele părintelui nostru!"*, în BB (Nm.,

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

27, 4; la fel în ms. 45). Remarcabil este faptul că în versetele echivalente din ms. 4 389 acest *dară*, din interiorul propoziției, lipsește. Dar la fel de semnificativă este apariția exact în aceleași locuri din textul grecesc a conjuncției οὖν 'donc', 'par conséquent' (în Nm., *14*, 3; *21*, 7; *24*, 11) și δὴ 'cert', 'donc', 'enfin' (Nm., *27*, 4), fapt care ne determină să admitem o influență, și în această privință, a originalului grecesc asupra lui Nicolae Milescu și asupra fraților Greceanu.

7.10.0. Adverbul *doară* 'poate că', 'în speranța că' (pentru etimologie, vezi paragraful precedent) se întîlnește în ms. 4 389: *„Doară de-i vom putea birui și să-i gonesc din țară"* (Nm., *22*, 6); *„Doară mi se va arăta Dumnezeu întru întîmpinare"* (Nm., *23*, 3). Confuzia semnalată în paragraful precedent între adv. *doară* și adv. *dară* se întîlnește într-un pasaj în care *dară* are valoare 'poate că', 'în speranța că', întocmai ca *doară*: *„Ce acum vino de mi-i blêstemă, dară de-i voiu putea bate cu blestemul"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 11).

7.11.0. Adverbul *de-acii* 'apoi', 'după aceea' cunoaște în ms. 4 389 un număr de aproximativ 10 ocurențe în cartea *Numerii* (Nm., *6*, 20; *9*, 17; *11*, 25; *16*, 29; *18*, 5; *19*, 7; *22*, 25; *30*, 7). El a fost întîlnit și în ms. 45 (Nm., *11*, 25; în acest din urmă text și: *„De-aciia"* (Nm., *8*, 25).

7.12.0. Adverbul *decindea*, cu *-a*, însemnînd 'de cealaltă parte', 'dincolo de', este prezent în BB, în exemple ca: *„Cea decindea în pustie"* (Nm., *21*, 11); *„Decindea de Arnon"* (Nm., *21*, 13); *„Muntele cel decindea de muntele Navaran"* (Nm., *27*, 12); *„Decindea de Iordan"* (Nm., *32*, 19, 19, 32; *34*, 15; *35*, 14); *„Decindea dentre hotarăle Moav"* (Nm., *33*, 44). În toate locurile menționate, textul ms. 45 are forma fără *-a*, *decinde*. Cuvîntul lipsește în ms. 4 389, unde se folosește expresia *„De cêea parte de"* (Nm., *21*, 11, 13; *27*, 12; *33*, 44; *35*, 14), în opoziție cu *„De ceasta parte"* (Nm., *32*, 19, 32).

7.13.0. Adverbul *degrab* 'iute', 'repede', 'la repezeală' este atestat în BB: *„Și du degrab la tabără"* (Nm., *16*, 46; în ms. 45: *„De sîrgu"*; în ms. 4 389: *„Curînd"*).

7.14.0. Adverbul *dencoace* 'în partea aceasta (dinspre vorbitor)' se întîlnește în BB: *„Cale de o zi dencoace și cale de o zi dencoleá"* (Nm., *11*, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, în loc de *dencoleá*, apare: *„De cêea parte"*); *„Gard dencoace și gard dencoleá"*, în BB (Nm., *22*, 24; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Gard și dencoace și den cêea parte"*).

7.15.0. Adverbul *fără numai* 'decît', 'în afară de' este prezent în BB (Nm., *13*, 28; *14*, 23, 30; *18*, 3, 15; *22*, 35; *26*, 33; *31*, 23). În aceleași locuri din BB, ms. 45 are varianta *făr-numai*. Adverbul apare și în ms. 4 389: *„Fără numai"* (Nm., *14*, 30; *18*, 3; *31*, 22).

7.16.0. Adverbul *încă* este întrebuințat, uneori, pleonastic, sub influența textului grecesc, care are ἔτι, cu sensurile 'encore'; 'de plus', 'davantage'; 'une autre fois', 'plus tard', în BB: *„Și nu va mai fi încă mănie întru fiii lui Israil"* (Nm., *18*, 5; la fel în ms. 45), după gr. καὶ οὐκ ἔσται ἔτι θυμὸς ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ. Un exemplu asemănător se găsește în BB, Nm., *18*, 22 (la fel și în ms. 45). Vezi pentru acest fenomen ST. L. FAC., p. 82, **II.7.12.0.**; ST. L. EX., p. 26, **II.7.31.0.**

7.17.0. Adverbul *întru* 'în mijlocul' (< lat. *intro*) este atestat în toate cele trei texte, într-un exemplu ca: *„Vei fi întru noi bătrîn"* (Nm., *10*, 31; în ms. 4 389, în loc de *bătrîn*, apare *„Hatman"*).

8. PREPOZIȚIA

8.1.0. Prepoziția *a* (< lat. *ad*) este prezentă în construcții cu valoare de genitiv-dativ: *„Se arătă slava Domnului a toată adunarea"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 19; în BB și în ms. 45: *„La"*); *„Dumnezeulu...a tot trupul"*, în toate cele trei texte (Nm., *16*, 22); *„Porăncește a tot nărodul"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 24); *„Și să împărțiț prada...a toată tabăra"*, în ms. 4 389 (Nm., *31*, 27); *„Și dêde...a jumătate de seminția Manásiei"*, în ms. 4 389 (Nm., *32*, 33). Cu valoare de 'la': *„Va stăpîni a limbi multe"*, în BB (Nm., *24*, 7; la fel în ms. 45). Prepoziția *a* apare în construcții stereotipe, de tipul *a mînă*: *„Cu piatră de a mînă"*, în BB (Nm., *35*, 17; la fel în ms. 45); *„Pre a nume să socotiți pre înșii"*, în ms. 45 (Nm., *4*, 33; în BB: *„Pre nume"*; în ms. 4 389: *„După numele lor"*); *„Le ia numărul lor pre a nume"*, în ms. 45 (Nm., *3*, 40; în BB: *„Den nume"*). Vezi ST. L. FAC., p. 71, **II.1.4.4.**; ST. L. LV., p. 14, **II.8.1.0.**

8.2.0. Locuțiunea prepozițională *afară den* 'cu excepția', 'exceptînd' este atestată în BB: *„Afară den bărbatul tău"* (Nm., *5*, 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Fără de"*); *„Afară den berbêcele rugii"*, în BB (Nm., *5*, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Dennafară de"*).

8.3.0. Prepoziția *dentre*, cu sensul 'din mijlocul', 'din interiorul', se întîlnește în ms. 4 389: *„Ca să nu piêie numele tătăne-nostru dentre nărodul lui"* (Nm., *27*, 3; în BB și în ms. 45: *„Den mijlocul norodului"*, respectiv *nărodului*, în ms. 45); *„Peri-va sufletul acela dentre adunare"* (Nm., *19*, 20; în BB și în ms. 45: *„Din mijlocul adunării"*). Sensul menționat al prepoziției *dentre* a putut rezulta din confuzia dintre prep. *între* (< lat. *inter*) cu adv. *întru* 'în mijlocul' (< adv. lat. *intro* 'id.') și cu prep. *dentre* (< *den* + *între*). Pentru alte detalii, vezi ST. L. FAC., p. 82, **II.8.1.0.**; ST. L. EX., p. 26–27, **II.8.2.0.**

8.4.0. Prepoziția *dupre* (< *dă* + *pre*, contaminat cu *după* < lat. *de post*) cunoaște 4 ocurențe în BB (Nm., *8*, 22; *9*, 3; *13*, 26; *23*, 2). Varianta *dupe* (fără *-r-*), care provine din *dupre*, este prezentă în BB într-un număr de 11 ocurențe. În același text, varianta cea mai răspîndită, care va rămîne în norma limbii literare, anume *după*, cunoaște, în cartea *Numerii*, un număr de 265 de ocurențe. Această formă este generală în ms. 45 și în 4 389. Vezi ST. L. FAC., p. 82–83, **II.8.7.0.**; ST. L. LV., p. 14, **II.8.4.0.**

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

8.5.0. Prepoziţia *întru* (< adv. lat. *intro* 'înlăuntru', 'în mijlocul') are şi sensurile: **1.** 'între', în: *„Va fi voao de lêge vêcinică întru rudele voastre"*, în BB (Nm., *10*, 8; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389); prepoziţia grecească corespunzătoare este εἰς 'dans', 'en'. **2.** 'în', 'la': *„Întru pămîntul vostru"*, în BB (Nm., *10*, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„În ţara voastră"*); prepoziţia grecească corespunzătoare este ἐν 'en', 'dans'; *„Şi întru zilele bucuriii voastre"*, în BB (Nm., *10*, 10; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„În zioa veseliei"*; în gr. ἐν ταῖς ἡμέρας τῆς εὐφροσύνης ὑμῶν; *„Întru sînul tău"*, în ms. 45 (Nm., *11*, 12; în BB: *„În sînul tău"*); *„De veţi ieşi întru războiu"*, în ms. 45 (Nm., *10*, 9; în BB: *„În războiu"*; în ms. 4 389: *„La războiu"*); în gr., prepoziţia εἰς (πόλεμον); *„Întru pustiiul"*, în ms. 45 (Nm., *10*, 12, 12; în BB şi în ms. 4 389: *„În pustiia"*); în gr., prep. ἐν. **3.** 'spre', 'către': *„Vor trîmbiţa întru rădicarea lor"*, în BB (Nm., *10*, 6; la fel în ms. 4 389; în ms. 45: *„La rădicarea"*); în gr. apare prepoziţia ἐπὶ, care are şi sensul 'vers', 'dans', cînd se construieşte cu dativul; *„Va fi voao întru greaţă"*, în BB (Nm., *11*, 20; în ms. 45: *„De holéră"*; în ms. 4 389: *„Întru urîciune"*); în greceşte apare prepoziţia εἰς: εἰς χολέραν. Vezi ST. L. FAC., p. 82, **II.8.1.0.**

8.6.0. Prepoziţia *pre* este folosită uneori cu valoarea de 'asupra', 'către': *„Căce plîngu pre mine, zicînd"*, în BB (Nm., *11*, 13; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Că plîng asupra mea"*); în gr.: ἐπ'ἐμὲ (ἐπὶ + acuz.: 'sur', 'à', 'vers'; 'contre'). Valoarea în discuţie a prepoziţiei *pre* a fost preluată din greceşte.

8.7.0. Prepoziţia *preste* (< lat. *per extra*) are şi valoarea de 'asupra', 'contra', după modelul grecesc; prep. ἐπὶ + acuz. are sensurile: **1.** 'sur', **2.** 'à', 'vers.', **3.** 'contre'. Exemple: *„Şi să adunară preste Moisi şi Aaron"*, în BB (Nm., *20*, 1; în ms. 45: *„Preste Moisi şi preste Aaron"*; în ms. 4 389: *„Asupra lui Moisei şi a lui Aáron"*), după gr. ἐπὶ Μωϋσῆν καὶ Ἀαρῶν. Prepoziţia *preste* 'asupra', 'către' mai apare în ms. 45 (Nm., *16*, 42, 42) şi în BB (*ibid.*). Alte exemple, mai jos, p. 31, **IV.2.1.32.**, *faţă*.

8.8.0. Prepoziţia *prespre* (< lat. *per super*), care are sensul (**1.**) 'pe', 'deasupra', 'dincolo de', 'după' (vezi O. Densusianu, *ILR.*, II, p. 181), se întîlneşte în ms. 4 389: *„Şi să puie numele mieu prespre feciorii lui Israil"* (Nm., *6*, 27; în BB şi în ms. 45: *„Preste"*). Uneori, *prespre*, urmat de subst. *mînă* (*prespre mîna*; *prespre mîinile*), alcătuieşte o loc. prep. cu sensul (**2.**) 'prin intermediul', 'prin'. Echivalentul grecesc este sintagma ἐν χειρί 'à la main' (χείρ 'force', 'violence'; 'emploi de la force'), pe care Nicolae Milescu şi diortositorii BB au transpus-o prin: *„Pren mîna lui Moisi"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *16*, 40; în fr.: *„Par l'intermédiaire de"*); *„În mîna"*, în BB (Nm., *9*, 23); *„Întru mîna"*, în ms. 45 (*ibid.*); *„Cu mîna"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *33*, 1). Traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanul, care a avut la dispoziţie traducerea lui Nicolae Milescu, a înlocuit prepoziţiile *pren*, *întru*, *cu* prin prepoziţia *prespre*: *„Prespre măinile lui Moisei"* 'prin intermediul lui M.', în ms. 4 389 (Nm., *9*, 23); *„Prespre mîna lui Moisei"* (Nm., *10*, 13); *„Au ieşit...prespre mîna lui Moisei şi a lui Aáron"* (Nm., *33*, 1). În exemplul următor, *prespre* apare fără al doilea element al locuţiunii prepoziţionale: *„Cum zise Domnul prespre Moisei"*, cu sensul 'prin intermediul lui', în ms. 4 389 (Nm., *16*, 40).

8.9.0. Prepoziţia *supt* (< lat. *sŭbtus*) are sensul 'faţă de', 'către', datorită unui calc lingvistic eronat după gr. ὑπό + acuz., care înseamnă atît 'sous', cît şi 'de côte de', 'vers', cum rezultă din exemplul următor: *„De nu ai călcat a te pîngări supt bărbatul tău"*, în BB (Nm., *5*, 19; în ms. 45 *„Suptu"*; în ms. 4 389: *„Dennafară de"*), după gr. ὑπό τὸν ἄνδρα τῆς σεαυτῆς. Vezi mai jos, p. 30, **IV.2.1.18.**, *a călca*.

9. CONJUNCŢIA

9.1.0. Conjuncţia *de* cu valoare de (**1.**) 'dacă' apare în: *„De tatal ei scuipind au scuipit"*, în BB (Nm., *12*, 14; în ms. 45: *„Să"*; în ms. 4 389: *„De"*). Cu sensul (**2.**) 'ca să', conjuncţia *de* se întîlneşte în exemple ca: *„Să-ţ fie de-a chiema strînsură şi de-a rădica taberile"*, în ms. 4 389 (Nm., *10*, 2; în BB şi în ms. 45: *„Ca să chemi...ca să rădici"*); *„Deaca au venit aceşti oameni de te chiiamă"*, în ms. 4 389 (Nm., 22, 20; în BB: *„Ca să te chême"*; în ms. 45: *„Să te chême"*); *„Unde nu era loc de-a se mai da în lături"*, în ms. 4 389 (Nm., *22*, 26; în BB şi în ms. 45: *„Nu era a să abate"*). Vezi ST. L. FAC., p. 83, **II.9.6.0.**

9.2.0. Conjuncţia *deaca*, cu valoare temporală, se întîlneşte în exemple ca: *„Şi deaca să aşăză preste ei duhul, şi prorociră şi nu mai adaoseră"*, în BB (Nm., *11*, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Şi cum odihni duhul pre dînşii, prorociră"*); conjuncţia *şi* din faţa verbului *prorociră* este de prisos, vezi mai jos, sub **9.6.0.**; *„Şi se întoarseră de acoló deaca iscodiră pămîntul"*, în ms. 4 389 (Nm., *13*, 26); *„Şi deaca se da în latur norul de pre cort, de-acii feciorii lui Israil se rădica"*, în ms. 4 389 (Nm., *9*, 17; în BB şi în ms. 45: *„Şi cînd"*). Vezi ST. L. FAC., p. 83, **II.9.8.0.**; ST. L. EX., p. 27, **II.9.3.0.**; ST. L. LV., p. 14, **II.9.1.0.**

9.3.0. Conjuncţia *după ce* 'ce' se întîlneşte în BB: *„Nu am cunoscut după ce am greşit"* (Nm., *12*, 11; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„N-am cunoscut ce am greşit"*). În BB şi în ms. 45, avem a face cu un calc după gr. καθ'ὅτι (καθά, conj. 'selon que', 'de même que'; ὅτι, conj. **1.** 'que', **2.** 'parce que'; καθ'ὅτι 'en se que, 'en tant que'; 'comme').

9.4.0. Locuţiunea conjuncţională *pentru căce* (*căci*), cu sensul 'pentru ce', 'din cauză că', este atestată în exemple ca: *„Nu pune preste noi greşeale, pentru căce n-am cunoscut după ce am greşit"*, în ms. 45 (Nm., *12*, 11; în BB şi în ms. 4 389: *„Pentru că"*); *„Pentru căci nu poate Domnul"*, în BB (Nm., *14*,

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

16; în ms. 45: *„Pentru căce"*; în ms. 4 389: *„Căce"*; vezi și ms. 4 389, Nm., *14*, 24; BB și ms. 45, Nm., *27*, 14).

9.5.0. Conjuncția *să* 'dacă' apare în ms. 45: *„Să au să te chême au venit aceștea oameni, sculîndu-te urmeadză lor"* (Nm., *22*, 20; în BB: *„De"*; în ms. 4 389: *„Deaca"*). Alte ocurențe ale conjuncției *să* 'dacă' în ms. 45, cartea *Numerii*, sînt: *5*, 19, 19; *12*, 14; *14*, 8; *22*, 11, 18, 20, 33; *23*, 27; *24*, 13; *27*, 9; *32*, 23. În aceste locuri, BB și ms. 4 389 au conjuncțiile *de* sau *deaca* (ultima în ms. 4 389). Cu toate acestea, uneori se folosește și conjuncția *să*, de pildă în ms. 4 389: *„Să au greșit un om, au doară va fi pre toț măniia Domnului?"* (Nm., *16*, 22). Vezi ST. L. FAC., p. 83, **II.9.10.0**; St. L. EX., p. 27, **II.9.8.0.**

9.6.0. Conjuncția *și* este folosită pleonastic în frazele condiționale; acest *și* apare înaintea propoziției principale, cînd aceasta este precedată de o condițională sau de o temporală, în exemple care urmează în mod servil modelul grecesc: *„Iar de veți ieși la războiu..., și veți trîmbița"*, în BB (Nm., *10*, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, acest *și* este eliminat: *„De veț ieși..., să trîmbitaț"*), după gr. ἐὰν δέ ἐξέλθητε εἰς πόλεμον..., καὶ σαλπιεῖτε; *„Iară de nu să va pîngări muiêrea și va fi curată, și nevinovată va fi"*, în BB și în ms. 45 (Nm., *5*, 28; conjuncția *și* din fața cuvîntului *nevinovată* este de prisos; ea lipsește în ms. 4 389), după gr. ἐὰν δὲ μὴ μιανθῇ ἡ γηνή..., καὶ ἀθῴα ἔσται (vb. μιαίνω 'salir', 'souiller'; 'polluer', 'profaner'; adj. ἀθῷος, -ος, -ον 'impuni'; 'innocent', 'qui n'a rien à souffrir'); *„Și deaca să așază preste ei duhul, și prorociră"*, în BB (Nm., *11*, 25; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, lipsește *și* din fața verbului *prorociră*), după modelul grecesc: καὶ... ὡς δὲ ἐπανεπαύσατο ἐπ'αὐτούς τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπροφήτευσαν (conj. ὡς 'dès que', 'depuis que', 'lorsque', 'tandis que'). Vezi ST. L. LV., p. 15, **II.9.7.1.**

9.6.1. Conjuncția *și* apare o singură dată sub forma *șe*, în BB: *„Șe veți sluji"* (Nm., *18*, 7). Probabil că avem a face cu o eroare tipografică.

10. INTERJECȚIA

10.1.0. Interjecția *amar!, amar!* 'vai!' este prezentă în ms. 4 389 în următorul context: *„Și văzînd pre Og și luînd pilda lui, zise: «Amar!, amar! Cine va fi viu cînd va pune acêstea Dumnezeu?»"* (Nm., *24*, 23; în BB și în ms. 45: *„O!, O!"*). În dicționarele românești, interjecția *amar!* este tratată sub adj. *amar* (< lat. *amarus, -a, -um* 'id'). Nu s-a observat, însă, că ea reprezintă un calc după interjecția slavă *gore!* 'wehe!; rus. *góre!* 'id.', din subst. *góre* 'Leid', 'Gram' (= suferință, mîhnire), substantiv care se găsește și în alte limbi slave. Etimonul acestuia este sl. *gorǫ, gorěti* 'brennen' (= a arde), cu schimbarea semantică de la 'Glut, Flamme' la "Qual, Kummer, Trauer' (vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 333). Cea mai veche atestare a interjecției românești *amar!* 'vai!' nu este cea dată în H. Tiktin², *DRG.*, s.v., anume 1642, CAZ. GOV., ci cea din 1620, MOXA: *„Ce se stinseră curînd, o, amar!, că se sfădiră adins-eișî"* [vezi *DA*, s.v.; vezi Mihail Moxa, *Cronica universală*, Ediție critică însoțită de izvoare, studiu introductiv, note și indici, de G. Mihăilă, București, 1980, p. 139, 265; la p. 373 (*Indice de cuvinte*), sub *amar*, nu se precizează că este vorba de o interjecție]. În versiunea slavonă, se întîlnește interjecția **„О, Горе"**, pe care Moxa a tradus-o prin *amar!*, apropiind-o, desigur, de adjectivul vbg. *gorьkъ* 'bitter' (= amar), sau, mai degrabă, de interj. bg. *gorko!* 'wehe!', care, și ea, face parte din familia cuvîntului vechi bulgar *gorьkъ* 'bitter' [Adăugăm o atestare a interjecției slave *gore!* din ms. 4 389, cartea *Leviticul*: зрй: **Горе нам грѣх рдан**, adică: 'Vezi: Vai nouă pentru păcat' (Lv., *26*, 29; aceste cuvinte sînt adăugate pe marginea textului, de aceeași mînă)]. Interjecția românească *amar!* este, prin urmare, calchiată din slavonă. La început, ea a avut un caracter livresc, dar cu timpul a devenit populară. În *„Vai și amar!"*, al doilea element înseamnă tot 'vai!'. Avînd un alt etimon, interjecția *amar!* va trebui tratată separat de adj. *amar, -ă* în dicționarele românești.

10.2.0. Interjecția *O!, o!* 'vai!', 'vai!' este prezentă în BB: *„O!, o! Cine va trăi cînd va pune acêstea Dumnezău?"* (Nm., *24*, 23; la fel în ms. 45). Interjecția a fost preluată de Nicolae Milescu din textul grecesc, în care găsim: ὤ ὤ (interj. ὤ 'oh' marchează admirația sau durerea, de exemplu în Ὤ μοι 'hélas! mahleur à moi!'). În versiunea latinească a *Bibliei*: *„Heu!"* 'vai!'; în cea slavon: **„горе! горе!** 'vai', 'vai!'; în B 1975: *„Vai! vai!"*.

III. FORMAREA CUVINTELOR

1. SUFIXE

1.1.0. Sufixul *-ătură (-itură)* se întîlnește în derivatul *numărătură*, la pl. *Numărături*, care este titlul celei de a patra cărți a *Pentateuhului* din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu. În BB, această carte poartă titlul *Numerile*, iar în ms. 4 389, *Numărul*. Denumirea evreiască este *Bammidbar* 'in der Wüste' (= în pustie), avînd drept motivare modul de denumire vechi oriental după primul substantiv din prima frază. Traducătorul ms. 4 389, Daniil Panoneanul, menționează și el denumirea evreiască: *„Ovreiaște Vaierdabber"*. În *Septuaginta*, numele cărții în discuție a ținut seama de conținut, care se caracterizează prin prezența numeroaselor numere sau cifre. De aici, denumirea 'Αριθμοί, care este pl. lui (ὁ) ἀριθμός, -οῦ **1.** 'nombre', **2.** 'compte', 'numeration', 'dénombrement' (= recensămînt). Denumirea latinească a aceleiași cărți este *Numeri*, pluralul lui *numerus*, și ea este o traducere a celei grecești. Denumirea latinească a influențat titlul *Numerile* din BB, cu vocala *-i-*, în loc de

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

-e-, căci pluralul substantivului românesc este (două) *numere*, nu (doi) *numeri*. După modelul BB, *Biblia* românească actuală folosește denumirea *Numerii*, deși substantivul este de genul neutru. Recurgînd la derivatul *Numărături*, Nicolae Milescu a avut în vedere, desigur, sensul al doilea al cuvîntului grecesc ἀριθμός, anume cel de 'numeration', 'dénombrement', dar soluția n-a fost acceptată de diortositorii BB (în sl.: **чи́сла**; *čsló* 'număr'). Derivatul *numărătură* este atestat și în ANON. CAR. (cca. 1670). Alte derivate cu sufixul *-ătură (-itură)*: *stărpitură* 'avorton', în ms. 4 389: *„Ca o stărpitură ce se stărpește den pîntecele mîne-sa"* (Nm., *12*, 12); față de prima atestare consemnată în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume anul 1716, aceasta din ms. 4 389 este mai veche cu aproximativ o jumătate de secol (1665–1680); *lepădătură* 'avorton', în BB: *„Ca o lepădătură ieșind den zgăul mumei"* (Nm., *12*, 12; în ms. 45, cuvîntul *lepădătură* este explicat pe margine prin cuvintele, scrise de aceeași mînă, ale copistului: *„Pruncul lepădat"*); *amestecătură* 'adunătură (de oameni)' (în sens peiorativ), în BB și în ms. 45 (Nm., *11*, 4).

1.2.0. Sufixul *-ătoriu* este prezent în: *sugătoriu* 'sugaci', 'copil de țîță', în BB: *„Pre cel sugătoriu"* (Nm., *11*, 12; în ms. 45: *„Sugător"*; în ms. 4 389: *„Pre cel ce-l apleacă"*); *ucigătoriu*, în ms. 4 389: *„Sufletul ucigătoriului"* (Nm., *35*, 30).

1.3.0. Sufixul *-că* (< sl. *-ka*) a fost introdus în română prin cuvinte ca *arapcă* < bg. *arabka, arapka* (vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 231–232, unde pot fi văzute încă multe alte exemple). În textele de care ne ocupăm, apare *arapcă* 'etiopiancă' în ms. 45: *„Muiêre arapcă"* (Nm., *12*, 1; în BB și în ms. 4 389: *„Harapcă"*, cu *h-*); *ethiopeancă*, în BB (Nm., *12*, 1: în ms. 45: *„Ethiopancă"*); *madiiancă* (< numele geografic *Madiam*), în toate cele trei texte studiate: *„Cătră madiiancă"* (Nm., *25*, 6); *„Madieneancăi"*, în BB (Nm., *25*, 15; în ms. 45: *„Madienencăi"*; în ms. 4 389: *„Madiiancăi"*).

1.4.0. Sufixul *-eală* (< sl. *-ela, -el*, de exemplu *scrobeală* < bg. *skrobela*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 236) se întîlnește în: *agoniseală*, în ms. 4 389 (Nm., *31*, 9); *meșterșuguială* 'construcție', 'alcătuire' (< vb. *a meșterșugui*), în ms. 45: *„Meșterșuguiala sfêșnicului"* (Nm., *8*, 5; cuvîntul nu-i înregistrat în dicționare; în BB: *„Meșteșugirea"*; în ms. 4 389: *„Făptura"*, vers. 4); *miroseală*, în ms. 4 389 (Nm., *15*, 3, 5, 13; gen. dat. art. *mirosêlei*, în 15, 7, 10, 14; în BB și în ms. 45: *„Mirosire"*); *prisoseală*, în BB (Nm., *31*, 32; în ms. 45: *„Prisosirea"*).

1.5.0. Sufixul *-ean* (< vsl. *-eaninŭ, pl. -eane, -ĭane*; bg. *-ean, -eanin*, fem. *-eanka*; vezi G. Pascu, *Suf. rom.*, p. 305) este prezent în derivate ca: *împrejurean* 'circovoisin', în BB: *„Pre toți cei împrejureanii noștri"* (Nm., *22*, 4); *prenpregiurênii* 'id.', în ms. 45 (*ibid.*); cuvîntul este prezent în *DA*, s.v.; echivalentul în textul grecesc este (ὁ) κύκλος, -ου **1.** 'cercle', 'rond', iar în *Biblie* și **2.** 'les vilages d'alentour' (în sintagma: Αἱ κύκλῳ κῶμαι; (ἡ) κώμη, -ης 'bourg', 'village'). În crearea derivatului românesc *prenpregiurean* (*împrejurean*), Nicolae Milescu a avut în minte acest echivalent grecesc; derivatul *levitean* (< *levit*) se întîlnește în ms. 45: *„Iar leviteanii den fêliul moșiei lor nu s-au socotit întru fiii lui Israil"* (Nm., *1*, 47; cuvîntul este explicat pe margine: *„Popii"*; în gr. οἱ λευῖται; în BB: *„Leviții"*; în ms. 4 389: *„Rînduiala preoțească"*); *madiemlean* (< numele ținutului *Madian*), în ms. 4 389: *„Iovav, feciorul lui Raguil madiemleanul, socrul lui Moisei"* (Nm., *10*, 29; în BB: *„Madianiteanul"*; în ms. 45: *„Madiateanul"*; în gr. τῷ Μαδιανίτῃ); și: *madiianiteani*, în BB și în ms. 45 (Nm., *31*, 2; în ms. 4 389: *„Madiiani"*); (cu sufixul *-că*) *madianeancă*, în BB: *„Și numele muierii madianeancăi cei lovite, Hazvi"* (Nm., *25*, 15; în ms. 45: *„Madienencăi"*; în ms. 4 389: *„Madiiancăi"*).

1.6.0. Sufixul *-eață* se întîlnește în derivatul *măgăreață*, din ms. 4 389 (Nm., *22*, 21, 23, 25, 27, 30, 30, 33); gen.-dat. art. *măgărêței* (Nm., *22*, 28). În BB și în ms. 45, apare derivatul cu suf. *-iță*, *măgăriță*.

1.7.0. Sufixul *-enie* este prezent în derivate precum: *căpetenie* (< *capete* + *-enie*) **1.** 'elită', 'floarea', 'cei mai de frunte', în toate cele trei texte studiate: *„Ia căpeteniia fiilor lui Caath"* (Nm., *4*, 2; și în: *13*, 2; *26*, 2), **2.** 'șef', 'comandant', în BB (Nm., *14*, 4; *16*, 2; *24*, 17; *25*, 4); *mirosenie*, în ms. 45 (Nm., *15*, 6; *28*, 6; *29*, 8; în BB: *„Mirosire"*; în ms. 4 389: *„Miroseală"*); *posluşenie*, în ms. 45 (Nm., *4*, 33; în BB: *„Posluşanie"*).

1.8.0. Sufixul *-ciune* este prezent în: *periciune* 'moarte', în ms. 4 389: *„Să fim murit întru periciunea fraților noștri"* (Nm., *20*, 3; în BB: *„În perirea"*; în ms. 45: *„Întru perirea"*; în ms. 4 389 și în: *22*, 32; *16*, 47, 48, 49, 50); *robiciune* (< *a robi* + suf. colectiv *-ciune*) 'totalitatea prizonierilor de război luați ca robi', în ms. 4 389: *„Voi și robiciunea voastră"* (Nm., *31*, 20; în BB și în ms. 45: *„Robime"*; vezi mai jos paragraful **1.10.0.**). Vezi ST. L. FAC., p. 84, **III.1.3.0.**; ST. L. EX., p. 28, **III.1.4.0.**; ST. L. LV., p. 15, **III.1.7.0.**

1.9.0. Sufixul *-ie*, cu valoare colectivă (ca *-ime*), se întîlnește în derivate ca: *robie* 'robime', în ms. 4 389: *„Și aduseră...în tabără robiia și jahurile"* (Nm., *31*, 12; în BB și în ms. 45: *„Robimea"*); gen.-dat. sg. art. *robiei*, în ms. 4 389: *„Și fu după socoteala robiei și a prăzii"* (Nm., *31*, 32; în BB și în ms. 45: *„Robimei"*). Sufixul *-ie* mai apare în derivate ca: *hătmănie*, în ms. 45: *„Om după hătmănia lui"* (Nm., *1*, 52); *căpitănie*, în ms. 4 389: *„Fieștece om la căpitănia lui"* (*ibid.*); *voivozie*, în BB: *„Om după a lui voivozie"* (*ibid.*); *părtășie* 'însușirea de a fi proprietar, de a avea parte de stăpînire', în ms. 4 389: *„Să dai lor și moștinare de părtășie"* (Nm., *27*, 6; în BB, vers. 7: *„Ținêre de moștenire"*; în ms. 45: *„Ținêre moștneniire"*); *moștenie*, în ms. 4 389: *„Moșteniia lor"* (Nm., *35*, 14, 15; în BB și în ms. 45: *„Sorții lor"*). Vezi ST. L. FAC., p. 84, **III.1.5.0.**; ST. L. EX., p. 28, **III.1.9.0.**

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

1.10.0. Sufixul *-ime* apare în derivatul cu sens colectiv *robime* 'captivi', prizonieri de război trataţi ca sclavi', în BB: *„Aduseră către Moisi...robimea, şi jafurile, şi prada"* (Nm., *31*, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Robiia, şi jahurile, şi prada"*). Derivatul *robimea* mai apare în BB şi în ms. 45, în Nm., *31*, 19 (în ms. 4 389: *„Robiciunea"*); forma de gen.-dat. sg. art. *robimei*, în BB şi în ms. 45: *„Ia capul prăzilor robimei"* (Nm., *31*, 25). Derivatul în discuţie apare şi în construcţia intensivă *a robi robime* 'a captura prizonieri de război', în BB: *„Dêde războiu către Isralil şi robi dentru ei robime"* (Nm., *21*, 1; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Şi se robiră dentr-înşii mulţ"*), după gr. καταπροενόμευσεν· ἐξ αὐτῶν αἰχμαλωσίαν [vb. καταπρονομεύω, viit. -εύσω 'ravager par des incursions, en maraudant' < vb. προνομεύω 'fourrager', 'butiner', 'piller'; la pasiv: 'être emmene prisonnier par un parti de fourageurs'; (ἡ) αἰχμαλωσία, -ας 'captivité'].

1.11.0. Sufixul verbal *-ii* se întîlneşte în infinitivul lung substantivat *moşteniire*, în ms. 45 (Nm., *27*, 7); *moşteniirea*, în ms. 45 (Nm., *17*, 9, 10, 11; *35*, 8; *36*, 3, 7, 7, 8, 8, 9, 10), de la vb. *a moşteni, -ire*. Sufixul *-ii* se întîlneşte şi în: *pomeniirea*, în ms. 45 (Lv., *2*, 16), de la vb. *a pomeni, -ire; roşiind*, în ms. 45 (Lv., *13*, 31), de la vb. *a roşii, -ire*.

2. PREFIXE

2.1.0. Prefixul *în-* se întîlneşte în vb. *a înoşti* (< *oaste*) 'a purta război', 'a se lupta', în ms. 4 389: *„Trimiteţ şi vă înoştiţ"* (Nm., *31*, 4; în BB şi în nıs. 45: *„Să stea la războiu"*; vb. *a înoşti* lipseşte din dicţionare); adj., adv. *însorţit* 'la sorţi', 'în urma tragerii la sorţi', presupune un vb. **a însorţi*; derivatul apare în BB: *„Şi veţi moşteni pămîntul lor însorţit, după fêliurile voastre"* (Nm., *33*, 54; în ms. 45: *„În sorţii"*, probabil după gr. κληρωτί, adv., 'au sort, par la du sort' < vb. κληρόω, -ῶ 'désigner par le sort', 'ajuger par la voie du sort').

2.2.0. Absenţa prefixului *în-* este ilustrată de exemple ca: *timpinare*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *20*, 20; *23*, 3; în ms. 4 389: *„Întimpinare"*); *timpinarea*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *20*, 18; *22*, 36; în ms. 45 şi în: *22*, 34; aici, în BB: *„Întimpinarea"*; vezi ST. L. EX., p. 13–14, **I.3.12.1.**); *scrişi* 'înscrişi', în BB şi în ms. 45 (Nm., *11*, 26; în ms. 4 389: *„Scriş"*).

2.3.0. Prefixul *într-* apare în derivatul *a (se) întrarma* 'a înarma', 'a se pregăti de război' (< *într- + armă*): *„Vă veţi întrarma"*, în BB (Nm., *32*, 20; în ms. 45: *„Şi veţ întrarma...de războiu"*; în ms. 4 389: *„Vă veţ oşti spre războiu"*); *„Întrarmaţi oameni dentru voi!"*, în BB şi în ms. 45 (Nm., *31*, 3; în ms. 4 389: *„Întrarmaţi-vă!"*).

2.4.0. Prefixul *ne-* apare în derivatul *nevrêre* 'faptul de a nu vrea', în ms. 4 389: *„Şi se va lăsa lor, că nevrêre iaste"* (Nm., *15*, 25); *„Pentru nevrêrea lor"* (*ibid.*). Derivatul nu este înregistrat în dicţionare.

IV. VOCABULARUL

1. CUVINTE PROPRII LIMBII ROMÂNE VECHI. CUVINTE PUŢIN CUNOSCUTE SAU PĂSTRATE ÎN ANUMITE ARII DIALECTALE. PRIME ATESTĂRI

1.1.0. Elemente latine din fondul moştenit

1.1.1. ai 'usturoi' (< lat. *allium, alium*) este atestat o singură dată în ms. 45: *„Şi crastaveţii, şi pêpenii, şi prajii, şi cêpele, şi aiul"* (Nm., *11*, 5; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Usturoiul"*; în BB: *„Usturoiul"*; în ms. 4 389: *„Usturoi"*). După H. Tiktin², *DRG*, s.v., prima atestare a cuvîntului *ai* este din 1645, HERODOT (datarea acestei opere este controversată). Aria de folosire actuală cuprinde graiurile din Transilvania şi sudul Crişanei (vezi *ALR, SN*, I, p. 186; *DA*, s.v.). Prezenţa acestui ardelenism în ms. 45 se poate explica prin intervenţia în textul lui Nicolae Milescu a mitropolitului Dosoftei, care a pus în circulaţie în acest text şi alte cuvinte de aceeaşi provenienţă: *afund, arină, fănină, a fulăi, gardină, gonţ, înlontru, janc, a jăncui, a ştiupi, vinars* etc.

1.1.2. căpeţel 'piesă de lemn (scîndură) la cort'. (< lat. *capĭtium* + *-el*; vezi *CDDE*, nr. 238), în BB: *„Căpeţêlele cortului"* (Nm., *3*, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Scîndurile cortului"*). Prima atestare dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v. *căpeţea*, este 1688, BIBLIA. Ea se modifică puţin: Ms. 45, 1665–1685. Recurgerea de către Nicolae Milescu şi de către fraţii Greceanu la termenul *căpeţêle* a fost determinată, poate, de originalul grecesc, în care găsim cuvîntul (ἡ) κεφαλίς, -ίδος, care, printre altele, înseamnă şi 'la partie supérieure ou le commencement d'une chose', precum şi 'chapiteu d'une colonne'; el face parte din familia gr. (ἡ) κεφαλή, -ῆς 'tête', aşa cum *căpeţel* face parte din familia cuvîntului *cap*. Pe de altă parte, folosirea de către Daniil Panoneanul, traducătorul ms. 4 389, a termenului *scîndură* se explică prin originalul slavonesc, care are cuvintele дъскы хрáма [vbg. dъska 'Brett' (= scîndură); vsl. *chramŭ* 'Tempel'; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 246; 397, sub *chramъ*].

1.1.3. a se conteni 'a se opri', 'a înceta', 'a se potoli' [< lat. **cunctĭno, -āre*, în locul lat. clas. *cunctor, cunctari* (şi *cuncto, -are*) 'a pregeta', 'a sta la îndoială', 'a şovăi', 'a întîrzia', 'a temporiza'; vezi *DA*, s.v.] a fost întîlnit o singură dată în ms. 4 389: *„Şi să se conteneascâ răpştirea lor de la mine"* (Nm., *17*, 10; în BB: *„Să să potolească cîrteala"*; în ms. 45: *„Să s‹ă› potoale"*).

1.1.4. a demica (= *a dumica*) 'a face bucăţele', 'a sfărîma', 'a zdrobi' (< lat. **demicāre* < *de* + *mĭca* 'bucăţică', 'fărîmătură'), în ms. 45: *„Grăsimile lor le va demica"* (Nm., *24*, 8; în BB: *„Le va suge ca măduha"*; în ms. 4 389: *„Oasele lor le va zdrumica"*). Textul din BB redă gr. ἐκμυελεῖ (vb. ἐκμυελίζω 'ôter la moele').

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

Prima atestare din H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1679, DOSOFTEI, se modifică cu cîțiva ani mai înainte: Ms. 45, 1665–1685.

1.1.5. funicea 'funie mică' (< lat. **funĭcella* < *funis, -em*) este prezent în ms. 4 389: *„Și părușii lor, și funicêlele lor"* (Nm., *3*, 37; în BB și în ms. 45: *„Și ștreangurile lor"*). Termenul *funicêlele* mai este atestat în ms. 4 389 și în Nm., *4*, 26, 32.

1.1.6. fuște (s.m. și n.) 'suliță; 'jevelot', 'lance', 'baïonette' (< lat. *fustis, -em*; prezența șuierătoarei *-ș-* la singular se explică prin influența formei de plural, *fuști*) se întîlnește în BB: *„Și luînd fuștele în mînă...junghe pre amîndoi"* (Nm., *25*, 7; în ms. 4 389, vers. 8, la fel). O formă specială apare în ms. 45: *hăşştiul* (sau *hîşştiul*), de declinarea a II-a, cu *h-*, în loc de *f-*, și cu vocala ъ în prima silabă, care poate avea atît valoarea de *ă*, cît și de *î*. O formă asemănătoare este folosită în HERODOT, p. 700: *hăşturi*, alături de forma *fuşturi*, din textul de bază. În ambele cazuri, desinența neutră *-e* (*fuște*) a fost substituită prin desinența neutră *-uri*, iar, în prima formă, *f-* a fost substituit prin *h-*. După pluralul neutru *hăștiuri*, a fost reconstituit un singular *hăşti* (sau *hăşt, hîşt*), consemnat de N. A. Ursu, NOI INFORM., III, p. 70 (și LR XXX, 1985, nr. 1, p. 36, nota 26), în discuția privitoare la paternitatea traducerilor conținute în ms. 45 și în *Herodot*-ul de la Coșula.

Din familia *fuște*, care mai înseamnă și 'tige d'oignon' (vezi *CDDE*, nr. 704; cuvîntul este comparat cu lat. *fusticuli* 'queues d'ail'), mai fac parte și *fîștiu, fîşti*, s.m.; *fuştiu*, s.m., cu sensul (1.) 'semințe la usturoiul de toamnă' și (2.) 'tige de l'ail avec les semences'. Aceste cuvinte sînt înregistrate în *DA*, s.v., dar autorii nu le cunosc etimologia. Observăm că în ele se întîlnește același fenomen de delabializare (*u* > *î*) pe care îl prezintă variantele *hîşti*, (*hăşti*); *hîştiuri* (*hăştiuri*). Totodată, adăugăm informația că în graiul moldovenesc, de pildă, în județul Iași, comuna Voinești, există, de la *fuște*, derivatul verbal *a înfuşta* '(despre ceapă) a crește tijele purtătoare de sămînță', și, de la acest verb, adj. *înfuştat, -ă* '(despre ceapă) cu tijele purtătoare de sămînță crescute'. Atît verbul, cît și adjectivul nu sînt înregistrate în dicționare.

Schimbarea fonetică *f-* > *h-* (*fuște – hăşti*) se petrece în mod sporadic și în alte cazuri: *făgaș – hăgaș* (*hogaș*); *foituială – huituială; freamăt – hreamăt; vifor – vihor* etc.; vezi V. Arvinte, *Etimologia adv.* **hăt** *și a subst.* **hătălău**, în ALIL, Tomul XXXI, A, Iași 1986–1987, p. 187–196; exemplele pentru *f* > *h*, la p. 194.

1.1.7. junice 'juncă' (< lat. *jŭnix, -em*) a fost semnalat în ms. 4 389: *„Să aducă la tine o junice nevinovată"* (Nm., *19*, 2; în BB: *„Juncă"*; în ms. 45: *„Giuncă"*). Mai mult folosit (peste 10 ocurențe) este cuvîntul *juncă* (< lat. *iŭvĕnca*), pl. *junci*, precum și, mai rar, masc. *junc* (< lat. *iŭvĕncus*). Pentru variantele cu *gi-*, vezi mai sus, p. 3–4, **I.3.3.0.**

1.1.8. lăptucă 'chicorée sauvage' ou 'sorte de laiture amère' (< lat. *lactūca*), în ms. 45: *„Preste azime și lăptuci vor mînca pre êle"* (Nm., *9*, 11; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Papadii"*; în BB: *„Papadíe"*; în ms. 4 389: *„Susaiu"*; și aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Papadie"*). Vezi ST. L. EX., p. 30, **IV.1.1.16.**; p. 37, **IV.1.5.26.**

1.1.9. mielușea 'mială de un an' (< lat. *agnĕlla* > *mńială* + suf. fem. *-uşea*), în BB: *„Pentru jîrtva mîntuirii...mieluşale de un an"* (Nm., *7*, 17; și în *32*, 29; în ms. 45: *„Mieluşeale"*; în ms. 4 389: *„Miei cîte de un an"*).

1.1.10. mioară 'mială de un an (lat. **agnĕlliola*), în BB: *„Și va aduce dar...o mioară de un an"* (Nm., *6*, 14; în ms. 45: *„O cîrlăniță de un an"*; în ms. 4 389: *„O miea de un an"*). Pentru răspîndirea geografică a termenului *mioară*, vezi *ALR SN* II, h. 387.

1.1.11. a mînea 'a rămîne', 'a poposi' (< lat. *maneo, ēre*), în ms. 45: *„Și mase nărodul la Cadis"* (Nm., *20*, 1; în BB: *„Rămase"*). Vezi ST. L. LV., p. 17, **IV.1.1.23.**

1.1.12. a mîneca 'a se trezi dis-de-dimineață' (< lat. *manĭco, -āre*), în BB: *„Și mînecînd dimineața, s-au suit pre vîrful muntelui"* (Nm., *14*, 40; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Sculîndu-se dimineața"*).

1.1.13. mucare, folosit mai ales la plural, *mucări*, are, de regulă, sensul 'clește de curățit mucul lumînărilor, al candelelor'; în textul de față, el denumește 'un vas de vărsat uleiul în candelă' (< lat. **mucale* < *mucus*; vezi ST. L. EX., p. 30, **IV.1.1.20**), în BB: *„Vor acoperi sfêșnicul...și mucările lui"* (Nm., *4*, 9; la fel în ms. 34 și în ms. 4 389); în versiunea grecească: τάς ἐπαρυστρίδας αὐτῆς [(ἡ) ἐπαρυστρίς, -ίδος 'vase pour verser de l'huile dans la lampe'].

1.1.14. noaten 'miel de un an' (< lat. *annōtĭnus*), în ms. 4 389: *„Să aducet prinos ardere de tot...14 noateni"* (Nm., *29*, 13; în BB și în ms. 45: *„Miei cîte de un an"*). Repartiția teritorială a cuvîntului poate fi văzută în *ALR, SN* II, h. 387, *noatenă*. Vezi și ST. L. EX., p. 49, **IV.2.2.36.**; ST. L. LV., p. 17, **IV.1.1.25.**

1.1.15. repaos (*răpaos*) 'loc de odihnă', 'popas' (< lat. **repausum*), în ms. 4 389: *„Mergea înaintea lor cale de trei zile să caute lor răpaos"* (Nm., *10*, 32; în BB și în ms. 45: *„Odihnă"*). Vezi ST. L. LV., p. 6, **I.3.9.3.**

1.1.16. a răposa 'a se odihni', 'a face popas' (< lat. *repauso, -āre*), în ms. 4 389: *„Și răposă duhul pre dînșii"* (Nm., *11*, 26; în BB și în ms. 45: *„Să odihni"*).

1.1.17. rost 'gură' [< lat. *rostrum* 'cioc', 'bot', '(la om) gură'], în BB: *„Au nu cîte va pune Dumnezău în rostul mieu aceasta voiu păzi a grăi?"* (Nm., *23*, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„În gura mea"*). Cuvîntul mai apare în BB și în ms. 45, în Nm., *27*, 21, 21. Vezi ST. L. FAC., p. 86, **II.1.1.17.**

1.1.18. staul 'adăpost pentru oi'; 'loc îngrădit unde stau oile, de obicei, iarna'; 'grajd' (< lat. *stablum*; lat. *stabŭlum* > *staur*, pl. *staure, stauri* 'id.', vezi S. Pușcariu, *Limba română*, București, 1976, p. 178; în *ALR SN* II, h. 392, varianta *staul* este înregistrată în pct. 102, Feneș, jud. Alba și pct. 833, Petrila, jud.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

Hunedoara; de asemenea, ea apare în 3 localităţi din nordul ţării: 346, Negreşti, jud. Satu-Mare; 363, Bîrsana, jud. Maramureş; 365, Borşa, jud. Maramureş), în ms. 4 389: *„Să facem aici staule şi oboară oilor şi dobitoacelor noastre"* (Nm., *32*, 16; în BB şi în ms. 45: *„Odăi de oi"*). Fiind folosit în textele religioase despre naşterea lui Isus, cuvîntul *staul* a fost adoptat în norma limbii bisericeşti şi în cea a limbii literare române.

1.2.0. Elemente latine savante

1.2.1. altar 'jertfelnic' este folosit în ms. 4 389: *„Şi sfeşnicul, şi altariul, şi vasele sfîntului"* (Nm., *3*, 31; în BB: *„Jîrtăvnicul"*; în ms. 45: *„Jirtăvnicile"*). Vezi ST. L. EX., p. 30, **IV.1.2.1.**; ST. L. LV., p. 17, **IV.1.2.1**

1.2.2. coliandru (şi: *coliandrăş, coriandru*), în BB: *„Şi mana ca sămînţa coliandrului iaste"* (Nm., *11*, 6; în ms. 45: *„Coliandrăşului"*; în ms. 4 389: *„Coriiandru"*). Vezi ST. L. EX., p. 31, **IV.1.2.5.**

1.2.3. cristal [< lat. med. *chrystallum* < gr. (ὁ) κρύσταλλος, -ου **1.** 'glace', **2.** 'cristal'; 'tout objet cristallisé', din (τὸ) κρύος, εος, -ους 'froid', 'gelée'], în ms. 45: *„Ca chipul cristalului"* (Nm., *11*, 7; în BB: *„Criştalului"*; în ms. 4 389: *„Mărgăritarului"*). Varianta cu *-şi-*, din BB, trebuie pusă în legătură cu magh. *kristály*, polon. *kryształ*.

1.2.4. pedestru (adj. şi subst.) 'care merge pe jos (despre soldaţi)' (< lat. *pedĕster, -stris*), în BB: *„600 de mii norodul de pedestri"* (Nm., *11*, 21; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 31, **IV.1.2.7.**

1.2.5. suma (şi: *summa*) 'număr', 'total', 'sumă' [< lat. med. *summa* 'Gesamtzahl', la origine: 'oberste Zahl als Ergebnis der von unten nach oben vollzogenen Addition' (KLUGE[19], *EWDS*, p. 764); lat. *summa* 'la chose la plus haute', fem. de la *summus* 'le plus haut', 'très haut'], în ms. 4 389: *„Luaţ suma a toată adunarea feciorilor lui Israil"* (Nm., *1*, 2; pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat cuvîntul: *„Cisla"*; în BB şi în ms. 45: *„Începătură"*, pentru care vezi mai jos, p. 32, **IV.2.1.39.**). Cuvîntul *suma* 'număr total' mai apare în ms. 4 389 în următoarele locuri: Nm., *1*, 45, 49 (în ultimul loc, pe margine, pentru *număr*, din text); 2, 1; *3*, 34, 39; *26*, 51 (în ultimul loc: *„Summa"*). Termenul folosit în BB şi în ms. 45 este: *„Socoteală"*. Apariţia lat. med. *summa* în traducerea lui Daniil Panoneanul se explică prin folosirea de către acesta şi a versiunii latineşti, în care găsim: *„Tollite summan universae congregationes filiorum Israel"* (Nm., *1*, 2). Termenul *suma* din ms. 4 389 se alătură altor cuvinte preluate din sursa latinească în acest text: *agru, altar, fur, pedestru* etc. Cf. ST. L. FAC., p. 85, **IV.1.1.1.**, *agru*; ST. L. EX., p. 30, **IV.1.2.1.**, *altar*; **1.2.2.**, *agru*; ST. L. LV., p. 17, **IV.1.2.1.**, *altar*, **1.2.2.**, *agru*; ST. L. EX., p. 29, **IV.1.1.8.**, *fur*.

1.3.0. Elemente neolatine (italieneşti)

1.3.1. carătă 'căruţă elegantă, închisă', 'car imperial', 'char royal' (< it. *caretta* 'faeton'; cf. şi ngr. *karetta*), în ms. 4 389: *„Şăzu în a doaoa carătă"* (Fac., *41*, 43; vezi ST. L. FAC., p. 97, **IV.2.3.16.**). Exemplul de mai sus conţine prima atestare a cuvîntului *carătă* (şi: *carîtă*): cca 1665–1680, puţin mai veche faţă de atestarea propusă în H. Tiktin[2], *DRG*, s.v., anume 1675, MIRON COSTIN. În ultima lucrare, a fost ignorată prezenţa cuvîntului *carătă*, pl. *carăte*, în 4 locuri din *Herodot*-ul de la Coşula, a cărui traducere a fost atribuită de unii lui Nicolae Milescu, iar anul realizării a fost stabilit la 1645. Datarea această este însă greşită, pentru că Milescu avea în 1645 numai 9 ani. Prezenţa cuvîntului *carătă* în HERODOT (p. 349, 359, 460) constituie un indiciu că termenul îi era cunoscut lui Nicolae Milescu, care l-a folosit şi în traducerea *Bibliei*, păstrată în ms. 45 şi tipărită în BB. Supoziţia noastră se bazează pe interpretarea următorului pasaj din cartea *Numerii*, în varianta din BB şi din ms. 45: *„Şi au adus darurile lor înaintea Domnului şase cară cu roate..., un car de la doi boiari"* (Nm., *7*, 3). În ms. 4 389, sintagma care ne interesează, *cară cu roate*, este modificată în: *„Cară curate"*. În primul caz, folosirea determinantului *cu roate* pe lîngă cuvîntul *cară* este redundantă, căci car fără roate nu se poate. În al doilea caz, punerea adj. *curate* pe lîngă pl. *cară* este fără sens. De aceea, trebuie să admitem că Milescu a folosit în versiunea sa termenul *carăte*: *„şase carăte"*, pl. de la *carătă*, cuvînt pe care copistul ms. 45, Dumitru din Cîmpulung, nu-l cunoştea; se poate presupune şi o grafie greu de descifrat. Din acest motiv, copistul muntean l-a modificat, prin etimologie populară, în *cară cu roate*. Din ms. 45, sintagma a trecut în textul tipărit al BB. Altă soluţie a fost găsită în ms. 4 389. Autorul traducerii a avut în faţă aceeaşi dificultate grafică privind termenul *carătă*. Daniil Panoneanul mărturiseşte în *Cuvînt înainte către cetitor* că a folosit traducerea românească a lui „Nicolae spătaru". Dacă diortositorii bucureşteni ai BB, precum şi Daniil Panoneanul, s-ar fi uitat în versiunile greacă, latinească şi slavonească ale *Bibliei*, ar fi evitat soluţiile eronate menţionate. Într-adevăr, în versiunile amintite sînt folosite denumiri care corespund sensului 'căruţă elegantă, închisă'; 'car imperial sau regal' al cuvîntului v. rom. *carătă*. Astfel, în gr. avem: ἓξ ἁμάξας λαμπηνίκας [(ἡ) ἅμαξα, -ης 'chariot', 'voiture'; adj. λαμπηνικός, -ή, -όν 'semblable à un char royal'; subst. (ἡ) λαμπήνη, -ης 'grand chariot couvert', 'char royal'; ἓξ 'six'], care se traduce: 'Şase care acoperite, asemănătoare carelor regale', 'faetoane', 'carăte'. Tot astfel şi în limba latină: *„Sex plaustra tecta"* (*plaustrum, -i* 'car', 'căruţă'; *tectus, -a, -um* 'care are acoperiş', 'acoperit'); în versiunea slavonă: **Ѣ** **колѣсни́ц царьскыхъ** 'car imperial' [vbg. *kolesьnica* 'Wagen' (= car); *carьskoe* 'împărătesc']; în limba germană: *„Sechs Lastwagen"*; în limba franceză: *„Six chariots couverts"*; în BB 1975: *„Şase care acoperite"*.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

Confuzia dintre *carăte* și adj. *curate* din ms. 4389 este cu atît mai de neînțeles cu cît traducătorul acestui text, Daniil Panoneanul, este primul care folosește în limba română împrumutul italienesc *caretta* 'faeton', în forma *carătă* (Fac., *41*, 43; vezi mai sus).

1.4.0. Elemente slave

1.4.1. cislă 'număr' (< vsl. *čislo*), în ms. 4 389: *„Cisla"* (Nm., *1*, 2; cuvîntul este scris pe margine, de aceeași mînă, pentru sinonimul *sumă*, din text).

1.4.2. a cisluí 'a număra' (< *cislă* + *-ui*; cf. vsl. *čisliti* 'id.'), în ms. 4 389: *„Și-i cisluiră în pustiia Sinaei"* (Nm., *1*, 19; în ms. 45 și în BB: *„Să socotiră ei"*). Prima atestare a acestui cuvînt din H. Tiktin[2], *DRG*, s.v., anume anul 1710 NEC. COSTIN, se modifică: 1665–1680, ms. 4 389.

1.4.3. cisluit, -ă 'numărat' (< vb. *a cislui*), în ms. 4 389: *„Și toată putêrea lui cisluită, 74 000 și 600"* (Nm., *2*, 4; și în *2*, 6, 8, 11, 13, 19, 21, 23, 26, 28; în BB și în ms. 45: *„Cei socotiți"*). Prima atestare a acestui cuvînt din H. Tiktin, *DRG*, s.v., anume 1683, DOSOFTEI, se modifică puțin: cca. 1665–1680, ms. 4 389.

1.4.4. deșúgubină 'răscumpărare', 'plată de răscumpărare a unei infracțiuni' (< vsl. *dušegubьna* 'animam perdens'), în ms. 4 389: *„Și să nu luaț deșúgubină de la ucigaș pentru cel ucis"* (Nm., *35*, 31; pe margine, de aceeași mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Vezi pentru deșúgubină"*; în BB și în ms. 45: *„Răscumpărare pentru suflet"*, după gr. λύτρα περὶ ψυχῆς). Vezi ST. L. EX., p. 34, **IV.1.4.58.**, *șugubină*.

1.4.5. a dodéi 'a supăra', 'a incomoda', 'a deranja' (< vsl. *dodějati*, sîrb. *dodejati*), în ms. 45: *„Păn-cîndu mă dodăiêște nărodul acesta și păn-cîndu nu-m crêde mie"* (Nm., *14*, 11; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Bîntuiêște"*; în BB: *„Mă zădăraște"*; în ms. 4 389: *„Mă vor măniia"*). Vezi ST. L. FAC., p. 86, **IV.1.2.4.**

1.4.6. a dosădí 'a insulta', 'a ofensa', 'a ocărî', 'a persecuta', 'a trata rău pe cineva' (< vsl. *dosaditi, dosaždati* 'a întrista'), în ms. 4 389: *„Și dosădiia oamenii spre Moisei"* (Nm., *20*, 3; în BB și în ms. 45: *„Suduia"*).

1.4.7. a dvorí (și: *a zvorí*) 'a sluji', 'a servi'; 'a face treabă' (< vsl. *dvoriti* 'dienen' < *dvorŭ* 'curte domnească'; vsl. *dvorčninŭ* 'curtean'), în ms. 45: *„Să dvoriți înnaintea adunării"* (Nm., *16*, 9; în BB: *„Să zvoriți"*; în ms. 4 389: *„Să staț înaintea"*).

1.4.8. harapcă (adj. și subst.) 'etiopiană', 'abisiniană' (< bg., sîrb. *arapka*; vsl. *arapinŭ*; ngr. ἀράπης), în BB: *„Căce muiêre harapcă au luat"* (Nm., *12*, 1; în ms. 45: *„Arapcă"*; în ms. 4 389: *„Muiêrea cea harapcă"*). Termenul grecesc este Αἰθίοψ.

1.4.9. a se încropi 'a se stropi cu apă lustrală' [< vbg. *kropl'ǫ, kropiti* 'bespritzen', 'besprengen' (= a stropi, a împroșca cu apă)], în ms. 45: *„Căce apă de curățenie nu s-au încropit preste însul"* (Nm., *19*, 20; la fel și în vers. 13; în BB și în ms. 4 398: *„Nu se-au stropit"*). Sensul special din ms. 45 este identic cu cel al etimonului slav menționat. Acesta din urmă stă și la baza rom. *uncrop* 'apă clocotită', vb. *a uncropi*. Varianta cu *u-* este și ea atestată în ms. 45, în subst. *uncropire* 'stropire' < vb. *a uncropi* 'a stropi': *„Cel ce să atinge de apa uncropirei necurat va fi păn-în sară"* (Nm., *19*, 21; în BB și în ms. 4 389: *„Apa stropirii"*); *„Căce apă de uncropire nu s-au încropit preste el"* (Nm., *19*, 13; în BB: *„Apa stropirei nu s-au stropit"*; la fel în ms. 4 389). Varianta cu *u-* are ca etimon vbg. *ukrop*, rus. *ukrop* 'heißes, siedendes Wasser'; acestea sînt etimonurile rom. *uncrop* 'apă clocotită'. După modelul derivatelor, foarte numeroase, cu prefixul *în-* sau de la o variantă dialectală în care a avut loc delabializarea lui *u-*, a apărut forma verbală *a încropi*, cu sensurile: **1.** 'a face călduț un lichid', **2.** 'a aduna cu greu laolaltă', 'a înjgheba', 'a înfiripa' (*DEX*, s.v.). Sensul 'a stropi', atestat în ms. 45, este etimologic. El nu a fost înregistrat în dicționare.

1.4.10. inorog 'animal fabulos, cu un corn în frunte' (< sl. *inorogŭ*), în ms. 4 389: *„A cărora putêre iaste ca a inorogului"* (Nm., *23*, 22; în BB și în ms. 45: *„Celui-cu-un-corn"*).

1.4.11. ispovedanie (= *spovedanie*) (< vsl. *ispovědanie*), în ms. 4 389: *„Vezi ispovedanie"* (Nm., *5*, 7; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă).

1.4.12. a se leni 'a se lenevi' (< vsl. *lěniti*; *a lenevi* < vsl. *lenivŭ* 'leneș'), în ms. 45: *„Nu te leni a veni către mine!"* (Nm., *22*, 16; în BB: *„Lenevi"*; în ms. 4 389: *„Lenivi"*).

1.4.13. a năzări, tranz. 'a zări', 'a vedea' (< vsl. *nazrěti, -zrję*; cf. *a zări* < sl. *zrěti*), în ms. 45: *„Îl voi năzări pre el"* (Nm., *23*, 9; la fel în ms. 4 389; în BB: *„Cunoaște-voiu pre dînsul"*).

1.4.14. obor, pl. *oboară* 'împrejmuire', 'îngrăditură', 'țarc de oi' (< bg., sîrb., sloven. *obor*), în ms. 4 389: *„Să facem aici staule și oboară"* (Nm., *32*, 16); *„Să zidiț...oboară dobitoacelor"* (Nm., *32*, 24; în BB și în ms. 45: *„Ogrăzi"*). După datele din *ALR SN*, II, h. 393, *staur*, termenul *obor* 'loc îngrădit unde stau oile' formează o arie discontinuă în Oltenia (4 puncte), Muntenia (3 puncte) și Dobrogea (2 puncte). Pentru sinonimul aproximativ *staul*, vezi mai sus, p. 20–21, **IV.1.1.18.** Folosirea cuvintelor *obor* și *staul* de către Daniil Panoneanul indică apartenența acestuia la zona de interferență a ariilor cuvintelor menționate, situată în nordul Olteniei și sud-vestul Transilvaniei.

1.4.15. a oborî 'a desființa', 'a demonta' (< vsl. *oboriti* 'a desființa'), în ms. 45: *„Și rădicîndu-se cortul, ei îl vor oborî"* (Nm., *1*, 51; în BB: *„Coborî"*; în ms. 4 389: *„Să-l strîngă"*).

1.4.16. obroc 'vas de lemn (sau de coajă de tei) folosit ca unitate de măsură' [cf. vrus. *uborŭkŭ*, sîrb. *uborak*, ucr. *uborok*; varianta rom. *obroc* provine, prin metateză, din **oborc* sau a apărut sub influența cuvîntu-

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

lui *oboroc*[2], cu sensul 'tain', 'cantitate zilnică de alimente', 'rație' (< sl. *obrokŭ*); vezi H. Tiktin, *DRG*, s.v.], în ms. 4 389: *„10 obroace strînse şi uscară lor şuşală împrejurul taberii"* (Nm., *11*, 32; în BB şi în ms. 45: *„Cori"*).

1.4.17. odraslă 'mlădiță', 'lăstar' (< vsl. *otrasli*), în BB (Nm., *17*, 8; în ms. 45: *„Odreaslă"*).

1.4.18. a odrăsli 'a da mlădițe', 'a da lăstari' (< *odraslă*), în BB: *„Toiagul lui va odrăsli"* (Nm., *17*, 5; în ms. 45: *„Va odresli"*); *„Odrăslise"*, în ms. 4 389 (Nm., *17*, 8; în BB: *„Scoase odraslă"*; în ms. 45: *„Scoase odreaslă"*); *„Odresli toiagul lui Aaron"*, în ms. 45 (Nm., *17*, 8; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă).

1.4.19. olovină 'bere' (< sl. *olovina* 'băutură fermentată'), în ms. 4 389: *„Şi să se oprească de vin...şi de oţet de olovină"* (Nm., *6*, 3; în BB: *„Oţet den rachiu"*; în ms. 45: *„Oţăt de sícheră"*). În ms. 4 389, cuvîntul a fost preluat din versiunea slavonă, în care găsim: **ОЦТА ОЛОВѢНА**; sl. bis. *olovína* avea sensurile 'Treber', 'Hefe', 'Absatz von Bier' (= tescovină, drojdie de bere); bg. *olovina*, sloven. *ôlovina* 'Bierhefe', 'Bier'; radicalul acestor cuvinte este sl. *olŭ* 'jedes alkoholische Getränk außer Traubenwein'; 'Dünnbier', 'Bier' (M. Vasmer, *REW*, II, p. 262). Rom. *olovină* cunoaște în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă: 1665–1680, pentru că cea propusă în H. Tiktin[2], *DRG*, s.v., anume 1620, MOXA, este eronată. La locul indicat, se află un alt cuvînt, anume *olovirn*, cu sensul 'stofă de purpură' (< mgr. ὁλόβηρος): *„Şi aşternutul lui era de olovirne"*. Acest cuvînt este tratat în H. Tiktin, *op. cit.*, sub *olofir*. După datele oferite de *DLR*, termenul *olovină* este cunoscut în graiurile din sudul Transilvaniei, avînd și variante ca: *olăvínă, olăghínă, ologínă, oloínă, olăínă* etc. El ar putea fi inclus în lista elementelor lexicale care caracterizează limba lui Daniil Panoneanul.

1.4.20. pámente 'pomenire', 'amintire' (< vsl. *pamętĭ*), în BB: *„Jîrtvă de pámente"* (Nm., *5*, 15; în ms. 45, la fel; aici însă: *„Jirtvă"*; în ms. 4 389: *„Jărtva pomenirii"*); *„Jîrtva pámetei"*, în BB (Nm., *5*, 18; în ms. 45: *„Jirtva páminţii"*; în ms. 4 389: *„Jărtva aducerii-aminte"*). Mai sînt atestate formele de gen.-dat. sg. art. *pámintei*, în ms. 45 (Nm., *5*, 26); *pámentii*, în BB (*ibid.*). Vezi ST. L. EX., p. 33, **IV.1.4.38.**

1.4.21. polc 'unitate militară', 'regiment' (< rus., ucr. *polk*), în BB: *„Polcurile taberii lui Ruvim"* (Nm., *2*, 10; în ms. 45: *„Şiragurile"*; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Pîlcurile"*, al cărui etimon este vsl. *plŭkŭ* 'pîlc', 'mulțime').

1.4.22. poslușanie 'slujire', 'servire' (< vsl. *poslušanije*), în BB: *„Şi toate poslușaniile lor"* (Nm., *4*, 33; în ms. 45: *„Posluşeniile"*; în ms. 4 389: *„Slujirea"*); *„Poslușaniile sfîntului"* 'serviciul sau slujirea pe care o fac preoții în Sfînta Sfintelor' (Nm., *7*, 9; în ms. 45: *„Slujbele sfîntului"*; în ms. 4 389: *„Slujba sfîntului"*). Vezi ST. L. FAC., p. 87, **IV.1.2.19.**

1.4.23. a poslui 'a sluji' (< vsl. *poslužiti*), în BB: *„Vom poslui lui"* (Nm., *3*, 6); *„Tot cela ce întra a poslui"* (Nm., *4*, 40 și 44; *intră*); *„Tot lucrul poslușit"* (Nm., *28*, 25, 26; *29*, 1, 12, 35); *poslușaște* (Nm., *4*, 41); (*să*) *poslușască* (Nm., *4*, 24, 31). Tot așa în ms. 45. În ms. 4 389, se folosește vb. *a sluji* în aproape toate ocurențele.

1.4.24. prinos 'ofrandă', 'jertfă' (< vsl. *prinosŭ* < *nositi, nesti* 'a purta, a aduce'), în ms. 4 389: *„Cînd veţ lua prinos de la dînşii"* (Nm., *18*, 30; în BB și în ms. 45: *„Începătură"*).

1.4.25. prohrab, s.m. 'ciucure', 'franjuri' (cf. în textul slavonesc termenul **прокрАзки**), în ms. 45: *„Şi să-ş facă şie prohrab pre aripile hainelor lor, întru rudele lor. Şi vei pune pre prohrabii aripilor înpletitură albastră şi va fi voaă la prohrabi"* (Nm., *15*, 36; în BB: *„Sîngifu"...sîngifurile...sîngifuri"*; în ms. 4 389, vers. 38: *„Ciucuri"*; aici, pe margine, de aceeași mînă, este notată o observație pentru întregul verset: *„Să facă semn ca să-ş aducă aminte de lêgea Domnului"*). În BJ: *„Des houppes"*; în lat. *„Fimbrias"* (= tiv la o haină, franjuri, ciucuri). Etimologia cuvîntului *prohrab* este neclară.

1.4.26. a răpști (*asupra, înaintea, împotriva cuiva*) 'a cîrti', 'a vorbi de rău', 'a murmura' (< vsl. *rŭpŭtati, rŭpĭštǫ*), în ms. 4 389: *„Şi răpştiia oamenii rêle înaintea Domnului"* (Nm., *11*, 1; în BB: *„Era...cîrtind"*; în ms. 45: *„Era...cîrtindu"*); *„Răpştiia asupra lui Moisei"*, în ms. 4 389 (Nm., *14*, 2; în BB: *„Cîrtiia"*; în ms. 45: *„Cîrtea"*; forma *răpştiia* apare în ms. 4 389 și în Nm., *14*, 27; *21*, 5); *„Va răpşti...rău împotriva mea"*, în ms. 4 389 (Nm., *14*, 27); *„Au răpştit spre mine"* (Nm., *14*, 28; în BB și în ms. 45: *„Cîrtiia"*); *„Am răpştit"*, în ms. 4 389 (Nm., *21*, 7); *„Răpştirea...care răpştesc ei asupra voastră"* (Nm., *17*, 5; în BB și în ms. 45: *„Cîrtescu"*; *„Deaca veniră, ei răpştiră de dînsa"*, în ms. 4 389 (Nm., *14*, 36); *„Dară Aáron ce iaste de răpştiţ asupra lui?"*, în ms. 4 389 (Nm., *16*, 11). Vezi ST. L. EX., p. 34, **IV.1.4.50.**

1.4.27. răpștire 'cîrtire', 'murmurare', 'vorbire de rău' (< vb. *a răpşti*; vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389: *„Că răpştirea feciorilor lui Israil cu carea răpştiia spre voi am auzit"* (Nm., *14*, 27; în BB și în ms. 45: *„Cîrteală"*); *„Şi voiu lua de la tine răpştirea feciorilor lui Israil"* (Nm., *17*, 5). Vezi ST. L. EX., p. 34, **IV.1.4.51.**

1.4.28. rocoș, s.m. 'răscoală', 'împotrivire', 'revolta nobilimii poloneze contra regelui și senatului' (< polon. *rokosz*, rus. *rokoš*), în ms. 45: *„Aceştea-s ceia ce s-au răcoşit...întru rocoşi înpotriva Domnului"* (Nm., *26*, 9; în BB: *„Întru înpotrivire"*; în ms. 4 389: *„Întru răsipire"*).

1.4.29. a se rocoși (*răcoși*) 'a se răscula', 'a se împotrivi' (< polon. *rokoszyć się*; pentru varianta cu silaba inițială *ră-*, cf. ceh. *rákoš*, magh. *rakás;* vezi H. Tiktin[2], *DRG*, s.v.), în ms. 45: *„Adunarea...ce să răcoşêşte preste mine"* (Nm., *14*, 35; în BB: *„Au ficlenit"*; în ms. 4 389: *„Se-au sculat asupra mea"*); *„Şi*

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

că ce vă răcoşiţi?" (Nm., *16*, 3; în BB: *„Vă puneţi împotrivă"*; în ms. 4 389: *„Vă sculaţi"*); *„Şi să răcoşiră asupra lor"*, în ms. 45 (Nm., *16*, 19; în BB: *„Să rîdică asupra"*; în ms. 4 389: *„Se scularǎ asupra"*); *„Şi fu cîndu să răcoşiia adunarea preste Moisi şi Aaron"*, în ms. 45 (Nm., *16*, 42; în BB: *„Învăluia"*; în ms. 4 389: *„Se întoarse...asupra lui"*); *„Aceştea-s ceia ce s-au răcoşit pre Moisi şi pre Aaron"* (Nm., *26*, 9; în BB: *„Au stătut împotrivă"*; în ms. 4 389: *„Se scularǎ asupra lui"*. Vezi ST. L. FAC., p. 87, **IV.1.2.29.**

1.4.30. sad 'livadă', 'plantaţie de pomi fructiferi' (< vbg. *sadŭ* 'copac', 'plantă', 'pădurice' < sl. com. *sadŭ* 'plantaţie'; vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 567), în ms. 4 389: *„Şi sînt într-însul sădite saduri de pomi"* (Nm., *13*, 21). Vezi ST. L. FAC., p. 87, **IV.1.2.30.**

1.4.31. semeţ 'mîndru', 'trufaş', 'dîrz', 'plin de încredere în sine' (cf. sl. *sŭmeti* 'a îndrăzni'), în ms. 4 389: *„Oameni semeţ şi năsîlnici"* (Nm., *16*, 26).

1.4.32. şuşálă '(făşie de) carne uscată' a fost întîlnit în ms. 4 389: *„Şi sculîndu-se oamenii, adunară prépeliţe* [pe margine: *cîrstei*] *toată ziua şi toată noaptea...şi uscară lor şuşală împrejurul taberii"* (Nm., *11*, 32; în BB: *„Şi ş-au zvîntat loru zvîntături"*; în ms. 45: *„Au zvîntat şie zvîntări"*). În versiunea grecească: καὶ ἔψυξαν ἑαυτοῖς ψυγμοὺς κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς [(ὁ) ψυγμός, -οῦ (în *Biblie*) 'séchoir', 'lieu ou l'on étend une chose pour faire sécher'; vb. ψύχω, viit. ψύξω, aor. ἔψυξα **1.** 'souffler', 'respirer', **2.** 'dessécher par l'évaporation', 'dessécher']; în latineşte: *„Et siccaverunt eas per gyrum castrorum"*; în slavoneşte: **І иссѣ́ши́ша сѳѣ́ сѳшлни́ца о́крьстъ полка́.**

Etimonul rom. *şuşală* este slav, cum rezultă din cuvintele slave care urmează: rus. *suša* 'trockenes Land', 'Festland' (= uscat)'; rus. *sušĭ* **1.** 'Reisig (= **1.** uscături, vreascuri, **2.** mărăciniş), **2.** trockene Erde', **3.** 'getrocknete Fische'; ucr. *suša*; sl. bis. *suša* ξηρά (= la terre ferme, le continent < adj. ξηρός, -ά, -όν 'sec', 'dessèche'); bg. *suša* 'Festland', 'Regenlosigkeit'; scr. *sûša* 'Dürre'; sloven. *súša* 'Dürre' (cuvîntul există şi în cehă, slovacă, polabă, polonă, cu sensul 'Dürre', 'secetă', 'uscăciune'). Etimonul slav comun este **suchъ* 'trocken' (= uscat), cu descendenţi în limbile slave cum sînt: rus. *suhój* 'id.', *suh, suhá, súho*; ucr. *suchýj*; vrus. *suchъ*; vbg. *suchъ*; bg. *such* etc. Cuvîntul *şuşală*, din ms. 4 389, are drept radical subst. *şuşă* 'uscătură' + suf. *-eală*, cu rostirea dură a şuierătoarei *ş*. De la acelaşi radical, cu sufixul *-an(ă)*, există derivatul *şuşană* 'bucată de carne uscată în făşii'. Primul derivat, *şuşală*, este atestat în sudul Transilvaniei, prin Făgăraş, Sibiu, apoi în nord-vestul Munteniei, pe la Cîmpulung. În ultimul caz, sensul este 'zdreanţă', 'ruptură', fiind dezvoltat din sensul 'făşie' (de carne afumată, uscată). După *DLR*, s.v., de unde provin datele privitoare la ariile dialectale, prin Transilvania şi în nord-vestul Munteniei este cunoscut un alt derivat de la *şuşă*, anume *şuşalcă*, format cu suf. *-ală* + *că*. În graiurile populare, este cunoscut şi cuvîntul *şuşăniţă*, **1.** 'făşie de carne sau de slănină afumată', **2.** 'făşie lungă şi îngustă de pămînt', 'ogor îngust şi lung', al cărui etimon este bg. *sušanica*, *sušenica* (< *suša*). De asemenea, în DRL, litera *Ş*, mai sînt cîteva cuvinte fără etimologie pe care le putem explica prin etimonul slav bulgăresc *suša* 'uscat'. În această situaţie, este derivatul *şuştină*, care, în Banat, are sensul 'făşie îngustă de pămînt (arabil)', iar în Moldova, 'felie subţire dintr-un aliment'. Un alt cuvînt este *şuşilă* 'leasă de nuiele pe care se usucă sau se afumă fructele', explicat în *DRL* prin scr. *sušilo*. Se adaugă termenul *şuşmete* 'halcă (de carne)', 'codru'; apoi pl. *şuşcuri* 'crengi, vreascuri (aduse de apă)' < scr. *šuška* (cf. rus. *sušĭ* 'vreascuri'); şi *şuşară* **1.** 'pădure de goruni cu rarişti', **2.** 'tufiş' (cf. rus. *sušĭ* 'mărăciniş'); *şuşarcă* (prin Trans., Bucov.) 'rogoz (folosit la acoperit casa, şura)' (cf. mai sus *şuşalcă*); *şuşai*, pl. *şuşaiuri* 'nisip pe malul rîului', pus în relaţie în *DLR* cu ucr. *súša* 'uscat', 'la terre ferme'.

Sub aspect fonetic, este de remarcat apariţia în formele româneşti a şuierătoarei *ş-*, în loc de *s-*, sub influenţa asimilatorie a lui *-ş-* următor: *suşa* > *şuşa*, ca în hidronimul *Şuşiţa*, de la acelaşi radical slav, care în limbile slave are *S-*: sloven., croat. sîrb. *Sušitsa*; ucr. *Sušyća*; ceh. *S(o)ušitse* (Vezi I. Iordan, *Toponimia românească*, Bucureşti, 1963, p. 128). Fenomenul invers, de propagare a lui *ş-* (iniţial) în locul unui *s* următor, este, de asemenea, prezent în vorbirea populară. Astfel, cuvîntul dialectal, oltenesc şi muntenesc de nord-vest, *şuşlete*, din germ.-săs. *šos-letər*, are al doilea *-ş-* în urma fenomenului de asimilaţie progresivă *ş-s* > *ş-ş*; tot astfel şi fr. *chaussée* – rom. pop. *şuşă*; fr. *chausson* – rom. *şoşon*. Vezi V. Arvinte, *Împrumuturi de origine germană (săsească) în română. Etimologia cuvîntului şuşlete*, în „Kurier der Bochumer Gesellschaft für rumänische Sprache und Literatur", 15, Bochum, 1990, p. 186–194.

Prima atestare a cuvîntului *şuşală* este aceasta din ms. 4 389: 1665–1680. Termenul este caracteristic pentru aria dialectală transilvăneană de sud-vest, nord oltenească şi nord-vest muntenească, în care sînt cunoscute şi alte cuvinte proprii textului ms. 4 389 al învăţatului mitropolit Daniil Panoneanul. Este vorba de cuvinte ca: *bêre, biglariu*, prefixul *dăs-(dăz), jeţ, hodaie, olovină, plehupă, tron*, ale căror arii dialectale se suprapun peste teritoriul menţionat.

1.4.33. uncropire, vezi mai sus, p. 22, **IV.1.4.9.**, *a se încropi*.

1.4.34. a zădărî 'a întărîta', 'a aţîţa' (< sl. **zadrati, -derǫ*; cf. bg. *zadiram* 'necken', 'reizen'; rus. *zadiriti* 'sticheln'; vezi H. Tiktin², *DRG*, s.v.), în BB: *„Pănă cînd mă zădărăşte norodul acesta?"* (Nm., *14*, 11; în ms. 45: *„Mă dodăiêşte"*; pe margine, de aceeaşi mînă: *„Bîntuiêşte"*; în ms. 4 389: *„Mă vor măniia"*).

1.4.35. a zbori, vezi mai sus, p. 22, **IV.1.4.7.**, *a dvori*.

1.5.0. Elemente greceşti

Sînt incluse în acest subcapitol şi cîteva elemente lexicale de origine ebraică sau din alte limbi orientale,

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

preluate în *Septuaginta*, iar de aici, în versiunile românești studiate.

1.5.1. anathemă 'afurisenie', 'blestem'; 'excomunicare' (< gr. ἀνάθεμα, -ατος 'objet devoué, maudit'; 'anathème'), în BB: *„Numi numele locului aceluia Anáthema"* (Nm., *21*, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Și puse numele acelui loc Pustiire, adecă Anathema"*). În BJ, p. 184, nota g, se fac următoarele precizări: „On donna à ce lieu le nom de *Horma*"; acest cuvînt ebraic „est rattaché à une racine signifiant 'vouer par anatème'. L'auteur insinue déjà le caractère religieux de la conquête".

1.5.2. a anathematisi 'a afurisi', 'a blestema', 'a lovi cu anatemă' (< gr. ἀναθεματίζω), în BB: *„Și voiu anathematisi pre el și pre cetățile lui"* (Nm., *21*, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Voiu blestema"*); *„Și anathematisi pre dînsul și cetățile lui"*, în BB (Nm., *21*, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Și-l blestemă pre dînsul"*).

1.5.3. arhiereu 'preotul cel mare la evrei' [(ὁ) ἀρχιερεύς, -έως 'grand-prêtre', 'grand-pontif'], în ms. 4 389 (Nm., *35*, 28; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru: *„Preotul cel mare"*, din text). Vezi ST. L. LV., p. 20, **IV.1.4.3.**

1.5.4. azimă **1.** (subst.) 'pîine nedospită' [< gr. (τὰ) ἄζυμα, -ων), în BB: *azime* (Nm., *6*, 15; *9*, 11; *28*, 17); *azimelor* (Nm., *6*, 17). Cuvîntul apare și în ms. 45, și în ms. 4 389; **2.** (adj.) 'nedospit' (< gr. ἄζυμος, -ος, -ον 'sans levain'), în BB: *„Și va lua preotul...o pîine azimă"* (Nm., *6*, 19; la fel în ms. 45). Vezi ST. L. EX., p. 20, **IV.1.4.6.**

1.5.5. cor 'unitate de măsură de capacitate pentru cereale, făină etc. [< gr. (ὁ) κόρος, -ου 'mesure de blé, chez les Juifs'; cuvînt semitic, cf. ebr. *kor* eig. 'rundes Gefäß', în H. Frisk, *GEW*, I, p. 923; cuvîntul *cor* nu este înregistrat în dicționarele românești), în BB: *„Cel cu cel puțin au strînsu 10 cori"* (Nm., *11*, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„10 obroace"*); în versiunea latinească: *„Decem coros"*; în gr. δέκα κόρους; în BJ: *„Dix muids"*; în B 1975: *„Zece coșuri"*.

1.5.6. cristal, vezi mai sus, p. 21, **IV.1.2.3.**

1.5.7. efi, vezi mai jos, **1.5.9.**, *ifi*.

1.5..8. holeră 'maladie caracterizată prin dejecții lichide abundente și prin crampe nervoase' [< gr. (ἡ) χολέρα, -ας < χολή 'bile'; 'fiel'; 'Galle'], în ms. 45: *„Veți mănca păn-va ieși den nările voastre și va fi voao de holeră"* (Nm., *11*, 20; pe margine, de aceeași mînă, este adăugată explicația: *„Boală de fiêre"*; în BB: *„Întru greață"*; în ms. 4 389: *„Întru urîciunea"*). În ms. 45, Nicolae Milescu a urmat servil textul grecesc: εἰς χολέραν. În ms. 45, se află și prima atestare a cuvîntului în română: cca. 1665–1685, cu aproximativ 150 de ani mai veche decît cea consemnată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1815.

1.5.9. ifi (și: *efi*) 'măsură de capacitate pentru cereale' (< gr. ὑφί (οἰφί) < ebr. *ʿēphah*; cf. și sl. *efi*], în BB: *„Al zêcilea lui ifi de făină de orzu"* (Nm., *5*, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Efi"*, după sl. ефи. Cuvîntul mai apare în Nm., *28*, 5, în BB și în ms. 45, iar în ms. 4 389, *efi* (*ibid.*). Vezi ST. L. LV., p. 21, **IV.1.4.9.**, *efa*.

1.5.10. in 'unitate de măsură pentru lichide (la evrei)' [< gr. ἕιν (lat. *hin*) < ebr.], în BB: *„Frămîntată în a patra al lui in cu untdelemn"* (Nm., *15*, 4 și *15*, 5, 6, 7, 9, 10: la fel în ms. 45). O confuzie cu rom. *in* 'lin' pare a fi prezentă în ms. 4 389: *„Amestecat cu a patra parte de ulei de in"* (Nm., *15*, 4). Dar în alte părți, este avut în vedere sensul 'unitate de măsură pentru lichide': *„A patra parte a măsurii de in"* (Nm., *15*, 5); *„Măsura inului"* (Nm., *15*, 7); *„Jumătate de măsură a inului"* (Nm., *15*, 10); *„A patra parte a inurilor"* (Nm., *28*, 7); *„A treia parte de măsura inurilor"* (Nm., *28*, 14); *„Măsurile inurilor"* (Nm., *28*, 14). Vezi ST. L. EX., p. 38, **IV.1.6.5.**, *hin*.

1.5.11. isop (și: *issop*) 'plantă din care se făceau sfeștoace la biserică' [< gr. ὕσσωπος f. (-ον, n.) < ebr. *ʾēzōb*; lat. *hyssópus* (și: *-um*); vsl. *isopŭ*], în BB Nm., *19*, 6, 18; în ms. 45 și în ms.4 389: *„Issop"*). Vezi ST. L. EX., p. 38, **IV.1.6.7.**; ST. L. LV., p. 21, **IV.1.4.19.**

1.5.12. mană (și: *mannă*) 'hrană miraculoasă, trimisă de Dumnezeu evreilor în pustie' (un fel de lichen comestibil, în formă de mici ghemuri cenușii, care, purtate de vînt, cad ca o ploaie, vezi *DEX*, s.v.) [< gr. (ἡ) μάννα, -ης **1.** 'grain d'encens', **2.** 'la manne des Hébreux' < ebr. *man*; lat. *manna, -ae*], în BB: *„Și mana ca sămînța coliandrului iaste și chipul ei ca chipul cristalului"* (Nm., *11*, 7; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Manna"*).

1.5.13. mărgăritar 'perlă, boabă rotundă, dură și strălucitoare ca sideful, formată în corpul unor scoici, care este folosită ca podoabă' [< gr. (ἡ) μαργαρῖτις, -ιδος 'perle'; cuvînt de origine orientală, indiană sau persană, vezi H. Frisk, *GEW*, II, p. 174; diminutiv μαργαριτάριον, ngr. μαργαριτάρι], în ms. 4 389: *„Iar fața ei* [a manei] *ca fața mărgăritarului celui curat"* (Nm., *11*, 7; în BB: *„Ca chipul cristalului"*; în ms. 45: *„Ca chipul cristalului"*). Daniil Panoneanul, traducătorul ms. 4 389, a avut ca model versiunea slavonă, în care găsim cuvintele бѣсерѣ чиста [vbg. *bisrъ*, *biserъ* 'Perle', un cuvînt de origine orientală în limbile slave (turcă, arabă); vbg. *čistъ* 'rein'; vezi E. Berneker, *SEW*, I, p. 58; 157). În ms. 45 și în BB, modelul a fost cel grecesc: ὡς εἶδος κρυστάλλου. În versiunea latină: *„Erat...coloris bdellii"*; în BJ: *„Et avait l'aspect du bdellium"*; în germană: *„Und seine Aussehen wie das des Bedolachharzes"*; pentru cuvîntul lat. *bdellium, -i*, vezi ST. L. FAC., p. 89, **IV.1.3.14.**, *rubin*.

1.5.14. papadie [probabil < gr. παππώδης, -ης, -ες 'aigretté, en parlant des graines' < (ὁ) πάππος, -ου 'aigrette cotonneuse de certaines semences'; 'prin ext. 'duvet', 'coton'; vezi ST. L. EX., p. 37, **IV.1.5.26.**, *papădie*], în BB: *„Preste papadíe vor mînca pre êle"* (Nm., *9*, 11; în ms. 45: *„Lăptuci"*; pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Păpădii"*; în ms.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

4 389: *„Susaiu"*; aici, pe margine, de aceeași mînă: *„Păpădie"*). Prezența cuvîntului în ms. 4 389, schimbă data primei atestări din H. Tiktin², *DRG*, s.v.: în loc de 1688 BIBLIA, trebuie pus cca 1665–1680, ms. 4 389.

1.5.15. pashă 'mielul pascal' (< gr. *πάσχα* < ebr.; vezi ST. L. EX., p. 37, **IV.1.5.27**), în ms. 4 389: *„Să facă pasha Domnului în luna a doaoa...și să o mănînce cu azime și cu susaiu"* (Nm., *9*, 10-11; în BB și în ms. 45: *„Paștele"*).

1.5.16. rodie 'granată', 'fructul arbustului numit *rodiu*' (< gr. ῥοδι, vgr. ῥοΐδιον; cf. și vsl. *rodiĭ*), în BB: *„Din rodii"* (Nm., *13*, 24; în ms. 4 389, la fel). Variante: *rudii*, în ms. 45 (Nm., *20*, 5); *roidii*, în ms. 45 (Nm., *13*, 24). Vezi ST. L. EX., p. 4, **I.2.7.3.**; p. 37, **IV.1.5.29.**

1.5.17. sícheră 'băutură fermentată, ca berea, cidrul' [< gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος < ebr. *sêhar* 'vin de fructe'; lat. *sicera* n.pl. și f. 'sorte de boisson enivrante'; 'cidre'?], în ms. 45: *„Oțăt den síchera nu va bea"* (Nm., *6*, 3; deasupra cuvîntului *síchera* este adăugat, de aceeași mînă, termenul *rachiu*; în BB: *„Oțet den rachiu"*; în ms. 4 389: *„Oțet de olovină"*. Echivalentul în textul grecesc este: ὄξος ἐκ σίκερα [(τὸ) ὄξος, -εος, -ους 'vinaigre']. Cuvîntul *síchera* mai pare în același loc din ms. 45 (Nm., *6*, 3), fiind scris pe margine, de aceeași mînă, pentru sintagma *vin arsu*, din text.

1.5.18. siclă 'monedă și măsură de greutate la evrei' [< gr. (ὁ) σίκλος, -ου < ebr. *šekel*], în ms. 4 389: *„Să iai cîte 5 sicle de cap, după sicla cea sfîntă și sicla să fie de 20 de bani"* (Nm., *3*, 47; în BB și în ms. 45: *„Siclu"*). Vezi mai sus, p. 6, **II.1.2.1.**

1.5.19. stafidă 'boabă uscată de strugure' (< gr. σταφίδα; vgr. σταφίς, -ίδος 'raisin cuit au soleil', 'raisin sec'), în BB: *„Și stafide nu va mînca toate zilele rugii lui"* (Nm., *6*, 3; în ms. 45: *„Stafidă"*; în ms. 4 389: *„Struguri...stafidiț"*).

1.5.20. stafidit (< *stafidă*, vezi cuvîntul precedent), în ms. 4 389. Prima atestare literară a acestui adj. din H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1862, se modifică cu aproximativ 200 de ani: 1665–1680, în ms. 4 389.

1.6.0. Elemente maghiare

1.6.1. a bîntui 'a supăra', 'a incomoda', 'a deranja', 'a molesta' (< magh. *bánt* 'anrühren', 'beleidigen', 'quälen', 'verdriessen', 'anfechten' < *bán* 'bedauern', 'bereuen'; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 126), în BB: *„M-au bîntuit aceasta a zêcea și n-au ascultat glasul mieu"* (Nm., *14*, 22; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„M-au ispitit"*); forma *bîntuiêște* apare în ms. 45 (Nm., *14*, 11), fiind scrisă pe margine, de aceeași mînă, pentru *dodăiêște*, din text.

1.6.2. chip 1. s.n. 'idol' [< magh. *kép* 'Bild', 'Bildnis', 'Standbild', 'Angesicht', 'Gesicht'; sensul 'idol' s-a dezvoltat în sintagma *chip cioplit* 'Götzenbild' (= idol)], în BB: *„Și-i chemară pre ei la jîrtvele idolilor lor...și s-au închinat chipurilor lor"* (Nm., *25*, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Idolilor...idolilor"*); în BB: *„Și toate chipurile cêle vărsate ale lor le veți piêrde"* (Nm., *33*, 52; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Idolii lor cei vărsați"*), **2.** loc. adv. *în chip, cu chip* 'în mod evident', 'în mod clar', 'pe față', în BB: *„Voiu grăi lui în chip și nu pren pilde"* (Nm., *12*, 8; în ms. 45: *„Cu chip"*).

1.6.3. fêliu 'neam', 'trib', 'seminție' [< magh. *-féle* '-lei' (de exemplu magh. *két-féle* 'zweierlei'), din *fél* 'Hälfte']. Sensul menționat apare în ms. 45, de unde a fost preluat și în BB. El este prezent și în *Herodot*-ul de la Coșula, tradus din grecește, după unii cercetători, de Nicolae Milescu; vezi HERODOT, *Glosar*, p. 697, unde, însă, sensurile 'neam', 'trib', 'seminție' nu sînt consemnate, cu toate că ele există în text, de exemplu în I, 101, 125, 173; IV, 46; V, 62 și în alte locuri. Sensul special al subst. *fel, feliuri* a apărut în traducerile menționate sub influența cuvintelor grecești asemănătoare sub aspect fonetic (ἡ) φυλή, -ῆς 'tribu', 'section ou portion d'un peuple'; (τὸ) φῦλον, -ου 'tribu', 'race', 'famille', 'peuple', 'nation', prin fenomenul lingvistic numit atracție paronimică. În toate cazurile în care în textele românești menționate (BB, HERODOT) apare substantivul *fêliu*, cu sensurile menționate, putem presupune că în textele echivalente grecești se află cuvintele grecești (ἡ) φυλή sau (τὸ) φῦλον. V. rom. *fêliu*, cu sensurile menționate, cunoaște în BB, cartea *Numerii*, peste 30 de atestări, după cum urmează: *fêliu*, 9 ocurențe; *fêliul*, 16 ocurențe; *fêliului*, 1 ocurență; *fêliuri*, 2 ocurențe; *fêliurile*, 4 ocurențe. Un număr asemănător de ocurențe se găsește și în ms. 45. Dar în ms. 4 389, tradus de Daniil Panoneanul, subst. *fêliu*, cu sensurile menționate, nu apare, ci aici găsim denumirile *seminție*, *neam*, *ceată*. Spre ilustrare, vom da un singur exemplu: în timp ce în BB și în ms. 45 apare sintagma *„Fêliul lui Levi"* (Nm., *18*, 2), în ms. 4 389 se spune *„Seminția lui Lévii"*; cf. gr. φυλὴν Λευΐ.

Sensul special al cuvîntului *fêliu*, pl. *fêliuri*, în textul *Bibliei de la București*, a fost remarcat de autorii *Dicționarului Academiei Române*, care formulează următoarea observație (*DA*, s.v.): „În scrierea aceasta [BB], tradusă din grecește, *fel* redă pe gr. φυλή, și e cu putință ca semănărarea formală să-l fi hotărît pe traducător să aleagă acest cuvînt". Atribuirea sensurilor 'neam', 'trib', 'seminție' cuvîntului *fêliu* constituie o inovație a lui Nicolae Milescu. Faptul este important în disputa științifică privind paternitatea traducerii *Herodot*-ului de la Coșula, cu raportare la ms. 45 și la BB. Pentru alte aspecte (de natură fonetică) referitoare la cuvîntul *fel*, vezi ST. L. FAC., p. 51, **I.2.4.0.**; p. 67, **I.3.22.0.**

1.6.4. marfă 'bagaje', 'catrafuse', 'calabalîc'; 'avuție', 'lucruri' (< magh. *marha* 'Gut', 'Wahre'; 'Vieh'), în BB și în ms. 45 (Nm., *10*, 12; *16*, 27; *31*, 9; *32*, 16, 24); și *marhă*, în BB (Nm., *31*, 9). Vezi ST. L. FAC., p. 89–90, **IV.1.4.3.**

1.6.5. neam 'trib', 'seminție' (< magh. *nem* 'Geschlecht', 'Stamm') este prezent în toate cele trei texte studiate, în numeroase ocurențe. Dăm un singur exemplu din BB: *„Den neamul lui Manási"* (Nm., *1*, 35;

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

în ms. 45, la fel; în ms. 4 389, vers. 33: *„Den seminţiia Manásiei"*).

1.6.6 oraş 'cetate', 'fortăreaţă' [< magh. *város, várasi* (< *vár* 'Festung') 'Stadt', 'Festung'], în ms. 4 389: *„Şi dêde Moisei feciorilor lui Ruvim...cetăţile şi hotarăle şi oraşăle denprejurul ţării"* (Nm., *32*, 33; în BB şi în ms. 45: *„Cetăţi"*). Deşi termenul *oraş* este atestat începînd din secolul al XV-lea în textele slavo-române (vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 579), în textele de care ne ocupăm el nu apare decît cu totul sporadic, în locul său apărînd fie *tîrg*, fie *cetate*.

1.6.7. pildă 1. 'enigmă', 'ambiguitate', 'obscuritate'; 'aluzie', 'insinuare' [< magh. *példa* 'Beispiel', 'Muster', 'Vorbild' (< mhd. *bilde*)], în BB: *„Gură cu gură voiu grăi lui în chip şi nu pren pilde"* (Nm., *12*, 8; în ms. 45, la fel), după gr. λαλήσω αὐτῷ ἐν εἴδει, καὶ οὐ δι αἰνιγμάτον [(τὸ) εἶδος, -εως, -ους 'aspect', 'apparence'; (τὸ) αἴνιγμα, -ατος 'parole ambiguë, obscure'; 'allusion', 'insinuation'; 'énigmes']; în latineşte: *„Palam, et non aenigmata et figuras Dominum videt"*; în BJ: *„Dans l'évidence, non en énigmes"*. **2.** 'poem', 'alegorie', în BB: *„Şi luînd pilda lui, zise"* (Nm., *23*, 7; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389), după gr. καὶ ἀναλαβὼ τὴν παραβολὴν αὐτοῦ [(ἡ) παραβολή, -ῆς 'parabole', 'alégorie'); în BJ: *„Il prononça son poème"*.

1.6.8. pilduitor 'care vorbeşte enigmatic, ambiguu, obscur, prin aluzii, insinuant'; 'poet' (< *pildă*; vezi cuvîntul precedent), în BB: *„Pentru aceea vor grăi pilduitorii"* (Nm., *21*, 27; în ms. 45 şi în ms. 4 389, la fel); în gr. οἱ αἰνιγατισταί [(ὁ) αἰνιγματιστής, -οῦ 'qui parle par énigmes (parole ambiguë, obscure'; 'allusion', 'insinuation', 'énigme'].

1.6.9. ponoslu 'ocară', 'ruşine' (< vb. *a ponoslui* < magh. *panaszol* < vsl. *ponosŭ*), în BB: *„Şi adusără ponoslu pămîntului"* (Nm., *13*, 33; în ms. 45: *„Întristare"*; în ms. 4 389: *„Înfricoşare"*); în gr. (ἡ) ἔκστασις, -εως (la fig.) 'trouble d'esprit', 'colère violente', 'égaremant', 'stupeur', 'extase'. Vezi ST. L. FAC., p. 90, **IV.1.4.4.**; ST. L. LV., p. 22, **IV.1.5.7.**

1.6.10. a (se) sudui 'a (se) certa', 'a (se) insulta' (< magh. *szid* 'fluchen', 'schimpfen'; 'jurer', 'injurier', 'réprimander'), în BB: *„Aceasta e Apa Pricii, căci se-au suduit fiii lui Israil înaintea Domnului"* (Nm., *20*, 13; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Huliră"*); în BB: *„Şi suduia nărodul pre Moisi"* (Nm., *20*, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Dosădiia"*).

1.6.11. şirag (şi: *şireag*) 'unitate militară'; 'ceată', 'mulţime' (< magh. *sereg* 'Heer', 'Schar'; 'Haufen', 'Menge') este prezent în toate cele trei texte studiate, în variante şi forme ca: *şiragul*, în ms. 45 (Nm., *1*, 52; în BB: *„Rînduială"*; în ms. 4 389: *„Ceată"*); *şireagul*, în BB şi în ms. 4 389 (Nm., 2, 2, 3; în BB şi în 2, 25, 31, 34; *10*, 18, 22); *şireagului*, în ms. 4 389 (Nm., 2, 17); *şireagurile*, în BB (Nm., 2, 18); *şiragurile*, în ms. 45 (Nm., *10*, 14, 25); *şîreagurile*, în BB (Nm., *10*, 14).

1.6.12. uriaş 'géant', 'Riese' (< magh. *óriás* 'id.', dial. *óɯrijás*; Lajos Tamás, *EWUR*, p. 830–831), în BB: *„Şi acolo am văzut uriiaşii"* (Nm., *13*, 34; în ms. 45 şi în ms. 4 389, la fel).

1.7.0. Elemente germane (săseşti)

1.7.1. cîrlan 'miel de un an' (< săs. *gĕrlenk*; vezi ST. L. LV., p. 22–23, **IV.1.6.2.**), în ms. 4 389: *cîrlan* (Nm., *28*, 21, 29); *cîrlani* (Nm., *28*, 27); *cîrlanii* (Nm., *28*, 21, 29); în ms. 45: *cîrlăniţă* (Nm., *6*, 14; în BB: *„Mioară"*; în ms. 4 389: *„Miea"*).

1.7.2. ştreang 'aţă groasă', 'coardă', 'funie', 'cablu' (< săs. *štrank* 'gebinde Garn'; vezi ST. L. FAC., p. 92, **IV.1.5.4.**), în BB: *„Ştreangurile"* (Nm., *3*, 37; *4*, 33, 37; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Funicêlele"*).

1.8.0. Elemente turceşti

1.8.1. ghierdan 'colan', 'lanţ de aur la gît, ca podoabă' (< tc. *gerdan*; vezi ST. L. FAC., p. 92, **IV.1.6.4.**), în ms. 4 389: *Au adus dar... brăţări şi ghierdane"* (Nm., *31*, 50; în BB: *„Gherdan"* şi *„Împletitură"*; în ms. 45: *„Împletit"*).

1.8.2. gravaní 1. (adj.) 'roşu-stacojiu', **2.** (subst.) 'stofă de culoare stacojie' (< tc. *harvani*; vezi ST. L. EX., p. 39–40, **IV.1.9.7.**), în ms. 4 389: *„Toată haina gravaní"* (Nm., *4*, 7, 13; în BB şi în ms. 45: *„Haină tot mohorîtă"*).

1.8.3. ibric 'vas de metal folosit la libaţii' (< tc. *ibrik*; vezi ST. L. EX., p. 40, **IV.1.9.8.**), în BB: *„Ibricile cu care toarnă"* (Nm., *4*, 7; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Ibricele"*).

1.8.4. iuzbaş 'comandant mai mare peste o sută de soldaţi' (< tc. *yüzbaşı* < *yüz* 'sută' + *başı* 'şef'; vezi ST. L. EX., p. 40, **IV.1.9.9.**), în ms. 4 389: *„Pre căpitani şi pre iuzbaş"* (Nm., *31*, 14; în BB şi în ms. 45: *„Cei preste mii şi cei preste sute"*); *„Către iuzbaşii care veniia de la tăiêrea războiului"* (Nm., *31*, 21; în BB şi în ms. 45: *„Oamenii puterii"*); *iuzbaş* (pl.) (Nm., *31*, 52, 54; în BB şi în ms. 45: *„Cei preste sute"*).

1.8.5. lighin 'lighean' (< tc. *legen* 'Waschschüssel'; vezi ST. L. EX., p. 40, **IV.1.9.10**; ST. L. LV., p. 24, **IV.1.7.5.**), în ms. 4 389: *„Să acopere lighinul"* [NM., *4*, 14; în BB (vers. 15): *„Spălătoarea"*; în ms. 45: *„Medelniţa"*].

1.8.6. a mozaviri 'a calomnia', 'a defăima', 'a ponegri' (< *mozavir* 'calomniator' < tc. *müzavir*; ngr. μουζαβίρης; vezi ST. L. FAC., p. 92, **IV.1.6.6.**; ST. L. LV., p. 24, **IV.1.7.6.**), în ms. 4 389: *„Că au mozavirit cuvîntul Domnului"* (Nm., *15*, 31; cuvîntul *mozavirit* este adăugat pe margine, de aceeaşi mînă, pentru *hulit*, din text; în BB, vers. 29: *„Au defăimat"*; în ms. 45, vers. 29: *„Au hulit"*).

1.8.7. odaie (şi: *hodaie*) 'tamazlîc', 'ţarc, loc îngrădit în care stau oile'; 'staul de oi' (< tc. *oda*; bg., sîrb. *odaja*;

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

din română, cuvîntul a pătruns în maghiară: *hodály*, vezi A. Scriban, *Dicț.*, s.v.), în BB: *„Odăi de oi vom face aicea dobitoacelor noastre"* (Nm., *32*, 16; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Staule și oboară oilor"*); *„Luo odăile lor și le numi pre êle Odăile lui Iair"* (Nm., *32*, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Hodăile"*); *„Odăi de oi"* (Nm., *32*, 36; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Hodăi de oi"*); *„Va ieși la odaia Aradu"* (Nm., *34*, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Hodaia lui Arad"*). Varianta cu *h-* se mai întîlnește în ms. 4 389 în Nm., *35*, 3 (*hodăi*); *35*, 7 (*hodăile*). Pe baza datelor oferite de *ALR-II/I*, p. 115, MN [3 780]; și p. 13, h. 257, *cocioabă*, se poate contura aria de răspîndire a variantei cu *h-* protetic: nord-vestul Munteniei (pct. 762, 784), centrul și nordul Olteniei (pct. 836, 848). Varianta *hodaie* mai este consemnată în pct. 235 de lîngă Tîrgu-Mureș și în pct. 769, București (informatorul de aici este țigan). Apariția acestei forme în ms. 4 389 s-ar putea explica prin originea traducătorului acestui text din zona lingvistică cu *h-* din nordul Olteniei sau din nord-vestul Munteniei. Către această regiune trimit și alte fapte lingvistice din acest text.

1.8.8. singif 1. 'bordură la haină', 'ramă', 'chenar pe marginea unei haine', **2.** 'ciucure', 'canaf', 'franjuri' (< tc. *sincef*; vezi ST. L. EX., p. 41, **IV.1.9.12.**), în BB: *„Să-ș facă loru sîngifu pre arepile hainelor lor"* (Nm., *15*, 36; în ms. 45: *„Prohrab"*; în ms. 4 389: *„Ciucuri"*); în BB: *„Și veți pune pre sîngifurile aripilor împletitura vînătă și va fi voao la sîngifuri"* (*ibid.*).

1.8.9. tipsie 'farfurie de metal, întinsă', 'tabla' (< tc. *tepsi*; vezi ST. L. EX., p. 41, **IV.1.9.14.**), în ms. 4 389: *„Și aduse darul său o tipsie de argint"* (Nm., *7*, 13; cuvîntul mai apare și în vers. 19, 25, 31, 37, 49 etc.; în BB și în ms. 45: *„Blid"*).

2. CUVINTE CU SENS DIFERIT DE CEL ACTUAL

2.1.0. Calcuri lingvistice

Sînt incluse în acest capitol calcurile semantice propriu-zise după limba greacă, uneori și după cea slavonă, și construcțiile intensive de tipul *a păzi pază* 'a păzi', *a scuipi scuipind* 'a scuipa', pe care traducătorii români le-au preluat în mod servil din greceşte, iar în această limbă ele fuseseră, adesea, calchiate din ebraică. În cazul ms. 4 389, al cărui traducător, Daniil Panoneanul, a avut ca principal model versiunea slavonă, construcțiile de acest tip au putut fi preluate din această limbă, care, și ea, fusese modelată ca limbă literară după versiunea grecească. Unele eventuale reluări din studiile precedente sînt motivate de îmbogățirea cu date noi, semantice, etimologice sau de altă natură, a cuvintelor și expresiilor asupra cărora ne-am mai oprit.

2.1.1. a se adaoge 'a se alătura', 'a trece de partea cuiva', 'a se asocia' reprezintă o calchiere a gr. προστίθημι 'poser auprès', 'approcher', 'ajouter'; 'mettre avec', 'associer', 'adjoindre'; uneori 'attacher à un parti'; la mediu: 's'attacher', s-adjoindre à; 'se ranger du parti de', în BB: *„Și Aaron adăugîndu-se să moară acoló"* (Nm., *20*, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Lui Aáron i se va apropiia și va muri"*), după gr. καὶ Ἀαρὼν προστεθεὶς ἀποθανέτω ἐκεῖ. În BJ: *„Aaron sera réuni aux siens"*. Vezi ST. L. FAC., p. 92, **IV.2.2.1.**; ST. L. EX., p. 41, **IV.2.1.1.**

2.1.2. aducere 'prinos', 'jertfă', 'ofrandă', în ms. 4 389: *„Iată eu am dat paza aducerilor mêle"* (Nm., *18*, 8; în BB și în ms. 45: *„Începăturilor"*), calchiat după sl. **приносъ моихъ**. Etimonul cuvîntului sl. *prinosŭ* are sensul 'aducere': vbg., vrus. *nesti, nesǫ* 'a purta', 'a aduce'; rus. *nesú, nestí* 'id.'; bg. *nesъ*; cu reprezentanți în toate limbile slave (vezi M. Vasmer, *REW*, II, p. 215; A. Scriban, *Dicț.*, sub *prinos*). Alte exemple pentru sensul 'prinos' al cuvîntului *aducere*, în ST. L. LV., p. 25, **IV.2.1.3.**

2.1.3. a aduna, în construcția intensivă: *a aduna adunarea*, în BB: *„Și toată adunarea au adunat-o"* (Nm., *1*, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Și adunară toată strînsura"*), după gr. πᾶσαν τὴν συναγωγὴν συνήγαγον [vb. συνάγω 'réunir', 'rassembler'; (ἡ) συναγωγή, -ῆς 'rassemblement', 'réunion'].

2.1.4. aminte, în expr.: *a lua aminte* 'a iscodi', 'a spiona', în BB: *„Și veniră pînă la Valea Strugurului și luară aminte pre ea"* (Nm., *13*, 24; la fel în ms. 45: în ms. 4 389: *„O iscodiră"*), după gr. καὶ κατεσκέψαντο αὐτῆν (vb. κατασκέπτομαι **1.** 'examiner avec soin', **2.** 'observer', 'guetter'); *„Cînd au trimis pre ei...ca să ia aminte pămîntul"* (Nm., *32*, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să iscodească"*), după gr. ὅτε ἀπέστειλα αὐτοὺς...κατανοῆσα τῆν γῆν (vb. κατανοέω, -ῶ, viit. -νοήσω 'observer', 'remarquer', 'comprendre'; în sens neutru 'avoir sa conaissance').

2.1.5. arătare 'sentință sau răspuns primit de preot de la oracolul divin', în BB: *„Și-l vor întreba pre el judecata arătărilor"* (Nm., *27*, 21; în ms. 45: *„Giudețul arătărilor"*; în ms. 4 389: *„Judecată cu arătare"*), după gr. καὶ ἐπερωτήσουσιν αὐτὸν τὴν κρίσιν δήλων [vb. ἐπερωτάω, -ῶ, viit. -ήσω 'interroger'; 'consulter'; 'demander'; (ἡ) κρίσις, -εως 'jugement', 'sentence'; (τὰ) δῆλα, -ων 'visions'; adj. δῆλος, -η, -ον 'apparent'; 'claire', 'évident'; 'certain']. Sintagma *„Judecata adevărului"* este redată în versiunea franceză (BJ) prin: *„Qui consultera pour lui selon le rite de l'Urim"*, cu precizarea că e vorba de răspunsurile primite de la oracolul divin de către preot, răspunsuri pe care acesta le va transmite conducătorului poporului evreu Iosua Navi.

2.1.6. aripă 'poală', 'marginea de jos a unei haine', în BB: *„Să-ș facă loru sîngifu pre arepile hainelor lor...și veți pune pre sîngifurile aripilor împletitură vînătă"* (Nm., *15*, 36; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 38: *„Poalele"*; *„La poale"*), după gr. τὰ πτερύγια τῶν ἱματίων αὐτῶν [(τὸ) πτερύγιον, -ου **1.** 'petite aile', **2.** 'but de l'aile', **3.** (par. ext.) 'extremité ou appendice tel que frange d'une étoffe', **4.** 'pan d'un habit']. Ultimul sens a fost avut în vedere de Nicolae Milescu atunci cînd

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

a atribuit cuvîntului românesc *aripă* sensul 'poală', care a fost preluat și de diortositorii bucureșteni ai BB. Dar în ms. 4 389, traducătorul a recurs la termenul propriu românesc *poală*. În *DA*, sensul 'poală de haină' al cuvîntului *aripă* este atestat dintr-o sursă care datează abia de la sfîrșitul secolului trecut (Frédéric Damé, *Nouveau Dictionnaire roumain-français*, I-IV, Bucarest, 1883–1885).

2.1.7. aruncare 'săgeată', în ms. 45: *„Și cu aruncările lui va săgeta de tot pre nepriiateni"* (Nm., *24*, 8; în BB și în ms. 4 389: *„Cu săgeţile"*), după gr. καὶ ταῖς βολίστιν αὐτοῦ κατατοξεύσει ἐχθρόν [(ἡ) βολίς, -ίδος **1.** 'sonde', 'plomb qui sert à sonder', **2.** 'coup de dés', **3.** 'trait' ou 'jet' (= săgeată), din vb. βάλλω 'jeter', 'lancer', 'lancer un trait ou des traits'; vb. κατατοξεύω, viit. -εύσω 'attaquer à coups de flèches'; 'percer de ses flèches'; (ὁ) ἐχθρός, -οῦ 'ennemi']. Sensul 'săgeată' al cuvîntului rom. *aruncare* nu este înregistrat în *DA*, s.v.

2.1.8. a ascunde, în expr.: *a ascunde din ochii cuiva* 'a ascunde de cineva ceva', în BB: „[Femeia] *va ascunde den ochiii bărbatului ei și va tăgădui*" (Nm., *5*, 13; în ms. 45 și în ms. 4 389: *„Va ascunde de ochii"*), după gr. καὶ λάθῃ ἐξ ὀφθαλμῶν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς (vb. λανθάνω, viit. λήσω sau λήσομαι, aor. ἔλαθον, perf. λέληθα 'se tenir cache'; 'être caché ou inconnu à qn.').

2.1.9. a așterne 'a masacra', 'a potopi', 'a ucide pînă la unul', în BB: *„I-au așternut pre dînșii în pustie"* (Nm., *14*, 16; în ms. 45: *„...pre înșii întru pustiiu"*; în ms. 4 389: *„I-au potopit"*), după gr. κατέστρωσεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐρήμῳ (vb. καταστρώννυμι, viit. στρώσω **1.** 'étendre à terre', 'coucher', **2.** 'tuer', 'abattre'). Sensul **2.** al verbului grecesc a fost atribuit de Nicolae Milescu verbului românesc *a așterne*, al cărui sens de bază coincide cu sensul **1.** al cuvîntului grecesc. Evoluția semantică 'a întinde la pămînt' → 'a ucide' este consemnată și în cazul verbului românesc *a așterne* (vezi *DA*, s.v., sensul **3.**), dar ea se află într-o fază incipientă și incertă, fiind ilustrată cu exemple de dată relativ recentă (A. Pann). Exemplul de mai sus, din ms. 45, mult mai vechi, este calchiat din limba greacă.

2.1.10. auri (pl., rar, al subst. *aur*) 'monede de aur', 'galbeni', în BB: *„Căție, una, de zêce auri, plină de tămîie"* (Nm., *7*, 14, 32; în ms. 45: *„De auri"*; în ms. 4 389: *„De 10 galbeni de auri"*), după gr. θυΐσκην μίαν δέκα χρυσῶν [(ὁ) χρυσός, -ου **1.** 'or', **2.** 'monnaie d'or', **3.** 'vase d'or' (și: somme d'or'); (ἡ) θυΐσκη, -ης 'encensoir']. Nicolae Milescu a transpus în română forma de plural genitiv a substantivului grecesc, χρυσῶν, creînd un plural, neobișnuit, *auri*. Tot acest traducător a folosit și forma de plural *aururi*, calchiată din greceşte, vezi ST. L. EX., p. 41, **IV.2.1.5.** (și *aure*).

2.1.11. a băga, în expr.: *a băga în urechi martorul* 'a asculta', în ms. 45: *„Scoală-te, Valac, și ascultă < bagă în urechi martorul > feciorului lui Sepfor"* (Nm., *23*, 18; cuvintele dintre parantezele ascuțite sînt adăugate pe margine, de aceeași mînă; în text apare, în mod eronat, și cuvîntul *mortul*, în loc de *martor*, greșeala din urmă aparținînd copistului; în BB: *„Scoală-te, Valac, și ascultă! Ascultă mărturie!"*; în ms. 4 389: *„Ia aminte mărturie!"*), după gr. καὶ ἄκουε, ἐνώτισαι μάρτυς υἱὸς Σεπφώρ [vb. ἐνωτίζομαι, în limbajul biblic: 'entendre', 'écouter', alcătuit din ἐν 'dans', 'en' + (τὸ) οὖς (gen. ὠτός, dat. pl. ὠσί) 'oreille'; (ὁ) μάρτυς, -υρος 'temoin'; cuvîntul *mărturie* din BB și din ms. 4 389 are sensul 'martor'; cf. versiunea franceză, din BJ: *„Écoute, prête-moi l'oreille'*]. Nicolae Milescu a transpus în românește elementele componenete ale verbului grecesc menționat. Expresia verbală *a băga în urechi* 'a asculta cu atenție și a ține bine minte' este semnalată în *DA*, s.v. *a băga*, pe baza unui exemplu din *Biblia de la București*; dar există în acest dicționar și atestări de dată mai nouă (Jipescu, Teodorescu), ceea ce ar proba că poate fi vorba, în ultimul caz, și de o evoluție semantică internă. Pentru textele vechi, trebuie admisă influența modelului grecesc. Vezi mai jos, p. 33, **IV.2.1.50.**, *martur*.

2.1.12. bătrîn 'șef (al poporului)', 'șef', 'conducător', în BB: *„Și vei fi întru noi bătrîn"* (Nm., *10*, 31; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Hatman"*), după gr. καὶ ἔσῃ ἐν ἡμῖν πρεσβύτης [(ὁ) πρεσβύτης, -ου **1.** 'veillard', 'homme d'âge', **2.** 'ancien du peuple', 'chef']. Traducătorul a adăugat cuvîntului românesc *bătrîn* sensul **2.** al cuvîntului grecesc. Acest sens nu este consemnat în *DA* și nici în H. Tiktin², *DRG*, s.v.

2.1.13. bătrînime 'consiliul bătrînilor, senat'; 'totalitatea bătrînilor', în BB: *„Și zise Moav bătrînimei lui Madiam"* (Nm., *22*, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Cătră bătrîni"*), după gr. καὶ εἶπε Μωάβ τῇ γερουσία Μαδιάμ [(ἡ) γερουσία, -ας 'senat'; 'conseil des veillards'; (ὁ) γέρον, -οντος 'veillard']. Derivatul *bătrînime* cu sensul menționat este atestat în *DA* și în H. Tiktin², *DRG*, s.v., pe baza exemplelor din BB.

2.1.14. boiariu (și: *boiaren, boiarin*) 'conducător', 'șef', 'căpetenie', în toate cele trei texte studiate (vezi *Indicele de cuvinte*), transpune gr. (ὁ) ἄρχων, -οντος 'chef', 'commandant'; 'magistrat' (< vb. ἄρχω 'être le chef', 'être à la tête', 'commender à'). Vezi St. L. LV., p. 18, **IV.1.3.5.**

2.1.15. braț 'pulpă (la animale)', 'șoldul din față (la animale)', în BB: *„Și va lua preotul brațul fiert den berbêce"* (Nm., *6*, 19; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Un umere de berbêce"*), după gr. (ὁ) βραχίον, -ονος **1.** 'bras', **2.** 'épaule chez les animaux'. Sensul **2.** al cuvîntului grecesc a fost transferat și asupra cuvîntului românesc *braț*. Acesta din urmă se întîlnește și în sintagma: *„După-brațul"*, cu sensul 'șoldul din față la animale', în BB: *„Și după-brațul cel direpț ție va fi"* (Nm., *18*, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Umărul cel direpț"*), după gr. καὶ κατὰ τὸν βραχῖονα τον δεξίον σοι ἔσται. Vezi ST. L. EX., p. 41, **IV.2.1.10.**; ST. L. LV., p. 25, **IV.2.1.11.**

2.1.16. cap 1. 'capitol al unei opere scrise (cărți)', atestat în toate cele trei texte studiate, este calchiat după gr. (ἡ) κεραλή, -ῆς **1.** 'tête', **2.** 'chapitre d'un ouvrage'. **2.** în expr.: *a lua capul cuiva* 'a socoti', 'a număra', în

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

BB: *„Slugile tale au luat capul oamenilor celor războinici"* (Nm., *31*, 49; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Au făcut căutare bărbaților"*), după gr. οἱ παῖδές σου εἰλήφασι τὸ κεφάλαιον τῶ ἀνδρῶν [vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον, perf. εἴληφα 'prendre', 'saisir'; (τὸ) κεφάλαιον, -ου 'capital d'une somme prétée', 'le principal d'une somme'; vb. κεφαλαιόω, -ῶ 'additionner, et par ext.' 'compter', 'supputer']. Traducătorul român, Nicolae Milescu, a atribuit expresiei românești *a lua capul* un sens cu totul neobișnuit, din cauza transpunerii servile, cuvînt cu cuvînt, a versiunii grecești, iar diortositorii BB au preluat această soluție, fără a ține seama că sensul frazei românești este complet opus celui din fraza grecească. În BJ: *„On fait le compte"*.

2.1.17. casă 1. 'familie', **2.** 'neam', 'popor', după gr. (ὁ) οἶκος, -ου, care, alături de sensul principal 'maison,' înseamnă și 'familie'. Exemple: în BB: *„După casele moșiilor lor"* (Nm., *1*, 2; în ms. 45: *„După casele viților lor"*; în ms. 4 389: *„Casele rudeniilor"*), după gr. κατ' οἴκους πατριῶν αὐτῶν. În BJ: *„Par clans et par familles"*; în BB: *„Toată casa lui Israil"* (Nm., *20*, 29; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), după gr. πᾶς οἶκος Ἰσραήλ.

2.1.18. a călca 'a depăși limita', 'a călca o lege', 'a ofensa printr-o serie de contravenții', în BB: *„De nu ai călcat a te pîngări supt bărbatul tău"* (Nm., *5*, 19; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. εἰ μη παραβέβηκας μιανθῆναι ὑπό τὸν ἄνδρα τῆς σεαυτῆς [vb. παραβαίνομαι, perf. παραβέβαμι 'être enfreint'; παραβαίνω 'deppasser', 'passer outre']. Vezi ST. L. LV., p. 25, **IV.2.1.13.**

2.1.19. căpetenie (< *capete*, pl. al lui *cap* + suf. *-enie*), cu sensul 'elită', 'cei mai de frunte', 'floarea', 'lamura', este un calc după gr. (τὸ) κεφάλιον, -ου 'le haut, le sommet d'une chose'; 'le point important', 'le principe', fiind atestat în BB: *„Ia căpetenia fiilor lui Cath"* (Nm., *4*, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.20. căpețel, vezi mai sus, p. 19, **IV.1.1.2.**, *căpețel.*

2.1.21. ceas, în expr.: *întru ceasul lui* 'la timpul oportun (cînd trebuie să cadă o sărbătoare, de pildă Paștele)', după gr. καθ'ὥραν αὐτοῦ [(ἡ) ὥρα, -ας **1.** 'division quelconque du temps', **2.** 'an, année', **3.** saison d'année, de la vie etc.', **4.** 'division de la jour', 'heure'], în BB: *„Zi și facă fiii lui Israil Paștele întru ceasul lui"* (Nm., *9*, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„La vrêmea ei"*). Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *ceas* 'oră' sensul **3.** 'vreme', 'perioadă', al cuvîntului grecesc.

2.1.22. corn, în sintagma: *cel-cu-un-corn* 'animal fabulos cu un corn în frunte, inorog', după gr. (ὁ) μονόκερως, -ωτος 'licorne'; vsl. *inorogŭ*, în BB: *„Ca slava celui-cu-un-corn"* (Nm., *24*, 8; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.1.23. a curăți, în construcția intensivă: *a curăți cu curăție* 'a ispăși', 'a purifica', 'a expia', în BB: *„Și cu curăție nu va curăți pre cel vinovat"* (Nm., *14*, 18; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Nu va cruța cu cruțare"*), după gr. καὶ καθαρισμῷ οὐ καθαριεῖ τὸν ἔνοχον [(ὁ) καθαρισμός, -οῦ 'purification' < καθαρός, -α, -ον 'pur', 'propre'; vb. καθαρεύω, viit. -εύσα 'être pur', 'être innocent'; ἔνοχος, -ος, -ον 'dévoué à la vengeance de'; 'accusé de'].

2.1.24. cuvînt, în expr.: *a fi cuiva greu cuvîntul* 'a-i veni greu', 'a-i fi greu cuiva', în BB: *„Căce greu-m iaste mie cuvîntul acesta"* (Nm., *11*, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Îmi iaste foarte cu greu"*), după gr. ὅτι βαρύ μοι ἐστι τὸ ῥῆμα τοῦτο [(τὸ) ῥῆμα, -ατος **1.** 'parole', 'mot', **2.** 'sentence', 'maxime', **3.** 'dicton', 'adage', **4.** 'tout ce qui se dit ou se prononce comme discours, chant, poème', **5.** (gram) 'verbe'; βαρύς, -εῖα, -ό 'pesant, lourd'; 'grave', 'accablant', 'pénible']. În latinește: *„Quia gravis est mihi"*; în franceză (BJ): *„C'est trop lourd pour moi"*. Nicolae Milescu a transpus în românește cuvînt cu cuvînt construcția grecească, iar modelul său a fost preluat de diortositorii BB.

2.1.25. a da, în construcția intensivă: *a da dare* 'a dărui', 'a dona', 'a face o ofrandă', în BB: *„Dare dați sînt aceștea mie"* (Nm., *3*, 9; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Că dați sînt aceștea"*), după gr. δόμα δεδομένοι [(τὸ) δόμα, -ατος 'don, ce que l'on donne'; vb. δέδομαι, perf. pasiv de la vb. δίδωμι 'a da'].

2.1.26. drept (și: *direpț*) 'imediat', 'îndată', 'pe loc', în BB: *„Și mêrse direpț"* (Nm., *23*, 3; în ms. 45: *„Dreptu"*; în ms. 4 389: lipsește), după gr. ἐπορεύθη εὐθεῖαν [adj. εὐθύς, -εῖα, -ό 'droit', 'direct'; adv. εὐθύς **1.** 'directement, en ligne droit', **2.** 'aussitôt', 'à l'instant même', 'aussitôt après']. Cuvîntului românesc *drept* i s-a adăugat sensul **2.** al adverbului grecesc.

2.1.27. dreptare, vezi mai jos, p. 32, **IV.2.1.40.**, *îndreptare.*

2.1.28. duh 'vînt', în BB: *„Și ieși duh de la Domnul și au trecut prepelițe de la mare"* (Nm., *11*, 31; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ πνεῦμα ἐξῆλθε παρὰ κυρίου [(τὸ) πνεῦμα, -ατος **1.** 'souffle', 'haleine', 'vent', **2.** 'esprit', 'le Saint Esprit' < vb. πνέω 1. 'souffler', 2. 'respirer'].

2.1.29. a se face, **1.** în expr.: *„Facă-se, facă-se!"* 'amin, așa să fie!', în BB: *„Și va zice muiêrea: «Facă-se, facă-se!»"* (Nm., *5*, 22; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Amin, așa să fie!"*), după gr. γένοιτο γένοιτο (vb. γίγνομαι 'être', 'exister', 'avoir lieu'). În latinește: *„Amen, amen!"*. **2.** 'a fi', 'a exista', în BB: *„De să va face voao proroc"* (Nm., *12*, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„De va fi întru voi"*), după gr. ἐὰν γένηται [γίγνομαι 'être', 'exister', 'naître'].

2.1.30. facere 'obiect', 'lucru', în BB: *„Și toată facerea den piêle de capră"* (Nm., *31*, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Tot ce va fi făcut de piêle de capră"*), după gr. πᾶσαν ἐργασίαν ἐξ αἰγείας [(ἡ) ἐργασία, -ας 'travail', 'occupation'; 'l'action de mettre en oeuvre, de faire valoir', din familia cuvîntului (τὸ) ἔργον, -ου 'ouvrage', 'travail'; 'chose'.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

2.1.31. fapt 'lucru', în ms. 45: *„Tot cela ce întră în lontru către faptul faptelor"* (Nm., *4*, 48; în BB: *„Spre lucrul lucrurilor"*; în ms. 4 389: *„Să lucrêze lucrul"*), după gr. πρὸς τὸ ἔργον τῶν ἐργῶν. Vezi cuvîntul precedent. Vezi ST. L. LV., p. 26, **IV.2.1.23.**

2.1.32. față, în expr.: *preste față* 'cu fața la pămînt', 'cu fața în jos', în BB: *„Și căzu Moisi și Aaron preste față înaintea a toată adunarea"* (Nm., *14*, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Căzură jos"*), după gr. καὶ ἔπεσε...ἐπὶ πρόσωπον [vb. πίπτο, viit. πεσοῦμαι, aor. ἔπεσον (și: ἔπεσα) (în *Biblie*) 'se prosterner pour adorer'; ἐπὶ (cu acuz.) 'sur'; 'à, vers'; 'contre'; (ὁ) πρόσωπον, -ου 'visage', 'face']. Cf. ST. L. FAC., p. 94, **IV.2.2.24.**

2.1.33. a fi (+ subst. sau pron. în dat. sau acuz.), în construcții ca: *a fi cuiva* 'a poseda'; *a fi la cineva* 'id.'

1. a fi + dativul, în BB: *„Căci nu iaste lui fecior"* (Nm., *27*, 4; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Căci n-are feciori"*), după gr. ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱός; în BJ: *„Puisqu-il n'a pas eu de fils"*; în BB: *„Ca nişte oi cărora nu iaste păstoriu"* (Nm., *27*, 17; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Oi care n-au păstor"*), după gr. ὡσεὶ πρόβατα οἷς οὐχ ἔστιν ποιμήν [(τὸ) πρόβατον, -ου 'mouton', 'brebis'; (ὁ) ποιμήν, -ένπς 'berger', 'pasteur']; în BB: *„Și dobitoacele mulțime era fiilor lui Ruvim"* (Nm., *32*, 1; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Feciorii lui Ruvim...avea dobitoc foarte mult"*), după gr. καὶ κτήνη πλῆθος ἦν τοῖς υἱοῖς Ῥουβὴν [(τὸ) κτῆνος, -εος, -ους 'bétail'; în BJ: *„Les fils de Ruben...avaient de grands troupeaux, très importants"*; în BB: *„Și acoló nu era apă norodului să bea"* (Nm., *33*, 14; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în loc de: '*Nu avea norodul apă să bea*'), după gr. καὶ οὐκ ἦν ἐκεῖ ὕδωρ τῷ λαῷ πιεῖν.

2. a fi + acuzativul 'a avea', 'a poseda, a aparține cuiva'; în grecește, echivalentă este tot construcția *a fi* + dativul 'id.'. De exemplu, în BB: *„Și feciori nu era la dînșii"* (Nm., *3*, 4; în ms. 45: *„Nu era la înșii"*; în ms. 4 389: *„Feciori dentr-înșii nu fură"*; sensul este: 'Nu aveau feciori'), după gr. καὶ παιδία οὐ ἦν αὐτοῖς [(τὰ) παιδία, -ων, pl. de la (τὸ) παιδίον, -ου 'petit enfant']; în BB: *„Iară de nu va fi la om rudenie"* (Nm., *5*, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„De nu va avea omul rudenii"*; versiunea din ms. 4 389 este corectă), după gr. ἐὰν δὲ μή ἦ τῷ ἀνθρώπῳ ὁ ἀγχιστεύων [(ὁ) ἀγχιστεύς, -έως 'proche parent']; în BB: *„Și toate cîte sînt la dînșii"* (Nm., *16*, 30; în ms. 45: *„Sîntu la înșii"*; în ms. 4 389: *„Sînt ale lor"*; sensul este: 'Toate cîte posedă'), după gr. καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτοῖς. Construcția *a fi* + dativul, cu sensul 'a poseda', 'a avea', se întîlnește și în ms. 4 389: *„Dară de unde iaste mie carne să dau acestor oameni?"* (Nm., *11*, 13).

2.1.34. folos, în sintagma: *de folos* 'măcar să', 'mai bine să', în ms. 45: *„De folos să him perit întru perirea fraților noștri"* (Nm., *20*, 2; pe margine, de aceeași mînă: *„Măcară"*; în BB: *„Măcară să fim perit"*; în ms. 4 389: *„Mai bine ară fi fost să fim murit"*), după gr. ὄφελον ἀπωλόμεθα ἐν τῇ ἀπωλείᾳ τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν; ὄφελον se folosește pentru a exprima o dorință: Ὤφελον ἐκλιπεῖν βίον 'J'aurais bien dû quitter la vie', 'plût aux dieux que j'eusse quitté la vie!' < vb. ὀφείλω 'devoir', 'être débiteur', 'être obligé à', 'être tenu de'; cf. și interj. ὄφελον 'plût à Dieu!', 'plût au ciel!'; (τὸ) ὄφελος, -εος, -ους (nefolosit în cazurile oblice) 'utilité', 'profit', 'avantage', în expresii ca: τί ὄφελος τούτου 'à quoi bon cèla?'; 'qu'en est-il besoin?' (< vb. ὀφέλλω 'augmenter', 'accroître', 'grossir', 'amplifier', 'enrichir', 'faire prospérer'. Cuvîntul ὄφελος este etimonul rom. *folos*, atestat pentru prima dată în 1480 (H. Tiktin[2], *DRG*, s.v.), ca împrumut din greaca-bizantină. Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a îmbogățit acest cuvînt, prin atracție paronimică, cu sensul și funcțiile gr. ὄφελον.

2.1.35. glas, în expr.: *a da glas* 'a vorbi (toți deodată)' 'a striga', în BB: *„Toată adunarea au dat glas"* (Nm., *14*, 1; în ms. 45: *„Toată tabără au dat glas"*; în ms. 4 389: *„Slobozi toată strînsura glas"*), după gr. ἔδωκε φωνὴν [vb. δίδωμι, viit. δώσω, aor. ἔδωκα; (ἡ) φωνή, -ῆς 'voix', 'cris', 'parole'; 'bruit', 'rumeur']; în BJ: *„Toute la communauté éleva la voix"*.

2.1.36. groapă 1. 'vale', în ms. 45: *„Iar Amalic și Hananeul lăcuiescu în groapă"* (Nm., *14*, 25; în BB: *„În vale"*; în ms. 4 389: *„În văi"*), după gr. ἐκ τῆ κοιλάδι [(ἡ) κοιλάς, -αδος **1.** 'creux', 'trou'; 'enfoncement'; **2.** 'vallon']. Traducătorul ms. 45 a atribuit rom. *groapă* sensul **2.** al cuvîntului grecesc. **2.** 'puț', 'fîntînă', în ms. 45: *„Nice vom bea apă den groapa ta"* (Nm., *20*, 17; în BB: *„Fîntînă"*; în ms. 4 389: *„Puțurile"*), după gr. ἐκ λάκκου σου [(ὁ) λάκκος, -ου **1.** 'puissard', 'citerne', **2.** 'fosse', 'fossé', 'fosse où l'on tombe'. Traducătorul ms. 45 a atribuit cuvîntului românesc *groapă* sensul **1.** al cuvîntului grecesc. Vezi ST. L. LV., p. 26, **IV.2.1.28.**

2.1.37. gură, în expr.: *gură cu gură* 'față în față', în BB: *„Gură cu gură voiu grăi lui"* (Nm., *12*, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Gură către gură"*), după gr. στόμα κατ'στόμα [(τὸ) στόμα, -ατος 'bouche'; κατὰ στόμα 'en face'; στόμα προς στόμα 'face à face' (în *Biblie*).

2.1.38. a hrăni 'a crește', 'a se dezvolta', în BB: *„Sfînt va fi hrănind chica părul capului"* (Nm., *6*, 5; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Sfînt va fi crescînd părul capului său"*), după gr. ἅγιος ἔσται τφέφων κόμην τρίχα κεραλῆς (vb. τρέφω **1.** 'nourrir', **2.** 'élever', **3.** 'faire croître'). În ms. 45, iar de aici în BB, a fost folosit în mod eronat vb. *a hrăni*, în loc de vb. *a crește*, pentru că traducătorul a crezut că termenul românesc *a hrăni* ar avea toate cele trei sensuri menționate ale vb. grecesc τρέφω, prin urmare și sensul 'nourrir'. Aceeași greșeală a fost făcută și în cartea *Facerea*, vezi ST. L. FAC., p. 94–95, **IV.2.2.32.**, *hrănaci*. De aceea, construcția *va fi hrănind*, din citatul de mai sus, are valoarea 'va crește', fiind, foarte probabil, o construcție de tipul *a fi* + gerunziul. Această interpretare este sprijinită de versiunile *Bibliei* pe care le-am citat adeseori. Astfel, în latinește: *„Sanctus erit crescente caesarie capitis eius"*; în BJ:

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

„Il...laissera croître librement sa chevelure", în germ: *„Indem er die freie Fülle seines Haupthaares wachsen läßt"*.

2.1.39. începătură este atestat în cele trei texte studiate cu următoarele sensuri calchiate după gr. ἀρχή, ἀπαρχή : **1.** 'commencement', **2.** (la pl.) 'prémices', **3.** (prin ext.) 'offrandes', 'libations': **1.** 'braț de rîu' (vezi ST. L. FAC., p. 98, **IV.2.3.61**). **2.** 'pîrgă, prima și cea mai bună parte a recoltei adusă ca ofrandă la altar', 'jertfă'.**3.** 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie' (vezi ST. L. EX., p. 43, **IV.2.1.34**). Nici unul din aceste sensuri nu este înregistrat în H. Tiktin², *DRG*, s.v. În *Dicționarul Academiei (DA)*, sub cuvîntul *începătură*, este menționat sensul **2.** (pîrgă), de mai sus. De la sensul **3.** 'generație', 'neam', 'gintă', 'familie', s-a dezvoltat, în textele studiate, alte două sensuri: **4.** 'totalitatea poporului (israilitean)' și **5.** 'recensămînt', 'numărătoarea întregului popor', 'număr'. Ultimul sens este redat în gr. prin (ἡ) ἀρχή, -ῆς. De exemplu, în BB: *„Luați începătură a toată adunarea fiilor lui Israil"* (Nm., *1*, 2; în ms. 45: *„Începături"*; în ms. 4 389: *„Suma"*; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul de origine slavă, cu același sens, *„Cislă"* 'numărătoare'), după gr. λάβετε ἀρχήν πάσης συναγωγῆς υἱῶν Ἰσραὴλ (vb. λαμβάνω, aor. ἔλαβον 'prendre', 'saisir'); în BJ: *„Le recensement"*; în germ: *„Die Gesamtzahl"*; în BB: *„Ia începătura fiilor lui Ghedson"* (Nm., *4*, 23; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Căpeteniia"*), după gr. λάβε τὴν ἀρχὴν τῶν υἱῶν Γεδσὼν; în lat.: *„Sumam"*; în BJ: *„Le recencement"*.

2.1.40. îndreptare (și: *îndireptare; dreptare*) 'principiu de justiție'; 'act de justiție'; 'chestiune de drept', în BB: *„Aceasta e îndereptarea legii carea au poruncit Domnul lui Moisi"* (Nm., *31*, 21; în ms. 45: *„Îndreptarea"*; în ms. 4 389: *„Îndireptarea"*), după gr. τοῦτο τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου [(τὸ) δικαίωμα, -ατος 'acte de justice', 'principe reconnu juste'; 'question de droit, 'point de droit']; *„Dreptare de lêge"*, în ms. 45 (Nm., *27*, 11; în BB: *„Direptate de judecată"*; în ms. 4 389: *„Îndireptare a judecății"*), după gr. δικαίωμα κρίσεως [(ἡ) κρίσις, -εως 'jugement', 'sentence', 'procès']; *„La dreptate de judicată"*, în BB (Nm., *35*, 29; în ms. 45: *„La dreptate de giudeț"*; în ms. 4 389: *„La îndireptarea judecății"*), după gr. εἰς δικαίωμα κρίματος [(τὸ) κρίμα, -ατος **1.** 'jugement', 'arrêt', **2.** (în *Biblie*) 'commandement', 'lois divine'].

2.1.41. înnoire 'inaugurare prin sfințire a unui altar', 'sfințire', 'tîrnosire', în BB: *„Aceasta e înnoirea jărtîvnicului"* (Nm., *7*, 88; la fel și în vers. 10, 11; în ms. 45: *„Înnoirea jirtăvnicului"*; în ms. 4 389: *„Sfințirea altariului"*), după gr. αὕτη ἡ ἐγκαίνισις τοῦ θυσιαστηρίου [(ὁ) ἐγκαίνισις, -εως **1.** 'renouvellement', **2.** (plus souvent) 'dédicace'; (τὰ) ἐγκαίνια, -ων 'dédicace', 'inauguration'; vb. ἐγκαινίζω, viit. -ίσω **1.** 'renouveller', **2.** (plus souvent) 'dédier, faire ou célébrer la dédicace' < adj. καινός, -ά, -όν 'nouveau', 'neuf']. Traducătorul român a atribuit cuvîntului rom. *înnoire* sensul **2.** al cuvîntului grecesc ἐγκαίνισις.

2.1.42. întunerec 'zece mii', în ms. 4 389: *„Întunêrece de mii"* (Nm., *10*, 36; în BB și în ms. 45: *„Mii și zeci de mii"*), după vsl. *tĭma* **1.** 'întunerec', **2.** 'zece mii'. Vezi ST. L. FAC., p. 95, **IV.2.2.38.**

2.1.43. lăcuitor, în sintagma *lăcuitor-de-pămînt* 'băștinaș', 'autohton' (aici: 'israilitean'), în BB: *„O lêge...și la cel lăcuitoriu-de-pămînt"* (Nm., *9*, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Moșteanului"*), după gr. καὶ τῷ αὐτόχθονι τῆς γῆς [αὐτόχθων, -ων, -ον, gen. -ονος 'indigène; (ἡ) χθών, χθονός 'terre', 'la terre'; 'sol'; 'pays', 'contrée', 'patrie']. Ultimul cuvînt a fost tradus în textele de care ne ocupăm și prin sintagmele: *de loc, cel-de-loc*, care constituie echivalentele corecte ale cuvîntului grecesc. Recurgerea la termenul *lăcuitor*, care provine de la vb. *a lăcui* 'wohnen', 'bewohnen' < magh. *lakni* 'id.', se datorește unei confuzii cu rom. *loc* < lat. *locus*, fapt care va duce la înlocuirea vocalei *-ă-* prin vocala *-o-*; în loc de *a lăcui, lăcuitor*, se va spune *a locui, locuitor*. Dar această inovație se va impune abia în secolul al XIX-lea, căci varianta cu -o-, în *locuitor*, datează din anul 1853 (I. Gheție, *BDRL*, p. 532). Confuzia în planul semantic, cum s-a văzut, este mai veche. Vezi ST. L. LV., p. 28, **IV.2.1.46.**

2.1.44. a lăsa 1. 'a ierta (păcatele) cuiva', în BB: *„Lasă greșala norodului acestuia"* (Nm., *14*, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Lasă păcatele"*), după gr. ἄφες τὴν ἁμαρτίαν τῷ λαῷ τουτῳ [ἄφες este imperativul aorist 2 al verbului ἀφίημι 1. 'envoyer', 'lancer', 'pousser', 'faire jaillir', **2.** 'lâcher', 'laisser aller', 'laisser tomber', 'perdre', **3.** 'délivrer', 'acquitter', 'absoudre', **4.** 'affranchir', **5.** 'pardonner']. Ultimul sens (**5.**) al cuvîntului grecesc a fost atribuit și cuvîntului rom. *a lăsa* 'a ierta'. **2. a i se lăsa** 'a i se acorda împăcarea divină', 'a fi ispășit', în BB: *„Și să va ruga preotul...și li se va lăsa lor"* (Nm., *15*, 23; la fel în vers. 24, 28; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel; în ultimul caz, în vers. 26), după gr. καὶ ἀφεθήσεται αὐτοῖς (ἀφεθῆναι este infinitivul aorist 1, pasiv, de la vb. ἀφίημι). Expresia *a i se lăsa*, cu sensul menționat, mai apare și în cartea *Leviticul*, în toate cele trei texte: *„(I) se va lăsa lui"* (Lv., *5*, 13; și vers. 18, la fel), cu sensul 'i se va acorda împăcarea divină', 'va fi ispășit'. De data aceasta, însă, în grecește apare un alt verb: καὶ ἐξιλάσεται περί αὐτοῦ (vb. ἐξιλεόω, -ῶ 'rendre favorable'; la mediu ἐξιλάσκομαι < ἐκ + adv. ἵλεω 'favorablement'). Este foarte posibil ca prin atracție paronimică traducătorul să fi atribuit rom. *a i se lăsa* sensul formei verbale grecești ἐξιλάσεται, care conține grupul sonor *-las-*. Vezi, pentru atracție paronimică, și ST. L. FAC., p. 100, **IV.2.1.111.**, *a părăsi*; ST. L. NM., p. 26, **IV.1.6.3.**, *feliu*; **IV.2.1.34.**, *folos*; vezi, pentru vb. *a se lăsa (cuiva)*, ST. L. LV., p. 27, **IV.2.1.43.**

2.1.45. lucru, în expr.: *a face lucruri* 'a sluji la templu', 'a oficia slujba religioasă', în BB: *„Să facă lucrurile la cortul mărturiei"* (Nm., *4*, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. καὶ ποιεῖν τὰ ἔργα ἐν τῇ σκυνῇ τοῦ μαρτυρίον [ποιέω, -ῶ 'faire'; (τὸ) ἔργον, -ου 'affaire', 'chose']; în lat.: *„Ministrant in tabernaculo*

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

foederis". Vezi ST. L. LV., p. 26, **IV.2.1.23.**, *a face*; p. 28, **IV.2.1.51.**, *lucru*.

2.1.46. luminare (infinitivul lung substantivat al verbului *a lumina*) 'candelă', 'lampă (cu ulei) într-un candelabru', în BB: *„Și vor acoperi sfêșnicul ce luminează și luminările lui"* (Nm., *4*, 9; în ms. 45: *„Fufêdzele"*; în ms. 4 389: *„Găocile"*), după gr. καὶ κάλύψουσι τὴν λυχνίαν τὴν φωτίζουσαν καὶ τους λύχνους αὐτῆς [vb. καλύπτω, viit. –ύψω 'couvrir', 'cacher'; (ἡ) λυχνία, -ας 'chandelier'; (ὁ) λύχνος, -ου **1.** 'lampe', **2.** 'lumière'; '(tragbare) Leuchte', 'Lampe']. Sensul 'lampă' al cuvîntului *luminare* nu este înregistrat în dicționare (H. Tiktin², *DRG*, s.v.; *CADE*; Scriban, *Dicț.*, s.v.); el este calchiat din grecește: sensul **1.** al gr. λύχνος a fost transferat asupra rom. *luminare*; cf. vb. λυχνεύω, viit. λυχνεύσω 'éclairer avec la lampe'.

2.1.47. luminătoare (pl.: la fel; și: *luminători*, f.) 'lampă', 'candelă', în BB: *„Cînd vei pune luminătorile de o parte despre fața sfêșnicului, vor lumina cêle 7 luminătoare"* (Nm., *8*, 3; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Lumini"*), după gr. ὅταν ἐπιθῇς τοὺς λύχνους ἐκ μέρους κατ'πρόσωπον τῆς λυχνίας, φωτιοῦσιν οἱ ἑπτὰ λύχνοι. (vezi cuvîntul precedent). Sensul 'lampă' al cuvîntului *luminătoare* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.48. lună, în expr.: *luna-cea-nouă* 'prima zi a lunii', 'néoménie', în BB: *„Întru lunele-voastre-cêle-noao veți trîmbița"* (Nm., *10*, 10; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. ἐκ ταῖς νουμηνόαις [(ἡ) νουμηνία, -ας **1.** 'nouvelle lune', **2.** 'le premier jour du mois'].

2.1.49. lung 'înalt', în BB: *„Am văzut...oameni foarte lungi"* (Nm., *13*, 33; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Oameni nalț"*), după gr. ἄνδρες ὑπερμήκεις [ὑπερμήκης, -ης, -ες 'd'une longueur démesuré'; (τὸ) μῆκος, -εος, -ους **1.** 'longueur', **2.** 'hauteur', **3.** 'grandeur'].

2.1.50. martur, în expr.: *a băga în urechi marturul* a 'asculta', în ms. 45: *„Scoală, Valac, și ascultă, < bagă în urechi marturul>"* (Nm., *23*, 18; cuvintele dintre croșete sînt adăugate pe marginea manuscrisului, de aceeași mînă; în BB: *„Și ascultă! Ascultă mărturie!"*; în ms. 4 389: *„Ascultă și ia aminte mărturisire!"*), după gr. καὶ ἄκουε, ἐνώτισαι μάρτυς [vb. ἐνωτίσομαι (în *Biblie*) 'tendre', 'écouter' este alcătuit din ἐν + (τὸ) οὖς, gen. ὠτός 'oreille'; (ὁ) μάρτυς, -υρος 'temoin']. Expr. *bagă în urechi* este o traducere servilă a elementelor care compun vb. ἐνωτίζομαι, iar întreaga construcție este un calc nereușit după versiunea grecească. Vezi mai sus, p. 29, **IV.2.1.11.**, *a băga*.

2.1.51. mult, în sintagme ca: *„Domnul, mult-îngăduitoriu și mult-milostiv"*, în BB (Nm., *14*, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Răbdător și mult-milostiv"*), este folosit după gr. κύριος, μακρόθυμος καὶ πολυέλεος [μακρός, -ά, -όν 'long', 'grand'; 'haut', 'profond' și (ὁ) θυμός, -οῦ 'mouvement de l'âme', 'passion'; πολυέλεος, -ος, -ον 'très-compatissant', 'très-miséricordieux', din πολύς, πολή, πολύ 'beaucoup de'; 'nombreux', 'abondant' și (ὁ) ἔλεος, -οῦ 'pitié', 'compassion', (bisericesc) 'miséricorde']. Sintagmele alcătuite cu *mult-* constituie o caracteristică a limbajului bisericesc, fiind preluate în românește din grecește. .

2.1.52. neam, în sintagme ca: *cel-de-alt-neam* 'străin', în BB și în ms. 4 389 (Nm., *3*, 38); *cel-striin-de-neam*, în ms. 45 (*ibid.*), după gr. (ὁ) ἀλλογενής (adj. ἀλλογενής, -ής, -ές 'né ailleurs', 'd'un autre pays ou d'une autre famille', 'étranger').

2.1.53. necurat, în sintagme ca: *„Tot necuratul-la-suflet"* 'întinat prin atingere de mort', în BB și în ms. 45 (Nm., *5*, 2); *„Cei necurați-cu-sufletul"*, în ms. 4 389 (*ibid.*), după gr. πᾶντα ἀκάθαρτον ἐπὶ ψυχῇ (ἀκάθαρτος, -ος, -ον 'impur', 'sale'; 'infâme', 'scélérat'). În germ.: *„Jedem durch eine (Toten-) «Seele» Unreinen"*; în latinește: *„Pollutusque est super mortuo"*; în BJ: *„Toute personne...qu'un cadavre aurait rendue impure"*.

2.1.54. negrăit, -ă 'neluat în calcul', 'nepus la socoteală', în BB: *„Zilele cêle mai denainte negrăite vor fi"* (Nm., *6*, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să nu fie lui în număr"*), după gr. αἱ ἡμέραι αἱ πρότερον ἄλογοι ἔσονται (ἄλογος, -ος, -ον **1.** 'privé de la parole', **2.** 'qui ne compte pas'; 'qui n'entre pas en compte'). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *negrăit* sensul **2.** al cuvîntului grecesc.

2.1.55. nezid (la pl.: *neziduri*) 'fără ziduri', 'nefortificat', în BB: *„De sînt* [cetățile] *întru ziduri au întru neziduri"* (Nm., *13*, 20; în ms. 45: *„Întru făr-de-ziduri"*; în ms. 4 389: *„Sînt îngrădite cu zidu au fără de zid"*), după gr. εἰ ἐν τειχήρεσιν ἢ εν ἀτειχίστοις [τειχήρης, -ης, -ες 'entouré de rempart'; 'fortifié'; (τὸ) τεῖχος, -ος, -ους 'rempart', 'mur d'une ville'; 'fortification'; ἀτείχιστος, -ος, -ον 'qui n'est pas muni de remparts']. Prefixul *ne-* traduce pe α- *privativus*, rezultînd cuvîntul neobișnuit *nezid*, pl. *neziduri* '(oraș) neînconjurat de ziduri', 'nefortificat'.

2.1.56. număr, în sintagma: *cu număr* 'cîtva, cîteva', 'oricît, oricîtă', în BB: *„Și va fi cînd va acoperi norul zile cu număr preste cort"* (Nm., *9*, 20; sensul este: 'Și cînd va acoperi norul cîteva zile cortul'; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Zilele cêle numărate"*), după gr. καὶ ἔσται ὅταν σκεπάζῃ ἡ νεφέλη ἡμέρας ἀριθμῷ ἐπὶ τῆς σκηνῆς [vb. σκεπάζω 'couvrir'; (ἡ) νεφέλη, -ης 'nuage', 'nuée'; (ἡ) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée'; (ὁ) ἀριθμός, -οῦ **1.** 'nombre', **2.** 'partie d'un nombre ou d'un tout']. Traducătorul român a transpus sensul **2.** al ultimului cuvînt grecesc prin sintagma calchiată *cu număr*, în loc să folosească pronumele și adjectivul nedefinit *cîteva*. Cf. în BJ: *„Peu de jours"*; în germ.: *„Nur wenige Tage"*; în lat.: *„Quotquot diebus"*; în B 1975: *„Puțină vreme"*.

2.1.57. ochi, în sintagma: *cu ochii la ochi* 'față în față', în BB: *„Tu ești Domnul...carele cu ochii la ochi te arăți"* (Nm., *14*, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Cu ochii înaintea ochilor"*), după gr. ὅστις ὀφθαλμοῖς κατ' ὀφθαλμοὺς ὀπτάζῃ [(ὁ) ὀφθαλμός, -ού 'oeil'; par. ext.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

'vue', 'face', 'regard'; vb. ὀπτάζω (în *Biblie*) 'voir'; (la pasiv) 'se faire voir', 'être vu']. Cf. în BJ: *„Tu te fais voir face à face"*; în lat.: *„Et facies videaris ad faciem"*. Construcția grecească este calchiată din ebraică.

2.1.58. om (pron. nehot.) 'fiecare', 'oricare', 'cineva' (vezi ST. L. LV., p. 10–11, **II.4.6.15.**) apare în BB: *„Și vor tăbărî fiii lui Israil om întru a lui rînduială și om după a lui voivozie"* (Nm., *1*, 52; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Fieștece om"*), după gr. ...ἀνὴρ...καὶ ἀνὴρ [(ὁ) ἀνήρ, gen. ἀνδρός 'homme']. În alte cazuri, echivalentul grecesc este (ὁ) ἄνθρωπος. Exemple: *„Om, om"*, în BB și în ms. 45 (Nm., *9*, 10; în ms. 4 389: *„Omul care"*), după gr. ἄνθρωπος ἄνθρωπος; *„Om după om"* 'fiecare', în BB și în ms. 45 (Nm., *4*, 50), după gr. ἄνδρα κατ'ἄνδρα; *„A omului, a omului"* 'cineva', 'oarecine', în BB: *„A omului, a omului de va greși muierea lui"* (Nm., *5*, 12; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Pre bărbat"*), după gr. ἀνδρὸς, ἀνδρὸς.

2.1.59. osebire 'loc îngrădit de ținut animalele', 'țarc', 'tamazlîc', în BB: *„Și osebirile lor vor fi dobitoacelor lor"* (Nm., *35*, 3; în ms. 45: *„Usăbirile"*; în ms. 4 389: *„Hodăi"*), după gr. καὶ τὰ ἀφορίσματα αὐτῶν ἔσται τοῖς κτήνεσιν αὐτῶν [(τὸ) ἀφορίσμα, -ατος 'chose déterminée, définie'; 'chose sépare ou mise à part'; (ὁ) ἀφορισμός, -οῦ 'delimitation', 'séparation' < vb. ἀφορίζω 'séparer par une ligne de démarcation'; 'déterminer'; 'définir' < vb. ὁρίζω 'borner'; 'limiter'; 'terminer'; 'séparer par une limite' < (ὁ) ὅρος, -ου 'borne'; 'limite'; 'frontière']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a avut în minte sensul concret al cuvîntului grecesc, acela de '(loc) limitat', 'îngrădit', 'proprietate delimitată', pe care l-a atribuit și infinitivului lung substantivat *osebire*, al verbului *a osebi* 'a separa', 'a delimita'. Cf. în lat.: *„Suburbana"* (lat. *suburbanum, -i* 'proprietate sau casă aproape de Roma'); în BJ: *„Les pâturages attenants"*. Vezi ST. L. EX., p. 45, **IV.2.1.59.**; vezi mai sus, p. 27–28, **IV.1.8.7.** Sensul 'țarc', 'loc îngrădit' al cuvîntului *osebire* nu este înregistrat în dicționare.

2.1.60. pat apare în sintagme eufemistice pentru denumirea actului sexual, cum sînt: *a se culca pat muieresc; a se culca pat de semințe; a da patul în semințe; a dormi pat de sămînță; a dormi pat femeiesc; a face pat* etc. (vezi ST. L. LV., p. 30–31, **IV.2.1.72.**). În cartea *Numerii*, a fost atestată o altă expresie în care apare termenul *pat*, pe care n-am întîlnit-o în cărțile precedente ale *Pentateuhului*: *a cunoaște patul bărbatului* sau *pat de bărbat* 'a avea relații sexuale (despre o femeie)', în BB: *„Muierea carea au cunoscut patul bărbatului"* (Nm., *31*, 17; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Au cunoscut pat de bărbat"*), după gr. ἥ τις ἔγνω κοίτην ἄρσενος [vb. γιγνώσκω, aor. ἔγνων, -ως, -ω, -ωμεν etc. 'connaître'; (ὁ) ἄρσην, -ενος 'mâle'; 'homme'; (ἡ) κοίτη, -ης 'lit'; 'couche']. În grecește, expresiile în care apare cuvîntul κοίτη 'pat' au fost calchiate după ebraică.

2.1.61. primăvară, în expr.: *zile de primăvară* 'început', în BB: *„Și zilele zile de primăvară înaintea strugurului"* (Nm., *13*, 21; în ms. 45: *„Dzilele primăverii înnaintea poamei"*; în ms. 4 389: *„Iară zilele era zile de vară în vremea pîrgei vișinelor"*), după gr. καὶ αἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔαρος πρόδρομοι σταφυλῆς [(τὸ) ἔαρ, gen. ἔαρος **1.** 'printemps', **2.** (la fig.) 'commencement', 'prémices']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului *primăvară* sensul **2.** ('commencement') al cuvîntului grecesc ἔαρ. Soluția a fost preluată și de diortositorii BB, frații Greceanu, deși fraza nu are sens în forma dată.

2.1.62. putere 'trupă', 'armată', 'contingent', 'forță armată', în BB: *„Puterile lor cei socotiți 70 000 și 600"* (Nm., 2, 4; și în 2, 6, 8, 9, 11, 13, 15 etc.; în ms. 45 și în ms. 4 389, la fel), calc după gr. ἐπὶ τῆς δυνάμεις αὐτοῦ [(ἡ) δύναμις, -εως **1.** 'puissance', 'pouvoir', 'force', **2.** 'troupe', 'armée']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *putere* sensul **2.** al cuvîntului grecesc δύναμις.

2.1.63. puțin, în sintagma: *cel cu cel puțin* 'cel care adunase cel mai puțin' (este vorba de prepeliță), în BB: *„Cel cu cel puțin au strînsu 10 cori"* (Nm., *11*, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Cine strînsese puțin"*), reprezintă o traducere servilă a gr. ὁ τὸ ὀλίγον συνήγαγε δέκα κόρους (ὀλίγος, -η, -ον 'peu considerable', 'petit'; la pl. 'peu nombreux, en petit nombre').

2.1.64. a răspunde, vezi cuvîntul următor.

2.1.65. răspuns 'legămînt', în construcția intensivă: *a răspunde răspuns* 'a face un legămînt, un jurămînt, o promisiune față de divinitate', 'a făgădui', în BB: *„Iară de să va ruga muiêre rugă Domnului său, va răspunde răspunsu în casa părintelui ei"* (Nm., *30*, 4; în ms. 45: *„Va răspunde răspunsă"*; în ms. 4 389: *„Va pune soroc pentru sufletul lui"*), după gr.: „...ἤ ὁρίσηται ὁρσμὸν ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς [vb. ὁρίζω, viit. ὁρίσω 'borner', 'terminer', 'limiter'; (la figurat) 'déterminer', 'statuer', 'établir'; (ὁ) ὁρισμός, -οῦ 'action de borner, de limiter'; 'délimitation'; 'obligation']. În BJ: *„Si une femme fait un voeu à Yahvé ou prend un engagement formel, alors que, jeune encore, elle habite la maison de son père"*. Recurgerea traducătorului manuscrisului 45 la verbul *a răspunde* urmează a fi clarificată. Vezi mai jos, p. 42, **IV.2.2.71.**, *soroc*.

2.1.66. a (se) ridica 1. 'a purta', 'a duce', 'a transporta', în BB: *„Aceasta e slujba norodului lui Ghedson: să slujască și să rădice. Și va rădica pieile cortului, și cortul mărturiei, și acoperămîntul lui"* (Nm., *4*, 25; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. λειτουργεῖν καὶ αἴρειν [vb. αἴρω **1.** 'lever', 'élever', **2.** 'partir, se mettre en route', 'lever le camp'; (la mediu) αἴρομαι **1.** 'lever', **2.** 'se charger de'; 'prendre sur ses épaules'; 'prendre', 'porter']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *a ridica* sensul **2.** al verbului αἴρομαι. **2.** (reflex) 'a pleca la drum', în BB: *„Și după aceasta, s-au rădicat fiii lui*

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

Israil" (Nm., *9*, 17; la fel în *9*, 18, 19, 20, 21, 23 etc.; în ms. 45: *„Să rădica"*; în ms. 4 389: *„Se rădica"*), după gr. καὶ μέτ'ταῦτα ἀπῆραν οἱ υἱοὶ Ἰσραήλ (vb. ἀπαίρω, aor. ἀπῆρα **1.** 'enlever', 'ôter', **2.** 'démarer', 's'en aller', 'partir'). Traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul **2.** al verbului grecesc ἀπαίρω. **3.** în construcția intensivă: *a ridica ridicînd* 'a anula o decizie', 'a suspenda o decizie', în BB: *„Iară de rîdicînd va rîdica bărbatul ei"* (Nm., *30*, 13; în ms. 45 [vers. 12], la fel; în ms. 4 389: *„Iar de o va certa bărbatul ei şi-i va tînji"*), după gr. Ἐὰν δὲ περιαιρῶν περιέλῃ αὐτά ὁ ἀνὴρ αὐτῆς [vb. περιαιρέω, -ῶ, viit. -αιρήσω, aor. περιεῖλον **1.** 'enlever', **2.** 'priver de'; (ὁ) ἀνήρ, gen. ἀνδρός 'homme'; 'mari', 'époux']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a ridica* sensul **2.** al verbului grecesc περιαιρέω, -ῶ.

2.1.67. ridicare 1. 'povară', 'sarcină', 'greutate de purtat', în BB: *„Vor tocmi pre ei fieştecarele după rădicarea lui"* (Nm., *4*, 20; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389; în ultimul caz, vers. 19), după gr. καὶ καταστήσουσιν αὐτούς ἕκαστον κατ'τὴν ἀναφορὰν αὐτοῦ [vb. καθίστημι, viit. καταστήσω 'mettre dans un lieu', 'établir'; 'mettre en ordre', 'régler'; ἕκαστος, -η, -ον 'chacun', 'chaque'; (ἡ) ἀναφορά, -ᾶς 'mouvement ou transport de bas en haut']. Cf. mai sus, *a ridica*, sensul **1. 2.** 'plecare', în ms. 4 389: *„Şi scrise Moisei rădicarea lor şi sălaşurile lor"* (Nm., *33*, 2; în BB şi în ms. 45: *„Scularile"*); vezi cuvîntul precedent, *a ridica*, sensul **2.**

2.1.68. rîvnă, vezi cuvîntul următor.

2.1.69. rîvnire 'gelozie', în BB: *„Aceasta e lêgea rîvnirii"* (Nm., *5*, 29; în ms. 45: *„Rîvniturei"*; în ms. 4 389: *„Rîvnei"*), după gr. οὗτος ὁ νόμος τῆς ζηλοτυπίας [(ἡ) ζηλοτυπία, -ας 'jalousie, surtout en amour'; (ὁ) ζηλός, -ου 1. 'émulation', 'rivalité, 'jalousie', **2.** (par. ext.) 'envie', 'haine', **3.** (uneori) 'désir', 'pasion', 'ambition', 'empressement', 'ardeur']. Ultimul sens al cuvîntului ζηλός a constituit punctul de plecare pentru traducătorul român, Nicolae Milescu, să recurgă la folosirea cuvîntului românesc *rîvnă* (*rîvnitură*), care are chiar sensul 'invidie', 'dorință nemăsurată', 'ambiție', și să-i atribuie acestuia un înțeles pe care nu-l avea, acela de 'gelozie'. Este aproape sigur că în epocă lipsea în română o denumire proprie pentru conceptul «gelozie». Vezi și ST. L. LV., p. 32, **IV.2.1.98.**, *rîvnitor*.

2.1.70. rîvnitură, vezi cuvîntul precedent.

2.1.71. rost 'cuvînt', 'vorbă'; 'poruncă', în BB: *„Pren rostul lui va ieşi şi pren rostul lui va întra el"* (Nm., *27*, 21; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Cu cuvîntul lui"*), după gr. ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ ἐξελεύσεται, καὶ ἐπὶ τῷ στόματι αὐτοῦ εἰσελεύσεται αὐτὸς [(τὸ) στόμα, -ατος **1.** 'bouche', **2.** 'la voix' ou 'la parole de qn.', **3.** 'parole', 'langage', 'discours'; vb. ἐξέρχομαι, viit. ἐξελεύσομαι 'sortir', 's'en aller'; εἰσέρχομαι 'entrer dans']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *rost* 'gură' (< lat. *rostrum* **1.** 'cioc', **2.** 'bot') sensul **2.** al cuvîntului grecesc στόμα, eventual și sensul **3.** Acest sens special al cuvîntului *rost* nu este înregistrat în H. Tiktin², *DRG*, s.v.

2.1.75. scos, *scoasă* 'repudiat,-ă', 'respins, -ă', 'alungat, -ă', în BB: *„Şi ruga văduvei şi ceii scoase de la bărbat"* (Nm., *30*, 10; în ms. 45, la fel, dar lipsește adj. dem., gen. sg. *ceii*; în ms. 4 389: *„Lăsate de bărbat"*), după gr. καὶ εὐχή χήρας καὶ ἐκβεβλημένος [(ἡ) εὐχή, -ῆς 'prière'; (ἡ) χήρα, -ας 'veuve, femme veuve'; ἐκβάλλω **1.** 'jeter ou pousser dehors', **2.** 'rejeter', 'repousser'.

2.1.72. a scuipa, în construcția intensivă: *a scuipa scuipînd* 'a scuipa', în BB: *„De tatal ei scuipind au scuipat în faţa ei"* (Nm., *12*, 14: în ms. 45: *„Tatăl ei să va ştiuiupi să ştiopască"*; în ms. 4 389: *„De scuipind tată-său să scuipe"*), după gr. εἰ ὁ πατὴρ αὐτῆς πτύων ἐνέπτυσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῆς [vb. ἐμπτύω, viit. ἐμπτύσω, aor. 1. ἐνέπτυσα 'cracher dans ou sur' < ἐν + πτύω 'cracher', 'expectorer']. Pentru formele verbului românesc *a scuipa* (*a ştiopi* etc.), vezi ST. L. LV., p. 7-8, **I.3.12.0.**

2.1.73. sculare 'plecare', în BB: *„Şi scrise Moisi scularile lor şi popasurile lor"* (Nm., *33*, 2; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Rădicare"*), după gr. καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὰς ἀπάρσεις αὐτῶν [(ἡ) ἄπαρσις, -εως 'départ' < vb. ἀπαίρω **1.** 'enlever'; 'ôter', **2.** 'démarrer', 's'en aller', 'partir']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a adăugat cuvîntului românesc *sculare* (și verbului *a se scula*) sensul **2.** al verbului grecesc ἀπαίρω, anume 'pornire', 'plecare' (respectiv 'a porni', 'a pleca').

2.1.76. slujbă, vezi cuvîntul următor.

2.1.77. a sluji, în construcția intensivă: *a sluji slujba* 'a sluji (la cortul mărturiei)', în BB: *„A sluji slujbele cortului mărturiei"* (Nm., *18*, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să slujască...slujba"*), după gr. λειτουργεῖν τὰς λειτουργίας [vb. λειτουργέω, -ῶ 'remplir un emploi public'; (eccl. 'faire le service divin', officier'; 'célébrer la messe'; (ἡ) λειτουργία, -ας 'fonction publique'; (eccl.) 'liturgie', 'service divin'].

2.1.78. a socoti 'a iscodi', 'a spiona', în BB: *„Şi să întoarseră de acolo, socotind pămîntul, dupre 40 de zile"* (Nm., *13*, 26; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Deaca iscodiră pămîntul"*), după gr. κατασκεψάμενοι τὴν γὴν (vb. κατασκέπτομαι, viit. κατασκέψομαι **1.** 'examiner avec soin', **2.** 'observer', 'guetter'). Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit verbului românesc *a socoti* sensul **2.** al verbului grecesc menționat. Sensul 'a iscodi', 'a spiona' al verbului *a socoti* se mai întîlnește în BB: *„Să socotească"* (Nm., *13*, 3; și în *17*, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să iscodească"*); *„Aţi socotit"*, în BB (Nm., *14*, 34; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Aţ iscodit"*). Vezi mai jos, p. 42, **IV.2.2.67.**

2.1.79. strajă, în sintagma: *straja-cea-dentăi* 'avangardă', 'avanpost', în ms. 4 389: *„Vom mêrge întăi înarmaţi în straja-cea-dentăi a feciorilor lui Israil"* (Nm., *32*, 17; în BB: *„Strajă-înainte"*; în ms. 45:

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

„Straje-înainte"), după sl. **на стражѣ прьѣїи**, după gr. προφυλακῆ [(ὁ) προφύλαξ, -ακος 'celui qui est aux avant-post' < προ- 'devant'; 'avant' + φύλαξ, -ακος 'garde'; 'gardien']. Vezi ST. L. EX., p. 46, **IV.2.1.86.**

2.1.80. a se sui, în construcția intensivă: *a se sui suind*, în BB: *„Nu, ce suind ne vom sui și vom moșteni pre el"* (Nm., *13*, 31; la fel în ms. 45), după gr. Οὐχὶ, ἀλλὰ ἀναβάντες ἀναβησώμεθα καὶ κατακληρονομήσωμεν αὐτὴν [vb. ἀναβαίνω, viit. ἀναβήσομαι, aor. ἀνέβην 'monter'; vb. κατακληρονομέω, -ῶ, viit. -ήσω 'hériter'].

2.1.81. sută, în sintagma: *preste sută* 'comandant peste o sută de ostași', 'sutaș', în BB: *„Cei preste mii și preste sute"* (Nm., *31*, 14; și în vers. 48, 52, 53, 54 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Iuzbaș"*), după gr. ἑκατόνταρχος [ἑκατόν = 100 + (ὁ) ἀρχός, -οῦ 'șef']. Vezi ST. L. EX., p. 46, **IV.2.1.91.**

2.1.82. a tînji, în construcția intensivă: *a tînji tînjind* 'a-și arăta dezaprobarea', 'a nu fi de acord', 'a face opoziție', în BB: *„Iară de va tînjind va tînji bărbatul ei"* (Nm., *30*, 9; și în vers. 5, 6, 12; în ultimul loc: *„Și va tăcea ei și nu va tînji ei"*; la fel în ms. 45; în ms. 4 389, vers. 12: *„Va certa"*), după gr. Ἐὰν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ ὁ ἀνήρ αὐτῆς [vb. ἀνανεύω, viit. -νεύσω 'faire avec la tête un signe de refus'; 'refuser']. În BJ: *„Mais si...son mari lui fait opposition"*.

2.1.83. a se trage (despre nori) 'a zăbovi', 'a rămîne'; 'a se tîrî cu greutate', în BB: *„Și cînd să trage norul preste cort zile multe"* (Nm., *9*, 19; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Va zăbovi"*), după gr. καὶ ὅταν ἐφέλκηται ἡ νεφέλι ἐπὶ τῆν σκηνῆς ἡμέρας πείους [vb. ἐφέλκω, viit. -έλξω, aor. ἐφείλκυσα 'attirer', 'traîner'; (la pasiv) 'se traîner avec peine'].

2.1.84. tras 'greutate (la cîntar)', în BB: *„Blid de argint unul, o sută și treizeci trasul lui"* (Nm., *7*, 13; și în vers. 19, 25, 30, 37 etc.; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Cumpăna"*), după gr. τρυβλίον ἀργυροῦν ἕν, τριάκοντα καὶ ἑκατὸν ὁλκὴ αὐτοῦ [(τὸ) τρυβλίον, -ου 'plat', 'assiette'; ἀργυροῦς, -ᾶ, -οῦν 'd'argent'; (ὁ) ὁλκός, -οῦ **1.** 'action de tirer, de traîner', **2.** 'poids qui fait pencher la balance', 'poids', 'poids d'une drachme'; vb. ἕλκω **1.** 'tirer', **2.** 'faire pencher la balance', 'peser', 'avoir tel ou tel poids']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *tras* sensul 2 al cuvîntului grecesc ὁλκός.

2.1.85. a trece, în expr.: *a trece cu ochii (pe cineva)* 'a privi cu indiferență', 'a privi de sus (pe cineva)', 'a privi cu dispreț', 'a disprețui', în BB: *„De-l va trêce cu ochii pre dînsul"* (Nm., *5*, 12; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Nu-l va băga...în seamă"*), după gr. καὶ ὑπεριδοῦσα περίδῃ αὐτὸν [vb. ὑπεριδεῖν, inf. aor. de la verbul ὑπεροράω, -ῶ, viit. -όψομαι 'regarder par-dessus'; 'regarder avec mépris', 'mépriser', 'dédaigner'; 'voir avec indifference' < ὑπερ 'au-dessus de', 'par-dessus', 'sur' + ὁράω, -ῶ 'voir', 'sentir'; 's'apercevoir de'; vb. παριδεῖν, inf. aor. de la verbul παροράω, -ῶ 'regarder avec indifference'; 'dédaigner', 'mépriser']. **2.** în expr.: *a trece brici* 'a rade', în BB: *„Și va trece brici preste tot trupul lor"* (Nm., *8*, 8; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să suie briciul"*), după gr. καὶ ἐπελεύσεται ξυρὸν ἐπὶ πᾶν τὸ σῶμα αὐτῶν [vb. ἐπέρχομαι, viit. ἐπελεύσομαι **1.** 'venir dans ou sur'; 'survenir', **2.** 'parcourir'; (ὁ) ξυρός, -οῦ 'rasoir'; (τὸ) σῶμα, -ατος 'corps'].

2.1.86. trufie, în expr.: *a face în mînă de trufie* 'a face ceva din mîndrie (trufie)', în BB: *„Și sufletul care va face în mînă de trufie"* (Nm., *15*, 28; în ms. 45: *„Întru mînă de mîndrie"*; în ms. 4 389, vers. 30: *„Cu mînă de trufie"*), după gr. ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας [(ἡ) χείρ, gen. χειρός 'main'; 'force', 'violence'; 'emploi de la force'; (ἡ) ὑπερηφανία, -ας 'fierté', 'orgueil'; 'air méprisant', 'dédain']. Pentru alte valori ale cuvîntului *mînă*, vezi mai sus, p. 16, **II.8.8.0.**

2.1.87. ținêre 'posesiune', 'proprietate', 'stăpînire' (< vb. *a ținea, ținêre*), în BB: *„Să socotească* [= iscodească] *pămîntul hananeilor carele eu dau fiilor lui Israil întru ținêre"* (Nm., *13*, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Întru moștinare"*), după gr. ἐν κατασχέσει [(ἡ) κατασχεσις, -εως **1.** 'l'action de retenir, d'arrêter', **2.** 'prise de possesion' < vb. κατέχω 'tenir', 'posseder']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a folosit cuvîntul românesc *ținêre* (< *a ținea*) cu sensul **2.** al verbului grecesc κατέχω

2.1.88. ucidere **1.** în expr.: *a omorî cu ucidere* 'a omorî', 'a ucide', în BB: *„Omoară-mă cu ucidere"* (Nm., *11*, 15; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Ucide-mă cu omorîre"*) este o traducere servilă după gr. ἀποκτεινόν με ἀναιρέσι [vb. ἀποκτείνω 'tuer', 'faire périr'; (ἡ) ἀναίρεσις, -εως 'destruction', 'meurtre']. În BJ: *„Tue-moi plutôt"*. **2.** în expr.: *cu ucidere de sabie*, în BB; *„Și lovi pre dînsul Israil cu ucidere de sabie"* (Nm., *21*, 24; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389), după gr. φόνῳ μαχαίρας [(ὁ) φόνος, -ου 'meurtre', 'carnage', 'assasinat', 'mort violente'; (ἡ) μάχαιρα, -ας 'coutelas', 'épée courte'; 'épée', 'glaive'].

2.1.89. umăr, în sintagma: *la umărul mării* 'la suprafața mării', 'la țărmul mării', în BB: „[Hotarele] *vor lovi la umărul mării*", adică 'vor atinge țărmul mării' (Nm., *34*, 11; în ms. 45, la fel; aici, pe marginea textului este adăugat, de aceeași mînă, cuvîntul: *„Spate"*, pentru cuvîntul *umăr*, din text), după gr. ἐπὶ νώτου θαλάσσης [(ὁ) νῶτος, -ου (și: (τὸ) νῶτον, -ου) **1.** 'le dos de l'homme et des animaux', **2.** (la fig.) 'surface'; expr. νῶτα θαλλάσσης înseamnă 'la surface de mer, le dos de la plaine liquide']. În BJ: *„Elle touchera la rive...de la mer"*. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *umăr* (și *spate*) sensul cuvîntului grecesc νῶτος, din expresia grecească menționată.

2.1.90. a umple, în expr.: *a umple mîinile cuiva* 'a-i face daruri', 'a dărui', în BB: *„După ce au împlut mînele lui"* (Nm., *7*, 88; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„După umplerea mănilor lor"*), după gr. μετά τὸ πληρῶσαι τας χεῖρας αὐτοῦ [(ἡ) πλήρωσις, -εως 'l'action de remplir'; vb. πληρόω, -ῶ 'emplir', 'remplir']. În BJ: *„Les offrandes pour la dédicace de l'autel"*.

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

2.1.91. undiță, în sintagma: *undiță de carne* 'furculiță', în BB: *„Și undețile de carne"* (Nm., *4*, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Furculițile"*), după gr. τὰς κρεάγρας [(ἡ) κρεάγρα, -ας 'crochet pour tirer la viande de la marmite', alcătuit din (τὸ) κρέας, gen. κρέατος 'chair', 'viande' + vb. ἀρέω, -ῶ 'prendre']. Vezi ST. L. EX., p. 50, **IV.2.2.61.**

2.1.92. unealtă 'vas', în BB: *„Și toată unealta deșchisă ...necurat iaste"* (Nm., *19*, 15; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Vasul"*; în ms. 4 389: *„Vasul neacoperit"*), după gr. καὶ πᾶν σκεῦος ἀνεωγμένον...ἀκάθαρτόν ἐστι [(τὸ) σκεῦος, -εος, -ους **1.** 'meuble', **2.** 'vase', **3.** 'instrument', 'ustensile', 'tout objet d'équipement', **4.** 'chose'; ἀνεωγμένος, -η, -ον (part. perf. pasiv de la vb. ἀνοίγω 'ouvrir') 'deschis', 'descoperit']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *unealtă* sensul **2.** al cuvîntului grecesc σκεῦος. Vezi ST. L. FAC., p. 50, **I.2.2.3.**; p. 102, **IV.2.3.148.**; ST. L. EX., p. 50, **IV.2.2.62.**

2.1.93. a unge 'a sfinți', în BB: *„Aceasta e înnoirea jîrtăvnicului întru carea zi l-au unsu pre dînsul"* (Nm., *7*, 84; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„În zioa cêea ce-l unse"*), după gr. ᾗ ἡμέρᾳ ἔχρισεν αὐτὸ [vb. χρίω, viit. χρίσω, aor. ἔχρισα, perf. κέχρικα, perf. pasiv κέχρισμαι, aor. pasiv ἐχρίθην 'oindre', 'graisser'; χριστός, -ή, -όν 'oint', 'enduit']. Sensul sacru al verbului românesc *a unge* a fost preluat din grecește.

2.1.94. verde, în sintagma: *cele verzi* 'verdeață', 'iarbă', în BB: *„Ca cînd ar alêge vițelul cêle verzi den cîmpu"* (Nm., *22*, 4; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Verdeața"*), după gr. τὰ χλωρά ἐν τοῦ πεδίου [χλωρός, -ά, -όν 'vert', 'de couleur vert'; (τὸ) πεδίον, -οῦ 'plaine, plate campagne'].

2.1.95. zăvor 'pîrghie', 'bară de lemn', 'traversă', în BB: *„Zăvoarăle lui"* [ale cortului] (Nm., *4*, 32; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Zovoarăle"*), după gr. τοὺς μοχλοὺς αὐτῆς [(ὁ) μοχλός, -οῦ **1.** 'levier', 'machine mue par un levier, comme treuil, cabestan'.

2.1.96. zi 1. în sintagma: *zioăi cei den șapte zile* 'în fiecare zi a săptămînii', în ms. 4 389: *„Să faceț zioăi cei den șapte zile dar în arderea-de-tot"* (Nm., *28*, 24; pe margine, de aceeași mînă: *„Zilelor preste săptămînă"*; în BB: *„Veț face ziua în cêle 7 zile"*; în ms. 45, ca în BB, dar cu varianta: *„Dzua"*), după sl. **дьнь за ѣ дьнїи** (vsl. *dĭnĭ* 'Tag'). Pentru fragmentele din BB și din ms. 45, modelul este cel grecesc: τὴν ἡμέραν εἰς τὰς ἑπτά ἡμέρας [(ἡ) ἡμέρα, -ας 'jour', 'journée']. **2.** (pl. art.) *zilele* 'timp', 'perioadă', 'epocă', în BB: *„Și zilele, zile de primăvară înaintea strugurului"* (Nm., *13*, 21; în ms. 45: *„Dzilele, dzilele primăverii înnaintea poamei"*; în ms. 4 389: *„Iară zilele era zile de vară în vrêmea pîrgei vișinelor"*), după gr. καὶ αἱ ἡμέραι ἡμέραι ἔαρος πρόδρομοι σταφυλῆς [(ἡ) ἡμέρα, -ας **1.** 'jour', **2.** 'temps', 'durée'; 'âge']. Traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, a atribuit cuvîntului românesc *zi* sensul **2.** al cuvîntului grecesc ἡμέρα, acela de 'perioadă', 'epocă'. Textul a devenit, în acest mod, ininteligibil. În aceeași direcție, a contribuit, apoi, și calcherea semantică eronată a cuvîntului grecesc (τὸ) ἔαρ, gen. ἔαρος **1.** 'primăvară', **2.** 'început'. Traducătorul român a atribuit cuvîntului românesc *primăvară* sensul **2.** al cuvîntului grecesc ἔαρ (vezi mai sus, p. 34, **IV.2.1.61.**), iar rezultatul a fost următorul fragment lipsit de sens: *„Zile de primăvară înaintea strugurului"* (în ms. 45: *„...înnaintea poamei"*). Sensul real al textului este: 'În vremea primilor struguri'; cf. în BJ: *„C'était l'époque des premiers raisins"*; în latinește: *„Erat quando iam praecoquae uvae vesci possunt"*; în B 1975: *„Aceasta se petrecea pe vremea coacerii strugurilor"*.

Merită a fi comentată și versiunea din ms. 4 389 a lui Daniil Panoneanul. Aici, în loc de sintagma *înaintea strugurului* (sau *poamei*), din BB și din ms. 45 [după gr. (ἡ) σταφυλή, -ῆς 'raisin', 'grappe de raisin'; πρόδρομος, -ος, -ον 'qui precède', 'anterior', 'préalable'], apare succesiunea: *„În vrêmea pîrgei vișinelor"*, iar în loc de *primăvară*, este folosit cuvîntul *vară*. Apariția cuvîntului *vișine* este motivată, parțial, de textul slavon, care are termenul *jágoda*, al cărui sens nu este însă 'vișină', ci 'Beere' (= boabă, regional și strugure); cf. rus. *jágoda* 'Beere'; ucr. *jahoda* 'id.'; bg. *jâgoda*; sl. bis. *agoda* 'fruct' (M. Vasmer, *REW*, III, p. 481).

2.2.0. Cuvinte cu sens diferit de cel actual. Cuvinte (cu sensuri) atestate pentru prima dată

2.2.1. a alege are sensul neobișnuit 'a paște'; 'a distruge', în BB: *„Acum va alêge adunarea aceasta pre toți împrejureanii noștri ca cînd ar alêge vițelul cêle verzi den cîmpu"* (Nm., *22*, 4; în ms. 45: *„Va linge...ar linge*; în ms. 4 389: *„Va potopi...ară linge"*). În BJ: *„Voilà cette multitude en train de tout brouter autour de nous comme un boeof broute l'herbe des champs"*; în lat.: *„Ita delebit hic populus omnes qui in nostris finibus commorantur, quomodo solet bos herbas usque al radices carpere*; în gr. νῦν ἐκλείξει...ὡσει ἐκλείξαι [vb. ἐκλείχω, viit. ἐκλείξω 'lécher' ou 'essuyer en léchant' < ἐκ + λείχω 'lécher'].

2.2.2. amestecătură 'băutură fermentată' traduce gr. (τὸ) σίκερα, gen. σίκερος 'boisson fermentée, comme bière, cidre' (< ebr.), în BB: *„Și turnarea lui a patra a lui in la un miel, la sfînt vei turna turnare amestecătură Domnului"* (Nm., *28*, 7; în ms. 45, la fel; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul *„Rachiu"*; în ms. 4 389, ca în BB). În BJ: *„Boisson fermentée"*. Sensul în discuție nu este consemnat în dicționare. Vezi mai sus, p. 26, **IV.1.5.17.**

2.2.3. biruință 'stăpînire (de pămînt)' (sens arhaic), 'proprietate' (< vb. *a birui* 'a stăpîni', ca și magh. *bir* 'Macht über etwas haben', 'unterwefen'; 'besitzen', vezi Lajos Tamás, *EWUR*, p. 120), în ms. 4 389: *„Porăncêște...să dea preoților den moștinările biruințelor lor cetăți...și hodăi"* (Nm., *35*, 2; în BB și în

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

ms. 45: *„Den sorții ținêrii lor"*). Vezi ST. L. EX., p. 47, **IV.2.2.6.**

2.2.4. bisêrică 'parte a templului evreiesc numită *Sfînta Sfintelor*', în ms. 4 389 (Lv., *12*, 4; cuvîntul cu acest sens special este scris pe marginea textului, de aceeași mînă, ca sinonim al termenului *sfințire*, din text; în ST. L. LV., nu a fost semnalat și, de aceea, am făcut acest lucru aici.

2.2.5. blînd 'milostiv', 'clement', în BB: *„După cum blînd te-ai făcut lor de la Eghipet pănă acum"* (Nm., *14*, 19; și în vers. 20; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Milostiv"*); traduce gr. ἵλεως, -ως, -ων 'doux', 'indulgent', 'clément'.

2.2.6. a se burdui 'a se umfla ca un burduf', în ms. 4 389: *„Dăşărtul tău și pîntecele tău să se umfle și să se burduşască"* (Nm., *5*, 21). Cuvîntul cunoaște aici prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v.: 1822.

2.2.7. căutare (și: *cătare*) 'socoteală', în expr.: *a face cătare cuiva* 'a trece în revistă', 'a inspecta', 'a socoti', 'a face numărătoarea', în ms. 4 389: *„Au făcut cătare bărbaților cîți au fost cu noi în oaste"* (Nm., *31*, 49; în BB și în ms. 45: *„Au luat capul oamenilor"*; vezi mai sus, p. 29–30, **IV.2.1.16.**, *cap*; în BJ: *„Ont fait le compte des combattants"*); în ms. 4 389: *„Aceasta este căutarea...carea socotiră pre feciorii lui Israil"* (Nm., *26*, 63; în BB și în ms. 45: *„Socoteala"*). Vezi ST. L. EX., p. 48, **IV.2.2.9. bis**, *căutare*.

2.2.8. căuș 'vas de ars tămîie', 'cădelniță', în BB: *„Și căuşăle"* (Nm., *4*, 7; în ms. 45: *„Căuşile"*; în ms. 4 389: *„Cădêlnițele"*). Echivalentul în textul francez este: *„Les coupes"*; în cel grecesc: (ἡ) θυΐσκη, -ης 'encensoir'.

2.2.9. clinci, pl. *clinciuri* 'țeapă', 'ghimpe', în BB: *„Va fi pre cîți veți lăsa dentru dînșii clinciuri în ochii voștri"* (Nm., *33*, 55; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389; în ultimul caz, este adăugat pe margine, de aceeași mînă, sinonimul: *„Țăpi"*). Autorii *Dicționarului Academiei* (*DA*, s.v. *clenciu*), menționînd sensul de mai sus, îl consideră arhaic și 'impropriu'. Demn de remarcat este faptul că acest sens apare și în scrierile lui Dosoftei (în *Viețile Sfinților*), ceea ce constituie un motiv ca acest cuvînt să fie inclus în lista elementelor comune limbii acestui cărturar și limbii din ms. 45, listă alcătuită de N. A. Ursu. Echivalentul din textul grecesc este (ὁ) σκόλοψ, -οπος **1.** 'pieu', **2.** aiguillon'.

2.2.10. coapsă 'uter'; 'organ genital feminin', în BB: *„Cînd va da Domnul coapsa ta căzută în pîntecile tău unflat"* (Nm., *5*, 21; în ms. 45: *„Stănghea ta căzută"*; în ms. 4 389: *„Să cază dăşărtul tău"*; aici, pe margine, de aceeași mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Să se sloboază în jos"*); alt exemplu, în BB: *„Și va întra apa aceasta care iaste blestemată în pîntecile tău să-ți umfle pîntecile și să cază coapsa ta"* (Nm., *5*, 22; în ms. 45: *„Să cadză stănghea ta"*; în ms. 4 389: *„Să-ț pufuiască pîntecele"*). În grecește (vers. 21): τὸν μηρόν σου διαπεπτωκότα; (vers. 22): καὶ διαπεσεῖν μηρόν σου [(ὁ) μηρός, -οῦ 'cuisse'; vb. διαπίπτω, viit. διαπεσοῦμαι, aor. διέπεσον 'tomber entre']. În versiunea franceză din BJ: (vers. 21) *„En faissant flétrir ton sexe"*; (vers. 22) *„Pour que s'enfle ton ventre et que se flétrisse ton sex!"*. Menționăm că rom. *coapsă* are în româna veche și sensul figurat de 'izvor al puterii de procreație, la bărbat' și de 'sediul fertilității, la femeie', cum rezultă dintr-un exemplu ca: *„Toate sufletele cari au intrat cu Iacov în Eghipt, cari au ieșit din coapsele lui* (*CADE*, s.v.). Vezi mai jos, p. 42, **IV.2.2.76.**, *stinghe*.

2.2.11. crastavete, vezi mai jos, p. 41–42, **IV.2.2.66.**, *smochină*.

2.2.12. curvie 'infidelitate'; 'desfrînare', în BB: *„Iară fiii voștri...vor purta curviia voastră pînă se vor topi oasele voastre în pustie"* (Nm., *14*, 33; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). În BJ: *„Et vos fils seront nomades dans le désert pendant quarante ans, portant les poids de votre infidélité"*.

2.2.13. custură 'placă de metal' (sens consemnat în *DA*, s.v., după BB), în BB: *„Și fă pre êle custuri bătute, punere jîrtăvnicului"* (Nm., *16*, 38; în ms. 45: *„Custure bătute"*; în ms. 4 389: *„Bătute puneri"*; aici, pe margine, de aceeași mînă, este adăugat cuvîntul: *„Ferecate"*, în locul termenului *bătute*, din text). În BJ: *„Qu'en batte le métal en plaques pour recouvrir l'autel"*.

2.2.14. deplinire, în expr.: *întru toată deplinirea* 'complet', 'în întregime', 'cu desăvîrșire', în BB: *„Acum ucideți toată partea bărbătească întru toată deplinirea"* (Nm., *31*, 17; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389).

2.2.15. dulceață 'gust', 'savoare', în BB: *„Și era dulceața ei* [a manei] *ca gustarea turtei de untdelemnu"* (Nm., *11*, 8; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Gustarea"*). Echivalentul în limba greacă este (ἡ) ἡδονή, -ῆς **1.** 'plaisir', 'joie', 'volupté', **2.** 'saveur délicate'.

2.2.16. evreu, în BB: *„Și vor chinui pre evrêi"* (Nm., *24*, 24; în ms. 45: *„Evrei"*; în ms. 4 389: *„Ovrêi"*). Vezi ST. L. EX., p. 36–37, **IV.1.5.25.**, *ovreu*.

2.2.17. făgăduit, s.n. 'ofrandă', în ms. 45 (Nm., *18*, 14; cuvîntul este adăugat pe margine, de aceeași mînă, pentru sinonimul din text *usăbitul*). Și în ms. 4 389: *„Tot cel făgăduit al feciorilor lui Israil al tău să fie"*. În BB: *„Toată dania întru fiii lui Israil ție va fi"*. În gr.: πᾶν ἀνατεθεματσμένον; vezi mai jos, p. 43, **IV.2.2.89.**, *usebit*.

2.2.18. a se feri 'a fi interzis, a fi oprit', 'a fi înlăturat, îndepărtat', în BB: *„Și de le 50 de ani se vor feri de la slujbă să nu mai slujască"* (Nm., *8*, 25; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Să se oprească slujba"*). În gr.: ἀποστήσονται [vb. ἀφίστημι, viit. ἀποστήσω, aor. ἀπέστησα 'séparer', 'écarter'; 'repousser', 'éloigner', 'détourner'.

2.2.19. fêliu 'trib', 'semințe', 'neam', vezi mai sus, p. 26, **IV.1.6.3.**

2.2.20. a fierbe, în expr. *a fierbe cu lapte și cu miere* (despre pămîntul făgăduinței), în ms. 4 389: *„Pămîntul care fiêrbe cu lapte și cu miêre"* (Nm., *13*, 28; și în *14*, 8; *15*, 13; *16*, 14; în ms. 45 și în BB: *„Cură miêre și lapte"*). În gr.: γῆν ῥέουσαν γάλα καὶ μέλι [vb. ῥέω, viit. ῥεύσω sau ῥεύσομαι, aor. ἔῤῥευσα 1. 'couler',

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

2. 's'écouler', 3. 'se répandre'; (la fig.) 4. 'couler en abondance', 'être abondant']. Ultimul sens a fost transferat verbului românesc *a curge* (v. rom. *a cure, -ere*), care, în contextul citat, înseamnă 'a fi abundent', 'a se afla din abundenţă'. Remarcabilă este folosirea, în ms. 4 389, în locul verbului *a curge*, care este echivalentul, îmbogăţit semantic, al verbului grecesc ῥέω, a verbului *a fierbe*. De reţinut că versiunea latină are, ca şi cea grecească, un verb cu sensul 'a curge': *„In terram...quae re vera fluit lacte et melle"*; la fel în cea franceză (BJ.): *„En verité, il ruiselle de lait et de miel"*; de asemenea, în versiunea germană: *„Es ist wirklich eines, das von Milch und Honig fließt"* (Nm., *13*, 27). Apariţia verbului *a fierbe*, în loc de *a cure* sau *a curge*, în ms. 4 389 se explică prin originalul slavon după care a efectuat traducerea Daniil Panoneanul. Într-adevăr, în versiunea slavă fragmentul în discuţie are verbul cu sensul 'a fierbe': ЗЄМЛѦЖЄ ТА КИПѦЩИ МЛЄКОМЪ И МЄДОМ ; sl. *kypǫ, kypěti*; vbg. *kypl'ǫ, kipĕti* 'wallen' (= a clocoti, a fierbe); vbg. *vъs-kypeti* 'kochen' (= a fierbe). Dar sl. *is-kipĕti* este explicat în E. Berneker, *SEW*, I, p. 677 (s.v. *kypǫ*), prin gr. πηγάζειν 'faire sourdre' (= a face să izvorască), 'faire jaillir', 'faire couler comme d'une sourse'; 'jaillir comme d'une sourse' şi prin lat. *scaturire* 'a ţîşni', 'a colcăi'. Este neîndoielnic că ultimul sens a fost avut în vedere de traducătorul slavon, sens identic cu cel din versiunile latinească, grecească, franceză, germană şi din ms. 45, respectiv din BB. Versiunea slavonă conţinea sensul: 'Ţara în care colcăie (ţîşneşte) lapte şi miere'. Traducătorul român al manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul, a avut în vedere numai sensul 'a fierbe' al verbului slav *kypǫ, kypĕti*, punînd, astfel, în circulaţie o variantă singulară în limbajul bisericesc românesc.

2.2.21. fîntînă 'rezervor de apă', în BB: *„Nice vom bea apă den fîntîna ta"* (Nm., *20*, 17; în ms. 45: *„Groapa ta"*; în ms. 4 389: *„Puţurile tale"*). În gr., echivalentul este (ὁ) λάκκος, -ου **1.** 'citerne', **2.** 'lac', 'étang'.

2.2.22. fofează 'braţ de sfeşnic', în ms. 45: *„Şi fufêdzele lui"* (Nm., *4*, 9; în BB: *„Luminările"*, vezi mai sus, p. 33, **IV.2.1.46.**; în ms. 4 389: *„Găocile"*). Termenul apare şi în ms. 4 389 (Nm., *8*, 4; în BB: *„Luminătoarele"*; în ms. 45: *„Luminătorile"*).

2.2.23. furculiţă 'unealtă de metal, cu dinţi, pentru scos carnea fiartă din cazan', în ms. 4 389: *„Furculiţele"* (Nm., *4*, 14; în BB şi în ms. 45: *„Undiţele de carne"*; vezi mai sus, p. 37, **IV.2.1.91.** Cuvîntul *furculiţă* cunoaşte în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă, anume cca 1665–1680, ceva mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v., anume 1703.

2.2.24. găoace 'disc la sfeşnic', 'cupă', în ms. 4 389: *„Vor acoperi sfêşnicul care luminează, şi găocile lui, şi mucările lui"* (Nm., *4*, 9; în BB şi în ms. 45: *„Lingurile lui"*). Vezi ST. L. EX., p. 39, **IV.1.7.6.**, *tinéri*.

2.2.25. a gîlcevi 'a murmura', 'a-şi manifesta nemulţumirea vorbind împotriva cuiva de rău', în ms. 4 389: *„Gîlcevi Aáron şi Mariia asupra lui Moisei"* (Nm., *12*, 1; aceste cuvinte sînt adăugate pe margine, de aceeaşi mînă, ca explicaţie pentru cuvintele: *„Grăi...în poncişul lui Moisei"*, din text; în BB şi în ms. 45: *„Grăi...împotriva lui Moisi"*). Alt exemplu din ms. 4 389: *„Gîlceviră israilteanii asupra lui Moisei că se spăreară pentru limbi"* (Nm., *14*, 2; aceste cuvinte sînt scrise pe margine, de aceeaşi mînă, pentru a explica termenul *răpştiia* din text; în BB: *„Cîrtiia"*; în ms. 45: *„Cîrtea"*).

2.2.26. gloată 'oaste (de ţară)', 'ceată' (militară), în BB: *Şi ieşi lui în timpinare Edom cu gloată grea şi cu mînă tare"* (Nm., *20*, 20; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Oaste grea"*). Termenul apare şi în ms. 4 389: *„Despre miazănoapte să se puie gloata taberii lui Dan"* (Nm., 2, 25; în BB: *„Şireagul"*; în ms. 45: *„Şiragul"*).

2.2.27. grăsime 'ofrandă', 'pîrgă adusă ca jertfă', în ms. 4 389: *„Că veţ osebi grăsimea lor de la dînşii"* (Nm., *18*, 31; pe margine, de aceeaşi mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Începătura lor"*; în BB şi în ms. 45: *„Începătura"*). Pentru cuvîntul *începătură*, vezi mai sus, p. 32, **IV.2.1.39.**; vezi şi ST. L. FAC., p. 98, **IV.2.3.61**; ST. L. EX., p. 43, **IV.2.1.34.** Apariţia în textul manuscrisului 4 389 a cuvîntului *grăsime* se explică prin modelul slavon, care are echivalentul ТѢКЪ ; cf. vsl. *týk, -a* 'Fett' (= grăsime), 'Talg' (= seu); vrus. *tukъ* 'Fett', 'Schmalz'; vrus. *tukovoje* 'Abgabe beim Verkauf von Vieh' (= adălmaş) (M. Vasmer, *REW*, III, p. 149). Cf. expresia biblică *grăsimea pămîntului* 'belşugul pămîntului', 'bunătatea, vlaga pămîntului', în ST. L. FAC., p. 94, **IV.2.2.30.**

2.2.28. gustare 'gust', 'senzaţie gustativă', în BB: *„Şi era dulceaţa ei ca gustarea turtei de untdelemnu"* (Nm., *11*, 8; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389). În greceşte, echivalentul este (τὸ) γεῦμα, -ατος 'goût', 'saveur', 'ce que l'on goûte'.

2.2.29. hananeu 'poporul canaanean' [< gr. (ὁ) χαναναῖος], în BB: *„Dêde pre hananeu supt mîna lui* [Israil]" (Nm., *21*, 3; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Pre hanaan"*); în gr.: τὸν χαναναῖον; în BJ: *„Les Cananéens"*. Demnă de remarcat este folosirea formei de singular a etnonimului pentru denumirea întregului popor. De multe ori, cu forma de singular este denumit şi teritoriul locuit de poporul respectiv. Uneori, aceeaşi funcţiune o are şi forma de plural a etnonimului; cf. exemple din româna veche de tipul *Franţozul* 'Franţa'; *Cazilbaşu* 'Persia'; *Prusi* 'Prusia'; *Şvezi* 'Suedia' (vezi V. Arvinte, **Român, românesc, România**. *Studiu filologic*, Bucureşti, 1983, p. 106-7).

2.2.30. hăţiş 'tufiş', 'mărăciniş', 'desiş', în ms. 4 389 (Nm., *24*, 6; acest cuvînt este scris pe marginea manuscrisului, de aceeaşi mînă, pentru sinonimul *desiş*, din text. Cuvîntul *hăţiş* cunoaşte în textul ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), cu mult mai veche decît cea din H. Tiktin², s.v. (anul 1825).

2.2.31. a isprăvi 'a instala într-o funcţie'; 'a confirma', 'a stabili', în ms. 45: *„Şi-l isprăvi pre însul"* (Nm., *27*, 23; în BB şi în ms. 4 389: *„Şi-l aşează"*). În greceşte: καὶ συνέστησεν αὐτὸν (vb. συνίστημι **1.** 'placer ou mettre ou établir ensemble', **2.** 'confirmer',

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

'instituer', 'établir'). Este posibil ca traducătorul manuscrisului 45, Nicolae Milescu, să fi atribuit cuvîntului românesc *a isprăvi* sensul **2.** al verbului grecesc συνίστημι. În acest caz, ar fi vorba de un calc semantic efectuat de traducător, și nu de un sens curent în româna din epocă.

2.2.32. împoncișare 'ceartă', 'disensiune', 'discordie', 'dezbinare', în ms. 4 389: *„Aceasta iaste Apa Împoncișării, că huliră feciorii lui Israil înaintea Domnului"* (Nm., *20*, 13; la fel în vers. 24 și în *27*, 14; în BB: *„Apa Pricii"*; în ms. 45: *„Apa Pricei"*).

2.2.33. împrejurean 'locuitor din împrejurime', 'vecin', vezi mai sus, p. 18, **III.1.5.0.**

2.2.34. a îndelunga 'a zăbovi', 'a dura', 'a dăinui', în ms. 4 389: *„Sau va îndălunga zile mai multe"* (Nm., *9*, 22; în BB: *„Prisosind"*; în ms. 45: *„Prisosindu"*).

2.2.35. a se îndîrji 'a se irita', în ms. 4 389: *„Ca un leu se va îndîrji"* (Nm., *23*, 24; în BB și în ms. 45: *„Se va semeți"*). Cuvîntul *a se îndîrji* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), care este cu puțin anterioară celei indicate în H. Tiktin², *DRG*, s.v. (1688, BIBLIA).

2.2.36. înfrînt 'care are scurgere (despre un bărbat)', 'bolnav de blenoragie', în BB (Nm., *5*, 2; la fel în ms. 45 și în ms. 4 389). Pentru acest cuvînt, vezi discuția amplă din ST. L. LV., p. 37–39, **IV.2.2.33.; 2.2.34.**

2.2.37. a se înghesui 'a se îngrămădi', 'a se strînge', în ms. 4 389: „[Măgăreața] *se înghesui la gard"* (Nm., *22*, 25; în BB și în ms. 45: *„(Să) strînse"*). Cuvîntul *a (se) înghesui* cunoaște în textul ms. 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), mai veche cu aproximativ un secol decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v. (anul 1764).

2.2.38. înjumătățare (și: *jumătățare*) 'jumătate' [< vb. *a (în)jumătăța*], în BB: *„Și să făcu înjumătățarea partea celor merși la războiu den numărul oilor"* (Nm., *31*, 36; și în vers. 42, 43; în vers. 47: *„Jumătățarea"*; în ms. 45: *„Îngiumătățarea"*; *„Giumătățarea"*, *ibid.*; în ms. 4 389: *„Jumătate de parte"*, *„Den jumătate"*). Substantivul *jumătățare* cunoaște în manuscrisul 45 prima sa atestare literară (cca 1665–1685), care este cu mult mai veche decît cea din H. Tiktin², *DRG*, s.v. (anul 1801).

2.2.39. lin 'blînd', 'blajin', 'delicat', în ms. 45: *„Moisi lin foarte decît toți oamenii"* (Nm., *12*, 3; în BB și în ms. 4 389: *„Blînd"*). Sensul acesta special al cuvîntului *lin* este atestat și în alte texte vechi (vezi *DA*, s.v.). În greacă, echivalentul este πρᾳὺς σφόδρα (πρᾶος, -εῖα, -ον 'doux', 'calme'; 'bon', 'indulgent', 'bénin', 'affaible'; σφόδρα 'fortement', 'beaucoup'). În recurgerea la cuvîntul *lin* de către traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, se poate admite și o influență din partea originalului grecesc.

2.2.40. a linge, vezi mai sus, p. 37, **IV.2.2.1.**, *a alege*.

2.2.41. lingură 'braț de sfeșnic care susține lumînarea (sau candela)', în BB: *„Lingurile lui"* (Nm., *4*, 9; în ms. 45: *„Fufêdzele"*; în ms. 4 389: *„Găocile"*). Echivalentul grecesc este (ἡ) λαβίς, -ίσος 'tenaille', 'pince'; 'agrafe'; 'poignée'; 'manche'; în lat.: *„Forcipibus suis"* (lat. *forceps, -cipis* 'clește (de fierărie etc.)'.

2.2.42. lunatec 'care are loc în luna nașterii', în BB: *„Și mîntuirea* [= răscumpărarea] *lui den lunatec prețul 5 sicli"* (Nm., *18*, 16; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Și răscumpărarea lor celor de o lună să le fie prețul 5 sicle"*). În greacă se folosește sintagma ἀπὸ μηνιαίου (μηνιαῖος, -α, -ον 'mensuel'; 'qui dure un mois'; 'de chaque mois'). În BJ: *„Dans le mois de la naissance"*; în latinește: *„Post unum mensum"*. Sensul din manuscrisul 45, tradus de Nicolae Milescu, pare a fi influențat de versiunea greacească. În H. Tiktin², *DRG*, s.v., cuvîntul *lunatic* este înregistrat cu sensul (**2.**) 'in demselben Monat geboren', sens care este diferit de cel consemnat de noi aici. Sursa pentru sensul din dicționarul lui H. Tiktin datează de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

2.2.43. mustrare, în sintagma: *apa mustrării* (și: *apa vădirii*) [în fr. *„Les eaux d'amertume et de malédiction"*; în lat.: *„Aqua amarissimae"*; în gr.: τὸ ὕδωρ τοῦ ἐλεγμοῦ; (ὁ) ἐλεγμός, οῦ și (ἡ) ἔλεγξις, -εως 1. 'démonstration', 2. 'réfutation', 3. 'reproche'; (ἡ) ἐλεγχεία, -ης 'reproche'; 'opprobre'; ἐλεγχής, -ής, -ές 'blâmable,' 'digne de reproche', 'vil', méprisable']. Expresia, se arată în BJ, p. 166, nota **c**), denumește 'Le jugement de Dieu, ou *ordalie*'. Procedeul „a été practique dans toute l'antiquité et jusqu'au Moyen Âge, pour obtenir une décision de justice lorsque les preuves faissient défaut. On connaissait dans tout l'Orient ancien l'ordalie judiciaire par les eaux du fleuve où l'on jetait l'accusé, mais cette épreuve des eaux amères n'a pas d'analogie. C'est sûrement une vieille pratique à laquelle se superpose un rituel israélite: intervention du prêtre, offrande, serment, etc". În textele studiate de noi, sintagma apare în BB: *„În mîna preotului va fi apa mustrării"* (Nm., *5*, 18; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Apa vădirii"*); expresia mai apare în BB, Nm., 5, 23; la fel în ms. 45; aici, pe margine, de aceeași mînă: *„Apa vădirii"*; ultima sintagmă este prezentă și în ms. 4 389. Alte exemple: în BB: *„Apa mustrării cei blestemată"* (Nm., *5*, 24; și în vers. 27 la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Apa vădirii și a blestemului"*. Faptul că traducătorii români, Nicolae Milescu și Daniil Panoneanul, au recurs la termenii *vădire*, respectiv *mustrare*, se justifică prin sensurile (**1.**) 'démonstration', respectiv (**3.**) 'reproche' ale echivalentului grecesc (ὁ) ἐλεγμός.

2.2.44. a se nevolnici 'a greși involuntar, fără voie', în BB: *„Se va ruga preotul pentru sufletul ce s-au nevolnicit"* (Nm., *15*, 26; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Care n-au vrut și au greșit fără voie"*).

2.2.45. norod (și: *năr*od) 'trib', 'semințe', în BB: *„Dupe noroadele lor"* (Nm., *4*, 23; în ms. 45: *„Nărodurile"*: în ms. 4 389: *„După rudeniia lor și după semințiia lor"*). Echivalentul în limba greacă este (ὁ) δῆμος, -ου 'peuple'; 'tribu du peuple'. Cf. mai sus, p. 6, **II.1.3.3.**

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

2.2.46. numere, pl. n. *numere, numeri* 'nume', în ms. 45: *„Pre aceşti oameni ce s-au chemat numere"* (Nm., *1*, 17; în BB: *„Pre nume"*; în ms. 4 389: *„Numele"*). Alte exemple în ms. 45: *„Pre numere"* (sg.) (Nm., *4*, 28; în BB şi în ms. 4 389: *„Pre nume"*); *numerile* 'numele' (pl.) [Nm., *1*, 5 (în gr. τὰ ὀνόματα); *3*, 2, 3, 18; *13*, 5, 17; *26*, 33, 55; *27*, 1; în ultimul loc, este adăugată pe margine forma, eronată, *numelile*, o dovadă că lui Dimitrie din Cîmpulung, copistul manuscrisului 45, varianta *numere* 'nume' îi era necunoscută]; *numerilor*, în ms. 45 (Nm., *26*, 53; în BB şi în ms. 4 389: *„Numelor"*). Explicaţia acestor forme este dată în ST. L. FAC., p. 86, **IV.1.1.15.**, *a numeni* şi **1.1.16.**, *numere*.

2.2.47. oaste 'război', în ms. 4 389: *„Cît au fost cu noi în oaste"* (Nm., *31*, 49).

2.2.48. omăt 'zăpadă', 'nea', în ms. 45: *„Iată Mariam strîcată ca omăt"* (= leproasă) (Nm., *12*, 10; în BB şi în ms. 4 389: *„Zăpadă"*).

2.2.49. oştaş 'soldat' [grupul *oş-*, în loc de *os-*, din *oştaş*, se explică fie prin asimilaţie regresivă (*-s- – -ş* > *-ş- – -ş*), fie prin influenţa formelor cu *oş-*, cum sînt vb. *a oşti*, subst. *oştire, oştime, oştitură*, sau a formei de pl. *oşti*, gen. dat. sg. *oşti*, art. *oştii*, faţă de sg., nom. ac. *oaste* (< lat. *hostĭs* 'duşman')], în ms. 4 389: *„După socoteala robiei şi a prăzii ce au luat oştaşii"* (Nm., *31*, 32).

2.2.50. ovreiêşte, adv., în ms. 4 389: *„Ovreiêşte: Vaierdàbber"* (Nm., *1*, 1). Vezi ST. L. EX., p. 36–37, **IV.1.5.25.**; vezi mai sus, p. 17, **III.1.1.0.**

2.2.51. a se prinde, în expr.: *„a se prinde de lăcuinţă* 'a se aşeza'; 'a se stabili temporar într-un loc (despre nomazi)'; 'a locui', în ms. 4 389: *„Şi se prinse Israil de lăcuinţă în toate cetăţile ammoreilor"* (Nm., *21*, 25). Vezi ST. L. FAC., p. 100–101, **IV.2.3.122.**

2.2.52. prisoseală 'socoteală', 'recensământ', 'numărătoare', în BB: *„Şi să făcu prisoseala robimei"* (Nm., *31*, 32; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Socoteala robiei"*). În gr. (τὸ) πλεόνασμα, -ατος 'ce qui reste en trop'.

2.2.53. a pufui 'a se umfla', în ms. 4 389: *„Să între această apă a blestemului în pîntecele tău şi să-ţ pufuiască pîntecele"* (Nm., *5*, 22; în BB: *„Să-ţi umfle"*; în ms. 45: *„Să-ţi împle"*); în ms. 4 389: *„Şi să pufuiască pîntecele ei de umflată"* (Nm., *5*, 27; în BB: *„Să va umfla în pîntece"*; în ms. 45: *„Înfla"*). Verbul *a pufui* cunoaşte în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare literară (cca 1665–1680), care este ceva mai veche decît cea consemnată în H. Tiktin[2], *DRG*, s.v. (anul 1703).

2.2.54. purtător, în sintagma: *(păcat) purtătoriu-de-moarte*, în BB (Nm., *18*, 22; în ms. 45: *„Purtător-de-moarte"*; în ms. 4 389: *„Păcat de moarte"*). Traducătorul a fost influenţat de gr. (ἁμαρτίαν) θανατηφόρον (θανατηφόρος, -ος, -ον 'qui porte ou donne la mort'; 'mortel', 'funeste'.

2.2.55. răsărită, în sintagma: *„răsărita soarelui* 'est', în BB: *„Carea iaste...despre răsărita soarelui"* (Nm., *21*, 11; la fel în ms.45; în ms. 4 389: *„Spre răsăritul soarelui"*); în BB şi: *„Răserit"* (Nm., *23*, 7).

2.2.56. rîvnă, vezi *rîvnire*.

2.2.57. a rîvni 1. 'a fi gelos', în BB: *„Şi-i va veni lui duh de rîvnire şi va rîvni pe muiêrea lui"* (Nm., *5*, 14; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să rîvneascâ"*). **2.** (construit cu dativul) 'a rivaliza cu', 'a fi invidios', în BB: *„Au rîvneşti tu mie?"* (Nm., *11*, 29; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Dară tu nu rîvneşti mie?"*); în gr. μὴ ζηλοῖς σύ μοι; [şi: ἐμέ] [vb. ζηλόω, -ῶ, viit. ζηλώσω 'rivaliser avec'; 'porter envie à']. **3.** (în construcţia intensivă) *a rîvni rîvnire* (sau *rîvnă*) 'a fi stăpînit de gelozie', 'a fi gelos', în BB: *„Cînd îm rîvniia rîvnire întru ei"* (Nm., *25*, 11; în ms. 45: *„Cîndu rîvni mie rîvnirea întru ei"*; în ms. 4 389: *„Cînd rîvni rîvna mea într-înşii"*). În greceşte: ἐν τῷ ζηλῶσαί μου τὸν ζῆλον ἐν αὐτοῖς; în BJ: *„Parce qu'il a été parmi eux, possédé de la même jalousie que moi"*; în lat.: *„Quia zelo meo commotus est contra eos"*. Vezi mai sus, p. 35, **IV.2.1.69.**

2.2.58. rîvnire, în sintagma: *duh de rîvnire* 'gelozie', în BB: *„Şi va veni lui duh de rîvnire"* (Nm., *5*, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Duhul poftei"* şi *„Duh rîvnitor"*). În gr.: πνεῦμα ζηλώσες [(τὸ) πνεῦμα, -ατος 'souffle', 'respiration'; 'halaine'; (ἡ) ζήλωσις, -εως 'émulation'; 'jalousie']; în lat.: *„Spiritus zelotypiae (zelotypia, -ae* 'gelozie'; 'invidie'); în germ.: *„Ein Geist der Eifersucht"*. Pot fi adăugate şi sintagmele: *„Lêgea rîvnirii"*, în BB (Nm., *5*, 29; în ms. 45: *„Lêgea rîvniturei"*; în ms. 4 389: *„Lêgea rîvnei"*); *„Jîrtva rîvnirii"*, în BB (Nm., *5*, 18; în ms. 45: *„Jirtva rîvnirei"*; în ms. 4 389: *„Jărtva poftei"*). Vezi ST. L. LV., p. 32, **IV.2.1.98.** Vezi mai sus, p. 35, **IV.2.1.69.**

2.2.59. rîvnitor, vezi cuvîntul precedent.

2.2.60. rîvnitură, vezi *rîvnire*.

2.2.61. sădire 'grădină', 'plantaţie', în ms. 4 389: *„Ca nişte desiş* [pe margine: *hăţiş*] *umbrîndu-se şi ca sădirile lîngă păraie"* (Nm., *24*, 6; în BB şi în ms. 45: *„Grădini"*). Cuvîntul *sădire* cunoaşte în textul manuscrisului 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680).

2.2.62. sălaş 'loc de oprire', 'popas', în ms. 4 389: *„Acêstea sînt sălaşurile călătoriei căii lor"* (Nm., *33*, 2; în BB şi în ms. 45: *„Popasurile"*).

2.2.63. semnare 'semn', în ms. 4 389: *„Fă şarpe de aramă şi-l pune întru semnare"* (Nm., *21*, 8 în BB şi în ms. 45: *„Semn"*); în ms. 4 389: *„Şi fu lor întru semnare"* (Nm., *26*, 10; în BB şi în ms. 45 (vers. 11): *„Întru semnu"*).

2.2.64. sîmbure, în expr.: *vin den sîmburi* 'rachiu de drojdie, de tescovină', în BB: *„Vin de strugur pînă în sîmburi să nu bea"* (Nm., *6*, 4; în ms. 45: *„Vin de poamă"*; în ms. 4 389: *„Vin den sîmburi"*). În gr. ἀμπέλου οἶνον ἀπὸ στεμφύλων [(ὁ) στέμφυλον, -ου (mai ales la pl.) 'marc de raisin'; 'marc d'olives'].

2.2.65. a slugi (< *slugă*) 'a sluji', în ms. 4 389: *„Şi slugiţ lui"* (Nm., *16*, 9; în BB: *„Să-i slujîţi lui"*; în ms. 45: *„Să-i slujiţi"*).

2.2.66. smochină apare în manuscrisul 4 389 într-un context în care în BB şi în ms. 45 se întîlneşte termenul *crastavete*: *„Că ne adusem aminte de pêştele care*

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

mîncam în Ţara Eghiptului în dar, de zmochinele şi de pêpenii, de prazul şi de ceapă şi de usturoiu" (Nm., *11*, 5; în BB şi în ms. 45: *„Şi crastaveţii"*). Diferenţa de denumiri (*zmochine*, în loc de *crastaveţi*) este surprinzătoare, cu atît mai mult cu cît în toate versiunile menţionate apar denumiri cu sensul 'castravete'. Astfel, în gr.: καὶ τοὺς σικύους [(ὁ) σίχυος, -ου, dar şi varianta (ὁ) σικυός, -οῦ 'concombre']; în lat.: *„Cucumeres"* (*cucumis, -i,-eris* 'castravete'); în germ.: *„Die Gurken"*; în BJ: *„Les concombres"*. Numai în denumirea slavonă apare cuvîntul **смóквы** 'smochine', pe care a preluat-o traducătorul manuscrisului 4 389, Daniil Panoneanul: *„Zmochinele"*. Explicaţia acestei excepţii se datoreşte, cred eu, unei confuzii pe care a făcut-o traducătorul versiunii slavone între două cuvinte greceşti paronime: (ὁ) σίκυος, -ου (şi: σικυός, m.; σίκυς, f.) 'Gurke od. Melone, *Cucumis* (*sativus*)' (H. Frisk, *GEW*, II, p. 704), pe de o parte, şi (τὸ) σῦκον, -ου 'figue'; 'Feige' (= smochină), pe de altă parte. Confuzia este comparabilă cu cea dintre (ὁ) κάμιλος 'Ankertau', 'Schiffstau' (= odgon de corabie', 'parîmă') şi (ὁ, ἡ) κάμηλος 'Kamel' (= cămilă), din parabola cu bogatul şi împărăţia cerurilor, din *Noul Testament* (Mt., *19*, 24).

2.2.67. a socoti 1. 'a avea grijă de'; 'a căuta', în BB; *„Mergea înaintea lor cale de trei zile ca să le socotească lor odihnă"* (Nm., *10*, 33; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Să caute lor răpaos"*). În BJ: *„Leur cherchant un lieu d'étape"*. **2.** 'a iscodi', 'a spiona'; vezi mai sus, p. 35, **IV.2.1.78.**

2.2.68. socoteală 'supraveghere', în ms. 4 389: *„Socoteala a tot cortul"* (Nm., *4*, 16; în ms. 45: *„Socotirea"*). În gr.: ἡ ἐπισκοπὴ ἅλης τῆς σκυνῆς [(ἡ) ἐπισκοπή, -ῆς 'inspection', 'surveillance'; ἁλής, -ής, -ές 'rassemblé', 'réuni'; 'réuni'; 'réuni en un seul corps'.

2.2.69. socotire, vezi cuvîntul precedent.

2.2.70. socotitoriu 'supraveghetor', în BB: *„Socotitoriu, Eliazar"* (Nm., *4*, 16; la fel în ms. 45 şi în ms. 4 389; în ultimul caz, termenul *socotitoriu*, din text, este explicat, pe margine, prin sinonimul *„Ispravnicul"*). În gr.: (ὁ) ἐπίσκοπος, -ου 'inspecteur', 'surveillant', 'gardien'; (eccl.) 'évêque'.

2.2.71. soroc, în expr.: *a pune soroc pentru suflet* 'a-şi lua un angajament formal faţă de divinitate, pînă la un termen stabilit', în ms. 4 389: *„Omul care... va pune soroc pentru sufletul său"* (Nm., *30*, 3; în BB: *„Va răspunde răspunsu pentru sufletul lui"*; în ms. 45, vers. 2: *„Va răsplăti răspunsă pentru sufletul lui"*). În BJ: *„Prend un engagenent formel"*. Alte exemple, în ms. 4 389: *„Muiêrea de...va pune soroc cu jurămînt spre sufletul său"* (Nm., *30*, 11); *„Sorocurile ei care au sorocit sufletul său"* (Nm., *30*, 8); în BJ: *„Les engagenents qu'elle a pris"*; *„Cuvintele sale care sînt sorocite spre sufletul ei"* (Nm., *30*, 13).

2.2.72. a soroci 'a-şi lua un angajament formal faţă de divinitate, pînă la un termen dinainte stabilit', vezi cuvîntul precedent.

2.2.73. sorţ, în sintagma: *sorţi de ţarină* 'proprietate funciară, loc primit prin tragere la sorţi', în BB: *„Ne-ai dat noao sorţi de ţarină şi vii?"* (Nm., *16*, 14; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Parte de loc de arătură"*). Este prezentă şi forma de feminin *soartă*, în ms. 4 389: *„Că nu se dêde lor soartă dentre feciorii lui Israil"* (Nm., *26*, 62; în BB: *„Sorţi"*; în ms. 45: *„Sorţul"*). Vezi ST. L. FAC., p. 101, **IV.2.3.137.**

2.2.74. a spinteca 'a rupe (hainele)', 'a sfîşia', în BB: *„Au spintecat hainele lor"* (Nm., *14*, 6; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Îşi rupseră hainele"*). Probabil că sensul 'a rupe (hainele)', 'a sfîşia' a fost atribuit de traducătorul ms. 45, Nicolae Milescu, verbului românesc *a spinteca* (< lat. *lat. *ex-pantĭco, -are*) 'den Bauch öffnen' sub influenţa verbului grecesc διαῤῥήγνυμι, care înseamnă atît (**1.**) 'crever', cît şi (**2.**) 'rompre'. În acest caz, termenul ar fi avut loc în capitolul precedent, dedicat calcurilor semantice.

2.2.75. spor, în expr.: *a fi cuiva cu spor*, 'a-i reuşi cuiva ceva'; 'a fi în favoarea, în avantajul cuiva', în BB: *„Nu va fi cu sporiu voao"* (Nm., *14*, 41; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Nu se va îngădui voaoă"*; aici, pe margine, de aceeaşi mînă, sînt adăugate cuvintele: *„Nu va fi pre voia voastră"*). În gr.: οὐκ εὐοδα ἔσται ἡμῖν [εὐοδος, -ος, -ον 'qui fait un hereux voyage'; 'qui réusit, qui prospère']; în BJ: *„Cela ne réussira pas"*.

2.2.76. stînghe 'uter'; 'sex', în ms. 45: *„Şi va întra apa aceasta blăstămată...să-ţi împle pîntecile şi să cadză stînghea ta"* (Nm., *5*, 22; în BB: *„Coapsă"*; în ms. 4 389: *„Dăşărtul"*). Vezi mai sus, p. 38, **IV.2.2.10.**, *coapsă*. Vezi şi ST. L. FAC., p. 102, **IV.2.3.142.**

2.2.77. sterpătură (*stărpătură*) 'avorton', 'copil născut înainte de termen', în ms. 4 389: *„Ca o stărpătură ce se stărpêşte den pîntecele mîne-sa"* (Nm., *12*, 12; în BB: *„Ca o lepădătură ieşînd den zgăul mumei"*; în ms. 45: *„Ca o lepădătură ieşindu den zgăul maicei"*; aici, pe margine, cuvîntul *lepădătură* este explicat prin: *„Pruncul lepădat"*). Cuvîntul *stărpătură*, cu sensul menţionat, cunoaşte în ms. 4 389 prima sa atestare scrisă (cca 1665–1680), ceva mai veche decît cea dată în H. Tiktin², *DRG*, s.v. (1716).

2.2.78. a se sterpi (*stărpi*) 'a avea un avort', vezi cuvîntul precedent. Prima atestare din H. Tiktin², *DRG*, s.v. (anul 1683) se modifică puţin: ms. 4 389, cca 1665–1680.

2.2.79. steag 'unitate militare cu steag propriu', în BB: *„Omu ţiindu-se după şireagul lui, după steagurile, după casele moşiilor lor"* (Nm., 2, 2; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„De steagul lui"*). În gr.: κατὰς σημασίας [(ἡ) σημασία, -ας 'indication', 'signe'].

2.2.80. strînsură 'adunarea, totalitatea poporului evreu', în ms. 4 389: *„Şi adunară toată strînsura în zioa dentăi a lunii a doua"* (Nm., *1*, 18; în BB şi în ms. 45: *„Adunarea"*). În gr.: τὴν συναγωγὴν. Alt exemplu din ms. 4 389: *„Aceştia sînt strînsurile lui Merari şi suma lor...6200"* (Nm., *3*, 34; în BB: *„Noroadele"*; în ms. 45: *„Nărodurile"*).

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

2.2.81. stropire, în sintagma: *apa stropirii* 'apă sfîntă, de purificare, la cei vechi'; 'l'eau lustrale', în ms. 4 389: *„Că apa stropirii curăţire iaste"* (Nm., *19*, 9; şi în vers. 13; în BB şi în ms. 45: *„Apă de stropire"*). În gr.: ὕδορ ῥαντισμοῦ [(ὁ) ῥαντισμός, -οῦ 'aspersion']; în lat.: *„In aqua aspersionis"*.

2.2.82. a struncina 'a strivi', 'a stîlci', 'a zdrobi', în ms. 4 389: *„Şi struncină piciorul lui Valaam de gard"* (Nm., 22, 25; în BB şi în ms. 45: *„Strînse"*). Vezi ST. L. FAC., p. 68, **I. 3.25.0.**; ST. L. LV., p. 40, **IV.2.2.75.**

2.2.83. a surpa 1. în expr.: *a surpa cortul* 'a demonta cortul', în BB: *„Şi vor surpa cortul"* (Nm., *10*, 17 în ms. 45: *„Vor slobodzi cortul"*; în ms. 4 389: *„Şi să sloboază cortul"*). În gr.: καὶ καθελοῦσι τὴν σκηνὴν [vb. καθελίσσω, viit. -ίζω 'envelopper' < vb. ἑλίσσω, viit. -ίζω 'rouler', 'envelopper']. **2.** 'a omorî', 'a nimici', 'a distruge', 'a pierde (prin moarte)', în BB: *„Începu a surpa norodul"* (Nm., *16*, 46; în ms. 45, la fel; în ms. 4 389: *„Au început a pîrde nărodul"*). În gr.: ἦρκται θραύειν τὸν λαόν [vb. ἄρχω, viit. ἄρξω, aor. ἦρξα; perf. pasiv. ἦργμαι 'marcher devant'; 'commencer'; vb. θραύω, viit. θραύσω, aor. ἔθραυσα 'briser', 'rompre'; 'blesser'; (fig.) 'détruire'].

2.2.84. surpare 'omorîre', 'nimicire', 'distrugere'; 'calamitate', în BB: *„Şi, iată, s-au început surparea întru norod"* (Nm., *16*, 47; şi în vers. 48, 49, 50; la fel în ms. 45; în ms. 4 389: *„Periciunea"*). În gr.: (ἡ) θραῦσις, -εως **1.** 'l'action de briser', **2.** 'blessure', 'calamité'.

2.2.85. a tînji (*cuiva*) 'a-şi arăta dezaprobarea, nemulţumirea', 'a reproşa', în ms. 4 389: *„Iar de o va certa bărbatul ei şi-i va tînji în zioa cêea"*; *„...bărbatul ei îi tînjaşte"* (Nm., *30*, 13). Vezi mai sus, p. 36, **IV.2.1.82.**; vezi şi H. Tiktin[2], *DRG*, s.v.

2.2.86. tocmitor 'supraveghetor', în ms. 4 389: *„Şi se mănie Moisei pre tocmitorii oştii"* (Nm., *31*, 14; în BB şi în ms. 45: *„Socotitorii puterii"*).

2.2.87. totdeauna, în sintagma: *„Jărtva-cea-totdeauna"* 'Holocauste perpétuel', în ms. 4 389 (Nm., *28*, 23; în BB şi în ms. 45: *„Arderea-de-tot cea-de-pururea"*).

2.2.88. usebire 'parte extrasă (dintr-un tot)', 'prelevare', în ms. 4 389: *„Să luaţ...den toate usebirile Domnului"* (Nm., *18*, 28; şi în vers. 29; în BB şi în ms. 45: *„Luările"*). În BJ: *„Le prélévement de Yahvé"*.

2.2.89. usebit 'ofrandă', 'ceea ce este făgăduit ca jertfă', în ms. 45: *„Tot usăbitul întru fiii lui Israil ţie va fi"* (Nm., *18*, 14; pe margine, de aceeaşi mînă, este adăugat cuvîntul: *„Făgăduitul"*; în BB: *„Toată daniia"*; în ms. 4 389: *„Tot făgăduitul"*). În gr.: πᾶν ἀνατεθεματισμένον [vb. ἀναθεματίζω < (τὸ) ἀνάθεμα, -ατος = ἀνάθημα 'offrande'; în *Biblie*; 'objet dévoué', 'maudit', d'ou par ext. 'anathème'].

2.2.90. vădire, în sintagma: *apa vădirii*, vezi mai sus, p. 40, **IV.2.2.43.**, *mustrare*.

2.2.91. viţă 'trib', 'neam', 'seminţie', în ms. 45: *„După casele viţelor lor"* (Nm., *1*, 2; în BB: *„Moşiilor"*; în ms. 4 389: *„Rudeniilor"*). În gr.: κατ' οἴκους πατριῶν [(ἡ) πατρία, -ας 'famille'; 'race'; 'parenté'; 'tribu'].

2.2.92. voivozie 'unitate militară', în BB: *„Om după a lui voivozie"* (Nm., *1*, 52; în ms. 45: *„Hătmăniia lui"*; în ms. 4 389: *„Căpităniia lui"*). În gr.: (ἡ) ἡγεμονία, -ας 'division ou corps de troupes'.

2.2.93. a zvînta 'a usca', vezi cuvîntul următor.

2.2.94. zvîntare 'carne uscată', în ms. 45: *„Au zvîntat şie zvîntări"* (Nm., *11*, 32; în BB: *„Zvîntături"*; în ms. 4 389: *„Şuşală"*).

2.2.95. zvîntătură, vezi cuvîntul precedent.

CONCLUZII

Dintre fenomenele lingvistice studiate în prezenta lucrare, o atenţie specială merită a fi acordată următoarelor:

I. ÎN DOMENIUL FONETIC

1. Valoarea slovelor ѣ şi ѫ în textele studiate (vezi **I.2.1.1. – 2.1.2.**).

II. ÎN MORFOLOGIE ŞI SINTAXĂ

În manuscrisul 45 şi în BB, traducătorii Nicolae Milescu şi fraţii Greceanu s-au lăsat de multe ori influenţaţi de modelul grecesc, astfel că pot fi semnalate influenţe greceşti în structura gramaticală. Mai rar se întîlnesc fenomene de origine slavonă în acest compartiment. Pot fi puse pe seama modelului grecesc următoarele fenomene:

1. Apoziţia acordată (vezi **II.1.4.4.**).

2. Preluarea servilă a construcţiei cu dativul plural articulat în cazul unor nume proprii (vezi **II.1.4.5.**).

3. Folosirea, după modelul grecesc, a unor substantive articulate precedate de prepoziţie (vezi **II.2.1.0.**).

4. Transpunerea servilă a modelului grecesc, prin folosirea articolului hotărît de dativ, masculin, singular, în construcţii de tipul: *„Fecior lui..."* sau eliminarea articolului în construcţii ca: *„Fecior Amisadai* (= Feciorul lui A.) (vezi **II.2.1.1.**; **2.1.5.**).

5. Folosirea, după modelul grecesc, a numeralelor *unu, una* ca articole nedefinite (vezi **II.2.3.0.**; **II.4.5.0.**; **5.1.0.**).

6. Construcţia, după modelul grecesc, cu pronumele personal în dativ, singular: *„Au rîvneşti tu mie?"* (vezi **II.4.1.1.**).

7. Numeralele partitive de tipul *a patra* 'a patra parte'; *a cincea* 'a cincea parte' etc. sînt calchiate după greceşte (vezi **II.5.2.0.**).

8. Forma perifrastică de prezent indicativ, alcătuită din *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *„Iaste curînd"* 'curge', calchiată din greceşte (vezi **II.6.3.2.**).

9. Construcţia perifrastică de imperfect *„Era cîrtind"* 'cîrtea', preluată din limba greacă (vezi **II.6.4.1.**).

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)

10. Construcția perifrastică având valoare de imperfect, alcătuită din perfectul simplu al verbului *a fi* + *cînd* + imperfectul verbului de conjugat: *„Și fu cînd să rîdica* 'cînd se ridica'; una din modalitățile de redare în română a construcțiilor grecești cu ἐγένετο (vezi **II.6.4.2.**).

11. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a se face* + gerunziul verbului de conjugat: *„Se făcea umbrind* 'umbrea', care reprezintă unul dintre modurile de transpunere în română a gr. ἐγένετο (vezi **II.6.4.3.**).

12. Construcția perifrastică de imperfect, alcătuită din imperfectul verbului *a fi* + *de* + imperfectul verbului de conjugat: *„Era de-i umbrea"* 'umbrea' (vezi **II.6.4.4.**).

13. Transpunerea în românește prin persoana a III-a, perfectul simplu de la vb. *a fi*, anume *fu*, a gr. ἐγένετο (persoana a III-a singular a aor. 2, de la vb. γίγνομαι 'naître'; 'devenir'; 'être', 'exister'; 'se trouver', 'avoir lieu') (vezi **II.6.5.1.**).

14. Transpunerea în românește a gr. ἐγένετο, ἐγενήθησαν prin forme de perfect simplu ale verbului *a se face*: *„Se fêce"*, *„Se făcu"*; *„Se fêceră"*, *„Se făcură"* (vezi **II.6.5.2.**)

15. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + gerunziul verbului de conjugat: *„Vor fi păscînd"* 'vor paște' (vezi **II.6.7.2.**).

16. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + adv. *cînd* + viitorul I al verbului de conjugat: *„Va fi cînd va acoperi"* 'va acoperi' (vezi **II.6.7.3.**).

17. Construcția perifrastică de viitor I, alcătuită din viitorul I al verbului *a fi* + conjuncția condițională *de* + viitorul I al verbului de conjugat: *„Și va fi de va fi pîngărită"* 'va pîngări' (vezi **II.8.7.4.**).

18. Substituirea morfemului de conjunctiv *să*, la persoana a III-a, sg. și pl., prin conjuncția *și*, în propozițiile care redau vorbirea directă, după modelul grecesc (vezi **II.6.9.1.**).

19. Folosirea unor construcții infinitivale, după modelul grecesc (vezi **II.6.12.0.**).

20. Folosirea în interiorul propoziției, după modelul grecesc, a adverbului *dară* 'așadar', 'prin urmare' (vezi **II.7.9.0.**).

21. Adverbul *încă* este folosit pleonastic, după modelul adv., ἔτι (vezi **II.7.16.0.**).

22. Prepoziția *întru* primește unele valori ale prepozițiilor εἰς, ἐν, ἐπί (vezi **II.8.5.0.**).

23. Prepoziția *pre* are, uneori, valoarea prepoziției ἐπί (vezi **II.8.6.0.**).

24. Prepoziția *preste* are, uneori, valoarea prepoziției ἐπί (vezi **II.8.7.0.**).

25. Locuțiunea prepozițională *prespre mîna* 'prin intermediul', 'prin' este calchiată din grecește (ἐν χειρί) (vezi **II.8.8.0.**).

26. Prepoziția *supt* are, uneori, valoarea prepoziției ὑπό (vezi **II.8.9.0.**).

27. Conjuncția *după ce* 'ce' este calchiată din grecește (καθ'ὅτι) (vezi **II.9.3.0.**).

28. După model grecesc, conjuncția *și* apare în mod pleonastic înaintea prepoziției principale, cînd aceasta este precedată de o propoziție condițională sau temporală (vezi **II.9.6.0.**).

29. Interjecția *amar!* este calchiată după slavonă (vezi **II.10.1.0.**).

30. Interjecția *o!* 'vai' a fost preluată din grecește (vezi **II.10.2.0.**).

Semnalăm apariția singulară, pentru prima dată în cele trei texte studiate, a formei de persoana a III-a singular a verbului *a fi*: *„Este"*, în loc de *„Iaste"* (vezi **II.6.13.0.**).

III. ÎN DOMENIUL VOCABULARULUI

1. Cuvinte neînregistrate în dicționare: *cor* (**IV.1.5.5.**); *a înoști* (**III.2.1.0.**); *meșterșuguială* (**III.1.4.0.**); *nevrêre* (**III.2.3.0.**).

2. Contribuții lexicologice (semantice și etimologice) pot fi găsite la următoarele cuvinte: *carătă* (**IV.1.3.1.**); *fêliu* (**IV.1.6.3.**); *a fierbe* (**IV.2.2.20.**); *fuște* (**IV.1.1.6.**); *a încropi* (**IV.1.4.9.**); *odaie* (**IV.1.8.7.**); *olovină* (**IV.1.4.19.**); *papadie* (**IV.1.5.14.**); *pildă* (**IV.1.6.7.**); *smochină* (**IV.2.2.66.**); *suma* (**IV.1.2.5.**); *șușală* (**IV.1.4.32.**) etc.

3. Calcuri semantice. Din mulțimea de exemple, scoatem în relief cîteva cazuri speciale: *aruncare* (**IV.2.17.**); *a băga* (**IV..2.1.11.**); *a fi* (**IV.2.1.3.**); *folos* (**IV.2.1.34.**); *a hrăni* (**IV.2.1.38.**); *începătură* (**IV.2.1.39.**); *îndreptare* (**IV.2.1.40.**); *lăcuitor* (**IV.2.1.43.**); *a lăsa* (**IV.2.1.44.**); *luminătoare* (**IV.2.1.47.**); *martur* (**IV.2.1.50.**); *osebire* (**IV.2.1.59.**); *pat* (**IV.2.1.60.**); *primăvară* (**IV.2.1.61.**); *a ridica* (**IV.2.1.66.**); *rîvnire* (**IV.2.1.69.**); *rost* (**IV.2.1.71.**); *a socoti* (**IV.2.1.78.**); *a trece* (**IV.2.1.85.**); *ținêre* (**IV.2.1.87.**); *umăr* (**IV.2.1.89.**); *zi* (**IV.2.1.96.**).

4. S-a modificat prima atestare, față de TIKTIN², în următoarele cazuri: *a se burdușî* (**IV.2.2.6.**); *carătă* (**IV.1.3.1.**); *căpețel* (**IV.1.1.2.**); *a cislui* (**IV.1.4.2.**); *cisluit* (**IV.1.4.3.**); *a demica* (**IV.1.1.4.**); *furculiță* (**IV.2.2.23.**); *hățiș* (**IV.2.2.30.**); *holeră* (**IV.1.5.8.**); *a se îndîrji* (**IV.2.2.35.**); *a înfușta* (**IV.1.1.6.**); *înfuștat* (**IV.1.1.6.**); *a se înghesui* (**IV.2.2.37.**); *jumătățare* (**IV.2.2.38.**); *olovină* (**IV.1.4.19.**); *papadie* (**IV.1.5.14.**); *a pufui* (**IV.2.2.53.**); *sădire* (**IV.2.2.61.**); *stafidit* (**IV.1.5.20.**); *sterpătură* (**IV.2.2.77.**); *a se sterpi* (**IV.2.2.78.**); *șușală* (**IV.1.4.32.**)

BDD-B791-01 © 1994 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 19:29:50 UTC)